

UNIVERZITA KARLOVA
FILOZOFICKÁ FAKULTA
Ústav germánských studií

BAKALÁRSKA PRÁCA

Reflexia československých udalostí roku 1968 vo fínskej literatúre
Reflection of Czechoslovak events of 1968 in Finnish literature

Petra Deverová

Praha, 2022

Vedúci práce: Mgr. Jan Dlask, Ph.D.

Pod'akovanie

Chcela by som pod'akovať mojej rodine a priateľom, ktorí ma podporovali počas celého procesu tvorby práce a neváhali mi kedykoľvek s čímkoľvek pomôcť. Veľká vďaka patrí tiež vedúcemu práce Mgr. Janovi Dlaskovi, PhD. Osobitne by som chcela ďalej pod'akovať slečne Mgr. Viole Bályovej, ktorá skontrolovala moje preklady básní a Bengtovi Ahlforsovi, ktorý napriek časovej vyt'aznosti poskytol rozhovor a materiál k vypracovaniu kapitoly o jeho živote a diele.

Prehlasujem, že som bakalársku prácu vypracovala samostatne, že som riadne citovala všetky použité pramene a literatúru, a že práca nebola využitá v rámci iného vysokoškolského štúdia či k získaniu iného alebo rovnakého titulu.

V Prahe dňa

Petra Deverová

Abstrakt

Táto bakalárska práca skúma odozvu udalostí československého roku 1968 vo fínskej literatúre. Práca sa skladá z dvoch častí. Prvá sa venuje historickému kontextu udalostí známych ako pražská jar. Druhá a zároveň hlavná časť práce predstavuje autorov a ich diela, v ktorých tematizovali okupáciu Československa v roku 1968 a jej následky. Metodika práce je založená na skúmaní a následnej interpretácii symbolov a motívov v týchto dielach, odkazujúcim na udalosti augusta 1968. Cieľom práce je rozbor a porovnanie rôznych pohľadov fínskych autorov na túto historickú udalosť.

Abstract

This bachelor thesis examines the response of the Czechoslovak year 1968 by Finnish literature across all literary forms. The work consists of two parts. The first one focuses on the historical context of the events known as Prague Spring. The second part that is also the main one presents authors and their works, in which they thematised the occupation of Czechoslovakia in 1968 and its consequences. The methodology of this work is based on the analysis and following interpretation of the symbols and motifs in those works that are connected with August 1968. The aim of this work is to analyse and compare various views of Finnish authors regarding this historical event.

Tiivistelmä

Tässä kandidaatintutkielmassa tarkastellaan vuoden 1968 Tšekkoslovakian tapahtumien reaktiota suomalaisessa kirjallisuudessa. Teos koostuu kahdesta osasta. Ensimmäinen käsittelee Prahan kevään tapahtumien historiallista kontekstia. Teoksen toisessa ja samalla pääosassa esitellään kirjailijoita ja heidän teoksiaan, joissa käsitellään Tšekkoslovakian miehitystä vuonna 1968 ja sen seurauksia. Teoksen metodologia perustuu näiden teosten symbolien ja motiivien tutkintaan ja myöhempään tulkintaan viitaten elokuun 1968 tapahtumiin. Teoksen tavoitteena on analysoida ja vertailla suomalaisten kirjailijoiden erilaisia näkemyksiä tästä historiallisesta tapahtumasta

Kľúčové slová: Československo, august 1968, okupácia Československa, pražská jar, fínska literatúra, Fínsko, Bengt Ahlfors, Eeva-Liisa Manner, Matti Rossi, Katri Lipson

Key words: Czechoslovakia, August 1968, occupation of Czechoslovakia, Prague Spring, Finnish literature, Finland, Bengt Ahlfors, Eeva-Liisa Manner, Matti Rossi, Katri Lipson

Avainsanat: Tšekkoslovakia, elokuu 1968, Tšekkoslovakian miehitys, Prahan kevät, Suomen kirjallisuus, Suomi, Bengt Ahlfors, Eeva-Liisa Manner, Matti Rossi, Katri Lipson

Obsah

Úvod	8
1. Okupácia Československa vojskami Varšavskej zmluvy v auguste roku 1968	11
2. Reakcia na československý rok 1968 vo Fínsku.....	17
3. Obraz československého roku 1968 v kabarete <i>Tjeckoslovakien</i>	21
3.1 Bengt Ahlfors – o autorovi	21
3.2 O diele <i>Tjeckoslovakien</i>	23
3.2 Štruktúra diela <i>Tjeckoslovakien</i>	24
4. Obraz československého roku 1968 v zbierke <i>Jos suru savuaisi</i>	29
4.1 Eeva-Liisa Manner – o autorke	29
4.2 O diele <i>Jos suru savuaisi</i>	32
4.3 Analýza diela <i>Jos suru savuaisi</i>	32
5. Obraz československého roku 1968 v zbierke <i>Käännekohta</i>	50
5.1 Matti Rossi – o autorovi.....	50
5.2 O diele <i>Käännekohta</i>	52
5.3 Analýza diela <i>Käännekohta</i>	53
6. Obraz československého roku 1968 v románe <i>Jäätelökauppias</i>	69
6.1 Katri Lipson – o autorke	69
6.2 O diele <i>Jäätelökauppias</i>	70
6.3 Analýza diela <i>Jäätelökauppias</i>	72
Záver	80
Zoznam použitých zdrojov.....	83
Prílohy.....	86

Zoznam použitých skratiek

BA – Bengt Ahlfors

ČSSR – Československá socialistická republika

KSČ – Komunistická strana Československa

KSF – Komunistická strana Fínska

KSS – Komunistická strana Slovenska

KSSZ – Komunistická strana Sovietskeho zväzu

NDR – Nemecká demokratická republika

SKDL - Fínsky ľudovo demokratický zväz

SND – Slovenské národné divadlo

SOL - *Sosialistinen opiskelijaliitto* (Socialistický zväz študentov)

USA – Spojené štáty americké

ÚV – Ústredný výbor

ZSSR – Zväz sovietskych socialistických republík

Úvod

Téma tejto bakalárskej práce *Obraz československého roku 1968 vo fínskej literatúre* vznikla ešte v roku 2019 po konzultácii s Dr. Janom Dlaskom. V tomto období sme si pripomínali dve významné výročia. V roku 2018 to bolo 50. rokov od vstupu vojsk Varšavskej zmluvy na územie Československa. Január roku 2019 zas priniesol smutné 50. výročie od sebaupálenia študenta *Filozofickej fakulty Univerzity Karlovy* v Prahe Jana Palacha, na ktorej vznikla aj táto práca. Téma sa teda javila aktuálna a žiadúca.

Avšak vďaka rozličným životným udalostiam práca uzrela svetlo sveta až v roku 2022. Tento rok so sebou priniesol zvraty na svetovej politickej a mierovej scéne, ktoré dôležitosť pripomínania si augustových udalostí roku 1968 ešte posilnili. Na konci februára 2022 spustila Ruská federácia rozsiahlu vojenskú inváziu na území Ukrajiny.¹ Svoje konanie Rusko obhajuje ako „denacifikáciu“ a „demilitarizáciu“ Ukrajiny.² Tieto dôvody sú svojim spôsobom paralelou k zámienkam, ktoré predstavitelia Sovietskeho zväzu predostreli ako ospravedlnenie okupácie ČSSR v roku 1968. Postupy predstaviteľov dnešného Ruska všeobecne pripomínajú nepekčný odkaz ZSSR. V celej práci sa dajú hľadať i ďalšie paralely medzi našou súčasnosťou a minulosťou.

Československý rok 1968 je stále živou témou, ktorá otvára mnohé otázky. Dnes je reflektovaná v literatúre, vo filmoch či divadelných predstaveniach. Záujem o túto historickú látku je silný nie len v našich krajinách, ale aj ďaleko za hranicami stredoeurópskeho priestoru. Táto práca predstavuje obraz našich nedávnych dejín slovami autorov pochádzajúcich z Fínska.

Práca má šesť kapitol, ktoré sú rozdelené do dvoch rovín. Pre celkové pochopenie témy je dôležité vysvetlenie historického kontextu. Prvá a druhá kapitola teda predstavujú historickú rovinu, ktorej ťažiskom je náčrt predvoja a udalostí československého augusta 1968 a ich následný ohlas vo fínskej politike, médiách a spoločnosti. Ako zdroj informácií k historickým reáliam slúžili najaktuálnejšie knižné a mediálne pramene. Dôležitým zdrojom pre časť približujúcu odozvu augusta 1968 vo Fínsku bola dizertačná práca Dr. Barbory Skálovej, ktorá sa vo svojom historickom výskume venuje 60. rokom 20. storočia vo Fínsku a tiež fínskym vzťahom k Československu v tejto dobe.

¹ SHEFTALOVICH, 2022

² Tamtiež.

Vo väčšine dostupných akademických i neakademických prameňov v slovenskom jazyku je historický pojem „Pražská jar“ písaný s veľkým začiatočným písmenom. Vzhľadom na to, že práca je písaná na akademickej pôde v Prahe, kde sa odohráva aj hudobný festival *Pražské jaro*, je v práci ponechaný českému úzu bližší pravopis použíajúci pre túto historickú udalosť písmeno malé, ktoré je možný aj v slovenčine. Ostatné historické udalosti, ktoré sa v slovenskom jazyku píše s veľkým začiatočným písmenom (napr. Nežná revolúcia), sú v práci písané s ohľadom na túto slovenskú tradíciu.

Druhou rovinou práce je analýza diel, ktoré nejakým spôsobom tematizujú československé udalosti. Práca sa snaží priblížiť pohľad rôznych autorov fínskej literatúry na reformnú pražskú jar a následnú okupáciu Československa vojskami Varšavského paktu. Cieľ práce je identifikácia obrazov spojených s touto udalosťou a ich následná interpretácia na pozadí historických udalostí a ich symbolického významu. V práci sú zastúpení autori zo širokého okruhu fínskej spoločnosti. Výber diel je vyvážený nie len genderovo – analyzované sú diela spod pera dvoch žien a dvoch mužov, ale je tu zastúpené aj dielo napísané predstaviteľom fínskošvédskej literárnej menšiny. Zastúpené sú tu aj všetky literárne žánre: dráma, lyrika a próza.

Analyzované diela sú usporiadané v kapitolách chronologicky tak ako vyšli v čase. Každá kapitola má tri podkapitoly, ktoré predstavujú autora, jeho dielo a samotnú analýzu. Rozbor diel začína od tretej kapitoly, kde je predstavený fínskošvédsky dramatik Bengt Ahlfors (*1937), ktorý krátko po začatí okupácie ČSSR uviedol svoj kabaret *Tjeckoslovakien*. Kabaret nebol od roku 1968 viac inscenovaný, a dodnes nie je ani publikovaný. Bengt Ahlfors bol však ochotný odpovedať emailom na otázky týkajúce sa jeho vzťahu k ČSSR, vtedajšej domácej fínskej a zahraničnej politike a tiež ohľadom jeho hry *Tjeckoslovakien*. Rovnako poskytol cenné materiály (príloha 1), a dal súhlas k ich spracovaniu v predstavení štruktúry diela. Jazyk tvorby Bengta Ahlfora je jeho materinská švédčina, a tak sú názvy jeho diel a ich častí v práci zachované v origináli. Preklad do slovenčiny bol konzultovaný s vedúcim tejto práce, ktorého aprobáciou je finčina-švédčina.

Štvrtá kapitola pojednáva o lyrickej zbierke *Jos suru savuaisi* modernistickej spisovateľky Eevy-Liisy Manner (1921-1995), ktorá je venovaná Václavovi Havlovi. Manner sa s ním osobne poznala, keďže prekladala jeho diela do finčiny. V piatej kapitole je analyzovaná zbierka *Käänneköhta* od ľavicového spisovateľa Mattiho Rossiho (1934-2017). Táto zbierka je posledné analyzované dielo, ktoré vzniklo ako priama reakcia na okupáciu Československa ešte v roku 1968. Uvedené zbierky nie sú analyzované v celom

ich rozsahu. Pre rozbor z nich boli vybraté také básne, ktoré sa nejakým spôsobom dotýkajú československých udalostí augusta roku 1968. Každéj básni v origináli a jej prekladu predchádza analýza. Preklady z fínčiny do slovenčiny boli vyhotovené autorkou tejto práce.

Posledná kapitola práce sa venuje románu *Jäätelökauppias* od súčasnej autorky Katri Lipson (*1964). Dielo zobrazuje príbeh sledujúci československé dejiny už od obdobia druhej svetovej vojny. Rok 1968 je tu vykreslený cez obdobie normalizácie, ktoré mu nasledovalo. V práci je tak zastúpený aj obraz dohry pražskej jari pohľadom dnešného človeka. Román Katri Lipson *Jäätelökauppias* je jediným analyzovaným dielom v práci, ktoré je dostupné v českom jazyku (*Zmrzlinář*, 2014). K analýze sú použité originálne texty vo fínčine a ich preklad od Vladimíra Piskořa.

Dôležitou súčasťou analýzy je intertextový kontext diel. Analyzované texty sa nevzťahujú iba na literárne diela. Na významovej výstavbe diel sa podieľajú aj rôzne nelieterárne texty najmä z oblasti médií. Správne dešifrovanie týchto odkazov slúži k lepšiemu porozumeniu celkových reakcií autorov na udalosti československého roku 1968.

V závere práce sú zhrnuté poznatky nadobudnuté analýzou a interpretáciou obrazov v prezentovaných dielach vzťahujúcich sa na rok 1968. Záver rovnako prináša zrovnanie rôznych pohľadov fínskych autorov na tieto udalosti a tiež postupov, ktoré využili pri vyjadrovaní či opise udalostí, ktoré v auguste 1968 hýbali nie len Československom, ale i celým svetom.

1. Okupácia Československa vojskami Varšavskej zmluvy v auguste roku 1968

Rok 1968 v dejinách Československa má hlboké korene, ktoré sa začali formovať už počas druhej svetovej vojny. Koniec najväčšieho ozbrojeného konfliktu v dejinách ľudstva priniesol okrem mieru aj novú hrozbu polarizácie sveta na západný demokratický a východný komunistický tábor. Víťazné mocnosti Spojené štáty americké (USA) a Sovietsky zväz (ZSSR) si rozdeľovali Európu najmä podľa toho, ako ju oslobodzovali. Štáty východoeurópskeho a stredoeurópskeho priestoru boli oslobodené vojskami Červenej armády. V druhej polovici 40. rokov tak pomaly podliehali postupnej boľševizácii.³

Okrem oslobodenia prispeli k dobrovoľnej zahraničnopolitickej inklinácii Československa na ZSSR aj boľne spomienky na Mníchovskú zradu z roku 1938. Exilový prezident Edvard Beneš (1884–1948) už v decembri 1943 podpísal tzv. *moskovskú dohodu*⁴ so ZSSR o priateľstve, vzájomnej pomoci a povojnovej spolupráci. Československá orientácia na východnú mocnosť bola v apríli 1945 potvrdená *Košickým vládnym programom*, v ktorom exilová vláda vyslovila odhodlanie držať zahraničnopolitickú líniu „s víťaznou slovanskou mocnosťou.“⁵

Prvé československé povojnové voľby, vzhľadom na predurčenosť strán z výberu *Národného frontu* a neexistenciu opozície, mali silný nedemokratický charakter. Napriek tomu na začiatku roku 1946 strany zviedli tvrdý boj o voľičov. Na Slovensku voľby dopadli víťazne pre *Demokratickú stranu*, v Česku potvrdili svoju popularitu komunisti. Spolu so sociálnymi demokratmi a národnými socialistami získali až 79 % voľičských hlasov.⁶ V júli 1946 nová vláda na čele s predsedom Komunistickej strany Československa (KSČ) Klementom Gottwaldom (1896–1953) predstavila nový „budovateľský“ program. Československo sa v roku 1947 nepripojilo k *Marshallovmu plánu*⁷, ktorý mal za cieľ obnoviť hospodárstvo vo vojnu zničenej Európe s pomocou USA.

Skutočný prelomový moment zaznamenali československí komunisti vo februári 1948. Dvanásť ministri nekomunistických strán podali 20. februára⁸ demisiu. Staronový prezident Edvard Beneš napriek ich očakávaniam demisiu prijal a vymenoval novú

³ JAŠEK, 2020, s. 10

⁴ PETRANSKÝ, 2015, s. 413

⁵ Tamtiež.

⁶ Tamtiež.

⁷ Tamtiež.

⁸ Tamtiež, s. 434

vládu.⁹ S novovymenovanou vládou začala nová etapa československých dejín, kedy mala v rukách neobmedzenú moc komunistická strana silne naviazaná na Komunistickú stranu Sovietskeho zväzu (KSSZ).

Vplyv ZSSR sa v krátkom čase prejavil vo všetkých oblastiach života v Československu. V 50. rokoch sa silnou oporou KSČ stali rozsiahle represie v duchu tých stalinistických v ZSSR.¹⁰ Prenasledovaní boli všetci nepriatelia štátu či už skutoční alebo fiktívni, a to bez ohľadu na ich politickú príslušnosť. V krajine začala fungovať silná propagandistická mašineria a cenzúra médií a kultúry. Napriek tomu však v spoločnosti spočiatku vládla vďačnosť ZSSR za oslobodenie rovnako ako elán budovať novú socialistickú spoločnosť.

Až po smrti prvého komunistického prezidenta Klementa Gottwalda v roku 1953 sa perzekúcie v Československu zmiernili. Krátko pred Gottwaldom umrel i Josif Stalin (1878–1953), dovtedajší hlavný predstaviteľ Sovietskeho zväzu. Na XX. zjazde KSSZ v roku 1956 bol odhalený „*Stalinov kult osobnosti*“¹¹, čím boli čiastočne odsúdené diktátorské a nezákonné činnosti páchané týmto režimom. Odhalenie malo vplyv aj na dianie v celom východnom bloku.

Avšak charakter československého komunistického režimu sa začal meniť postupne až v priebehu 60. rokov. Po ukončení Karibskej krízy v roku 1962¹² prebiehali 60. roky v znamení uvoľňovania celosvetového napätia, ktoré bolo spôsobené priamou hrozbou atómového konfliktu medzi svetovými mocnosťami. Takýto konflikt mohol mať fatálne následky pre obyvateľov celého sveta.

V československej spoločnosti a kultúre sa už od konca 50. rokov začali objavovať nové impulzy, ktoré prispievali k formovaniu liberálnejšieho pohľadu na systém. Československo sa v roku 1958 zúčastnilo svetovej výstavy v Bruseli, kde predstavilo revolučný projekt multimedialného divadla *Laterna Magika*. V rovnakom roku vznikla v Prahe významná kultúrna inštitúcia *Divadlo na Zábradlí*, kde sa rozvíjala česká podoba absurdnej drámy. Dôležitou osobnosťou pôsobiacou v tomto divadle bol Václav Havel (1936–2011), ktorý sa stal v priebehu 60. rokov popredným kritikom vtedajších politických pomerov. V roku 1963 sa uskutočnila v Čechách konferencia o diele Franza Kafku (1883–1924).¹³

⁹ PETRANSKÝ, 2015, s. 435

¹⁰ Tamtiež, s. 444

¹¹ PODOLEC, 2019, s. 38

¹² Tamtiež.

¹³ ČERNÁK, 2018, s. 9

Rozmach zaznamenal tiež československý filmový priemysel. V 60. rokoch nastupovala nová generácia režisérov spoločne označovaných pod pojmom *nová vlna*. Tento umelecký trend pochádzajúci z Československa zožal nevídaný úspech i v zahraničí a filmy režisérov *novej vlny* boli uvádzané aj na medzinárodných filmových festivaloch. Pre umenie boli 60. roky nepochybne zlatým vekom.¹⁴

Dôležitú úlohu v liberalizácii systému zohrali i tlačoviny, najmä *Literární listy* v Česku a *Kultúrny život* na Slovensku¹⁵. Tieto noviny mali veľký vplyv na formovanie liberálneho postoju spoločnosti a dávali priestor kritikom socialistického režimu. Žurnalistika začala tiež otvárať dovtedy tabuizované témy.

Proces „destalinizácie“ spôsobil v Československu výrazný politický otras a rovnako spôsobil vytriezvenie československého národa, ktorý prestal vnímať škody napáchané týmto režimom ako nutné zlo v ceste za budovaním socializmu. Vo vláde stále pôsobili funkcionári, ktorí sa podieľali na represióch v 50. rokoch. Vtedajší tajomník ÚV KSČ Antonín Novotný (1904–1975) definitívne strácal dôveru nielen spoločnosti, ale aj vo vnútri svojej strany. Na konci roka 1967 navštívil Prahu generálny tajomník sovietskej komunistickej strany Leonid Brežnev (1906–1982), ktorý sa po šoku z rozsahu odporu proti Novotnému vyslovil za jeho odstránenie z vedenia KSČ¹⁶. Znamenalo to výhru reformného krídla československých komunistov.

Január nasledujúceho roka priniesol kompromis medzi Moskvou a oboma frakciami československých komunistov. Prvým tajomníkom KSČ sa stal Alexander Dubček (1921–1992)¹⁷. Dovtedajší prvý tajomník Komunistickej strany Slovenska (KSS) patril k umiernenému krídlu, a tak presadzoval liberalizáciu strnulého režimu v Československej socialistickej republike (ČSSR). Na miesto bývalých stalinistických funkcionárov nastúpili umiernenejší straníci, ktorí boli naklonení novým hospodárskym reformám a znižovaniu tlaku ideológie v oblasti vedy a kultúry.¹⁸

Reformné snahy vyvrcholili v apríli 1968, kedy ÚV KSČ schválil dokument s názvom *Akční program KSČ*. Naštartoval sa tak reformný proces známy ako *pražská jar*. *Akční program* predstavoval snahu o tzv. „socializmus s ľudskou tvárou“, teda poľudšte-

¹⁴ ČERNÁK, 2018, s. 8

¹⁵ Tamtiež.

¹⁶ PETRANSKÝ, 2015, s. 469

¹⁷ JAŠEK, 2020, s. 21

¹⁸ PODOLEC, 2014, s. 38

nie československého socialistického systému vo všetkých jeho aspektoch, a to politickými, hospodárskymi a spoločenskými reformami.¹⁹ V dokumente bola cenzúra vyhlásená za neprípustnú, čím bola potvrdená sloboda prejavu. Rovnako bol kladený dôraz na ďalšie občianske slobody v potvrdení práva na zhromažďovanie či slobodnom rozhodnutí občanov vycestovať za hranice. Mohli tiež vzniknúť nové politické strany. Pozícia KSČ napriek tomu ostávala nezmenená. Sám Dubček zdôrazňoval kľúčové komunistické dogmy – vedúcu úlohu KSČ v spoločnosti a zahraničnopolitickú orientáciu na ZSSR.²⁰

Popularita Alexandra Dubčeka bola založená hlavne na verejnej mienke. Spoločnosť v ňom videla nádej, ktorú tak veľmi potrebovala po hrôzach druhej svetovej vojny a represiiach z 50. rokov. Občania sa tiež mohli viacej angažovať, a tak verejnosť tlačila na urýchlené presadenie reforiem z *Akčného plánu*.²¹ Generálneho tajomníka KSSZ Leonida Brežneva reforma socialistického systému v ČSSR značne znepokojovala. Obával sa podlomenia sovietskeho vplyvu v strednej Európe a zároveň celkového oslabenia pozície ZSSR v rámci studenej vojny, ktorú si Zväz nemohol dovoliť. Brežnev spočiatku volil formu presviedčania listami a telefonátmi.

V júni 1968 vyšiel manifest *Dva tisíce slov*, ktorý bol publikovaný v *Literárnych listoch*, a tiež v celoštátnych novinách *Mladá fronta*, *Práce* a *Zemědělské noviny*. Výzvu k reforme KSČ, ktorá išla nad rámec ambícií pražskej jari, podpísalo mnoho osôb verejného a kultúrneho života spolu s viac ako 150 tisícmi bežnými občanmi.²² Manifest a jeho ráz zaskočil aj samotných členov KSČ. Dogmatické krídlo strany a ZSSR dokument považovali za kontrarevolučné snahy. Do Československa začali prichádzať silnejšie varovné signály. Už v marci 1968 sa v Drážd'anoch stretli predstavitelia komunistických strán krajín východného bloku. Na stretnutí zaznela tvrdá kritika na adresu československých reformných ambícií.²³

V dňoch 20. až 30. júna 1968 sa na území ČSSR uskutočnilo vojenské cvičenie armád Varšavskej zmluvy.²⁴ Organizácia varšavskej zmluvy vznikla ako sovietska odpoveď na vznik západného *Severoatlantického paktu* NATO, ktoré bolo založené práve kvôli obavám zo sovietskej povojnovej expanzie. Členom paktu bolo do roku 1968 aj

¹⁹ PETRANSKÝ, 2015, s. 469

²⁰ JAŠEK, 2020, s. 21

²¹ Tamtiež, s. 20

²² PETRANSKÝ, 2015, s. 471

²³ Tamtiež.

²⁴ ČERNÁK, 2018, s. 11

ČSSR. Už aj tak napätú situáciu v Československu vyostrovala prítomnosť sovietskych vojsk, ktoré v krajine ostávali aj naďalej po skončení cvičenia.

Kritika reformných procesov pražskej jari bola na programe tiež na varšavskom stretnutí predstaviteľov komunistických strán východného bloku v júli 1968. Československí predstavitelia toto stretnutie, na ktorom sa nezúčastnili, prirovnávali k zásahom politbyra z minulosti.²⁵ Prebehli tiež rokovania medzi ZSSR a Československom v Čiernej nad Tisou. Vyšli z nich ústne dohody o zachovaní socializmu a vedúceho postavenia komunistickej strany v ČSSR. Sovietski predstavitelia považovali dohody za záväzné, no československá delegácia ich videla len ako rozhovory, počas ktorých sa nepodpísal nijaký záväzný dokument.²⁶

Krátko na to sa v Bratislave odohralo ďalšie stretnutie komunistických predstaviteľov. Na stretnutí obdržala sovietska delegácia tzv. „*pozyvací list*“ od zástupcov konzervatívneho krídla KSČ, ktorí žiadali pomoc sovietskych komunistov všetkými dostupnými prostriedkami v boji proti kontrarevolúcii.²⁷ Komunistickí predstavitelia sa na ďalšom stretnutí 18. augusta 1968 v Moskve dohodli na spoločnej vojenskej intervencii v ČSSR.²⁸ Toto rozhodnutie definitívne spečatilo osud pražskej jari, ktorej rýchly spád zaznamenal ešte rýchlejší koniec.

V noci z 20. na 21. august 1968²⁹ prekročili vojská ZSSR, Poľska, Maďarska, Bulharska hranice ČSSR čím zahájili tzv. operáciu *Dunaj*. Vojsko Nemeckej demokratickej republiky (NDR) hralo v okupácii druhú koľaj. Tieto krajiny boli spolu členmi Varšavského paktu. Rumunsko bolo jedinou krajinou zmluvy, ktorá sa odmietla intervencie zúčastniť. Okupačný akt znamenal koniec vízie *socializmu s ľudskou tvárou*. Ulice československých miest boli plné tankov. Odhadom bolo v krajine okolo tristo tisíc až pol milióna cudzích vojakov³⁰. Oproti československej armáde to bola nevídaná prevaha. Tento vojenský zásah si do konca roku 1968 vyžiadal 137 obetí na životoch a vyše 500 zranených.³¹

Konzervatívne krídlo KSČ sa snažilo o prevrat proti legitímnej vláde, avšak neúspešne. Stál mu v ceste odpor obyvateľstva, ktoré odmietalo spolupracovať s kolaborantmi a ostávalo verné svojim legálnym predstaviteľom. Do situácie sa zapojilo ZSSR svojou

²⁵ ŠTEFANSKÝ, 2018, s. 48

²⁶ Tamtiež.

²⁷ PETRANSKÝ, 2015, s. 471

²⁸ Tamtiež.

²⁹ Tamtiež, s. 472

³⁰ ŠTEFANSKÝ, 2018, s. 52

³¹ Tamtiež, s. 56

osvedčenou metódou šírenia propagandy a dezinformácií. Čechoslováci sledovali vlastné médiá, tlač a počúvali ilegálne vysielanie. Manipulácia občanov tak nevyšla podľa sovietskych predstáv.³² Bezprostredne po okupácii začalo československé obyvateľstvo opúšťať svoju krajinu. Mnoho emigrantov sa vrátilo až po prevrate v roku 1989.

Vedenie krajiny s Alexandrom Dubčekom bolo ihneď po vstupe vojsk na územie ČSSR zadržané a odvečené do Moskvy. Okolo Dubčekovho osudu bol krátku dobu informačný šum. Do Moskvy sa dostavil aj vtedajší prezident ČSSR Ludvík Svoboda (1895–1979). Niekoľkodňové rokovania priniesli *Moskovský protokol*, ktorý hlásal „priateľstvo na večné veky medzi krajinami.“³³ Týmto dokumentom bola legalizovaná invázia v ČSSR, ktorú vedenie ZSSR odôvodňovalo ako bratskú pomoc socialistickej krajine, v ktorej sa dostávali do popredia kontrarevolučné živly podporované Západom. Sovietsky diktát tiež určoval, akým smerom sa má ďalej uberať socialistický systém v ČSSR. Legálne vedenie krajiny sa však mohlo vrátiť naspäť.

V októbri bola podpísaná zmluva o tzv. „dočasnom pobyte“ sovietskych vojsk na území ČSSR. Ostatné armády Varšavského paktu boli stiahnuté. Tento „dočasný pobyt“ sovietskych vojsk napokon trval viac než dvadsať rokov do roku 1991.³⁴ Odmietavé prejavy občanov mali na jeseň ešte stále masový charakter, no postupne pod tlakom policajných zložiek verejnej bezpečnosti a ozbrojených zložiek komunistickej strany ľudových milícií utíchali. Vrcholom odporu voči okupácii a následnej celospoločenskej apatii bolo sebaupálenie dvoch mladých mužov Jana Palacha a Jana Zajíce v zime 1969.

V Moskve sa medzitým začal rýchly vzostup Gustáva Husáka (1913–1991), ktorý vystriedal jedného z predných iniciátorov pozývacieho listu Vasila Biľaka (1917–2014) v čele KSS. Husák bol jedným z kritikov pražskej jari a počas československých rokovaní so ZSSR sa správal v intencií sovietskych záujmov. Sovieti si pozorne všimali Husákové postupy a podnikli kroky k jeho dosadeniu na najvyššie miesta. Na jar 1969 sa Gustáv Husák stal prvý tajomník ÚV KSČ³⁵ a s jeho vládou sa rozbehol proces tzv. *normalizácie*, teda návratu pomerov spreď obdobia pražskej jari. Nevôľa obyvateľov voči sovietskym okupantom sa tak prestala razantnejšie prejavovať, aby mohla o dvadsať jedna rokov opäť vyvrcholiť ako všeobecná antipatia voči socialistickému režimu. Tentokrát už s definitívnym koncom nadvlády Komunistickej strany Československa.

³² ŠTEFANSKÝ, s. 54

³³ PETRANSKÝ, 2015, s. 473

³⁴ Tamtiež, s. 472

³⁵ Tamtiež, s. 473

2. Reakcia na československý rok 1968 vo Fínsku

Proces pražskej jari výrazne posilnil záujem fínskej spoločnosti o dianie v Československu. Vo vnútri Komunistickej strany Fínska (KSF) reformný proces urýchlil diferenciáciu strany na umiernenú „eurokomunistickú“ väčšinu a dogmatickú menšinu. Stanovisko samotnej KSF voči československému reformnému prúdu bolo však práve kvôli tejto polarite strany v prvej polovici roku 1968 opatrné. Vtedajší vyslanec ČSSR vo Fínsku Zdeněk Urban (1921–1988) bol niekoľkokrát vyzvaný predsedom KSF, aby podrobne informoval o vývoji v domácej krajine.³⁶

V júni 1968 odišli predstavitelia KSF do Moskvy, kde boli oboznámení so sovietskym stanoviskom voči pražským reformám. Na začiatku augusta 1968 navštívila na vlastnú žiadosť Prahu a Bratislavu delegácia KSF na čele s Herttou Kuusinen (1904–1974). Československí predstavitelia sa tam zaručili za zachovanie socializmu, pričom predošlé jednanie s vedením ZSSR opisovali ako optimistické. Kuusinen po svojej návšteve ČSSR zoznámila fínsku verejnosť s týmito správami prostredníctvom interview v komunistických novinách *Kansan Uutiset*.³⁷ Vzhľadom na tieto správy spôsobil 21. augusta vpád vojsk Varšavskej zmluvy do ČSSR hlboký otras nie len vo fínskej spoločnosti, ale aj vo fínskej domácej a zahraničnej politike. Tento akt sa hlboko dotkol i predstaviteľov komunistického hnutia vo Fínsku, ktorí sa voči okupácii prvotne vymedzili účasťou na protiokupačných demonštráciách či podpísaním protestnej petície.³⁸

Deň po zahájení okupácie sa zišiel ÚV KSF, ktorý okupačný akt ostrážito odsúdil a označil ho za škodlivý pre celé komunistické hnutie.³⁹ Tento krok strany sa dá považovať za prelomový. Bolo to po prvýkrát v celej jej histórii, kedy prejavila názor úplne nezávislý od oficiálneho postoju ZSSR, napriek nevôli dogmatickej menšiny. KSF kvôli augustovým udalostiam v ČSSR dokonca zrušila oslavy 50. výročia svojho vzniku. V októbri 1968 však bola prelomová rezolúcia zrušená a KSF akceptovala oficiálne zmluvy medzi ČSSR a ZSSR.⁴⁰ Komunistické noviny *Kansan Uutiset* sa v duchu umiernennej väčšiny KSF postavili voči okupácii kriticky. Ďalšie komunistické noviny *Tiedonantaja* názor *Kansan Uutiset* otvorene kritizovali.⁴¹

³⁶ ŠVEC, 2001, s. 334

³⁷ Tamtiež.

³⁸ SKÁLOVÁ, 2021, s. 47-48

³⁹ ŠVEC, 2001, s. 335

⁴⁰ Tamtiež, s. 335

⁴¹ SKÁLOVÁ, 2021, s. 54

Samotná fínska vláda sa voči okupácii nijako výrazne nevyjadrila. Deň po vstupe vojsk na územie ČSSR vydala stanovisko, v ktorom za príčinu intervencie označovala stroskotanie jednaní medzi československou vládou a ZSSR. Vtedajší fínsky premiér Mauno Koivisto (1923–2017) poskytol krátko po začatí okupácie rozhovor fínskej verejnoprávnej televízii *YLE*. Avšak jeho vyjadrenia boli v záujme fínskej neutrality mierne.⁴² Napriek tomu vo vedení krajiny vyvolala okupácia obavy vzhľadom na fakt, že predstavitelia ZSSR už dlhšiu dobu spochybňovali samostatnosť Fínska.

Vtedajší fínsky prezident Urho Kaleva Kekkonen (1900–1986) bol udalosťou značne znepokojený, pretože zásadne poškodila dôveryhodnosť zahraničnej politiky ZSSR. Rýchlo tiež zistil, že mu sovietsky ambasádor vo Fínsku Andrej Kovaljov v klamal o tom, že vojská podnikli inváziu na žiadosť československej vlastnej vlády.⁴³ Kekkonen cítil sklamanie, keďže predpokladal, že má s predstaviteľmi ZSSR dobré vzťahy. Zhodou okolností bol v tom období na návšteve Helsínk americký diplomat George F. Kennan (1904–2005), ktorý na stretnutí s fínskym prezidentom predpovedal, že tento vojenský akt znamená začiatok konca medzinárodného komunistického hnutia.⁴⁴

Kekkonen deň po začatí okupácie ČSSR povolal veľvyslanca Urbana, od ktorého žiadal aktuálne informácie o vývoji udalostí v krajine. Prezident nasmeroval Urbana na pobočku verejnoprávneho rozhlasu *YLE* v Laajasalo, kde sa dali zachytiť rádiové frekvencie z československých nezávislých rádii. Ich vysielacia frekvencia sa neustále menila, a tak okupanti napriek svojim snahám nedokázali slobodné vysieláče umlčať.⁴⁵

Získať dôveryhodné informácie nebolo však vôbec jednoduché. Situácia v Československu bola nepriehľadná a sťažovaná narušovaním vysielania. Zahraniční korešpondenti mali problém nadviazať kontakt s domovom kvôli prerušenému telefonickému spojeniu. Prvá správa známej reportérky *Yleisradio* Lieko Zachovalovej (1927–2017) sa do Fínska dostala cez švajčiarskeho spojovateľa. V správach vyšla až na druhý deň okupácie.⁴⁶ Vďaka Zachovalovej, ktorá v Prahe pôsobila už od konca 40. rokov, mohlo fínske spravodajstvo vysielat správy o ČSSR takmer každú polhodinu. Zachovalová sa stala akýmsi hlasom okupovanej a umlčanej krajiny a jej reportáže sa zapísali do dejín svetovej žurnalistiky. Bola členkou KSF, no po okupácii bola zo strany vylúčená.⁴⁷

⁴² SKÁLOVÁ, 2021, s. 56

⁴³ PESONEN, 2020

⁴⁴ JAKOBSON, 2001, s. 461

⁴⁵ PESONEN, 2020

⁴⁶ Tamtiež.

⁴⁷ SKÁLOVÁ, 2021, s. 59

Vo fínskej spoločnosti, ktorá si ešte živo pamätala hrôzy zimnej a pokračovacej vojny, okupácia ČSSR vojskami piatich krajín Varšavskej zmluvy vyvolala strach a nepokoj. Spoločnosť vo Fínsku bola však značne polarizovaná, a tak sa našli aj tí, ktorí odmietali okupáciu vnímať ako vojenskú intervenciu v suverénnom štáte a dôverovali klamlivej komunistickej propagande. Počiatková obrovská vlna solidarity sa medzi väčšinou obyvateľov Fínska prejavovala rôznymi spôsobmi, na niektorých domoch viali československé vlajky. V Helsinkách sa podpisovali petičné hárky, pričom noviny informovali o 3 800 podpísaných.⁴⁸

Skupina občanov rôzneho politického spektra vyjadrila svoj nesúhlas s okupáciou ČSSR demonštráciou pred sovietskou ambasádou v Helsinkách. Medzi protestujúcimi boli najmä študenti, ktorí žiadali od predstaviteľov ZSSR mená tých československých politikov, ktorí do krajiny pozvali okupačné vojská. Nedostali však žiadnu odpoveď. Demonstranti mali so sebou transparenty s odvážnymi heslami a skandovali meno hlavnej tváre pražskej jari Alexandra Dubčeka. Meno politika sa objavilo i na fasádach helsinských domov. Napokon sa však strhol boj medzi demonštrantmi a políciou, po ktorom ostali poničené autá a električky.⁴⁹

Protiokupačné protesty sa neodohrali iba v hlavnom meste Fínska. V Turku asi 800 ľudí počas demonštrácie kameňovalo okná sovietskeho konzulátu. Deň po vstupe vojsk na územie ČSSR tam vznikla spoločnosť Turkusko-československá. Spoločnosť v krátkom čase nadobudla až 400 členov. Ďalší veľký protest sa odohral v stredofínskom meste Jyväskylä. Protestu sa zúčastnila asi tisícka ľudí. Menšie skupiny demonštrujúcich boli aj v mestách Oulu a Tampere.⁵⁰

Svoj odmietavý postoj vyjadrili aj významné fínske študentské spolky *Suomen ylioppilaskuntien liitto* (Fínsky univerzitný zväz), *Sosialistinen opiskelijaliitto* (Socialistický zväz študentov, SOL) a *Teiniliitto* (Zväz stredoškolských študentov). Spolky krátko po vstupe vojsk do ČSSR vydali voči sovietskej okupácii odsudzujúce rezolúcie. V roku 1972 spolok SOL svoju rezolúciu stiahol a podriadil sa sovietskemu stanovisku.⁵¹

Rovnako ako v ČSSR sa aj vo Fínsku pomery rýchlo normalizovali a počiatkový šok z okupácie ustal. Fínska spoločnosť prijala fakt, že okupačné vojska z Československa tak skoro neodídu. V roku 1969 sa uskutočnila prvá návšteva fínskeho prezidenta

⁴⁸ SKÁLOVÁ, 2021, s. 58

⁴⁹ Tamtiež.

⁵⁰ Tamtiež.

⁵¹ Tamtiež.

v ČSSR vôbec. Význam tejto návštevy Urha Kekkonena spočíval aj v tom, že bol prvým západným politikom, ktorý oficiálne navštívil ČSSR po okupácii vojskami Varšavskej zmluvy.⁵² Jeho návšteva tak bola mnohými interpretovaná ako akýsi tichý súhlas či zmierenie s prítomnosťou sovietskych vojsk v inak slobodnej krajine

Odkaz československých udalostí roku 1968 je vo Fínsku prítomný aj dnes. Každoročne je pripomínaný článkami na stránkach verejnoprávnej televízie *YLE*. V lete roku 1968 pobýval v Prahe tiež redaktor fínskeho rozhlasu Reijo Nikkilä (*1939). Krátko po okupácii poskytol rozhovor novinám *Kansan Uutiset*, kde vyvrátil špekulácie o kontrarevolúcii v krajine. Okrem toho zo svojho zozbieraného materiálu vytvoril o augustových udalostiach krátky dokument *Tosi tarina* (Skutočný príbeh). Dokument vyšiel v roku 1998 a dnes je dostupný na stránkach *YLE*.⁵³ Na týchto stránkach je tiež prístupná reportáž Lieko Zachovalovej z augusta 1968.⁵⁴ Vo Fínsku v súvislosti s augustom 1968 v ČSSR vyšlo aj niekoľko dokumentov či knižných publikácií. Lieko Zachovalová napísala dve knihy, pričom v diele *Prahan ääni* (1998, Hlas Prahy) tematizuje svoje zážitky z roku 1968.

⁵² ŠVEC, 2001, s. 336

⁵³ Dostupné online: <https://areena.yle.fi/1-50134100>

⁵⁴ Dostupné online: <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2006/09/08/lieko-zachovalovan-raportit-miehitetysta-prahasta>

3. Obraz československého roku 1968 v kabarete *Tjeckoslovakien*

3.1 Bengt Ahlfors – o autorovi

Bengt Ahlfors sa narodil v roku 1937 do švédskojazyčnej rodiny v Helsinkách. V roku 1957 dokončil stredné vzdelanie a začal študovať na *Helsingin yliopisto* (Helsinská univerzita) s vidinou stať sa novinárom, učiteľom materinského jazyka poprípade politikom. Divadlo bolo spočiatku pre Ahlforsa najmä hobby, venoval sa mu v *Studentteatern* (Študentské divadlo).⁵⁵

Prelomovým momentom pre jeho profesionálnu kariéru bola práca kritika v dnes už neexistujúcich švédskojazyčných novinách *Nya Pressen*, v ktorých pôsobil od roku 1959 až do roku 1963. V tomto roku napísal a zrežiroval svoju prvú profesionálnu divadelnú hru *I våras* (Bola jar) v spolupráci s Frejom Lindquistom (*1937). Hra mala premiéru v *Lilla Teatern* švédskojazyčnom mestskom divadle v Helsinkách⁵⁶. V tomto divadle bola napokon odpremierovaná väčšina z Ahlforsovej ranej i neskoršej tvorby a vznikla tu celoživotná láska k divadlu, ktorá odštartovala Ahlforsovú už skoro šesťdesiat rokov trvajúcu kariéru dramatika.

V roku 1966 sa stal na rok riaditeľom *Ruotsalainen teatteri* (*Svenska Teatern*, Švédske divadlo v Helsinkách). O rok neskôr dokončil magisterské štúdium na *Helsingin yliopisto* v odboroch škandinávske literatúry a politická veda. Svoje študijné vedomosti využíva aj vo svojej tvorbe, v ktorej často tematizuje celospoločenskú a politickú problematiku. Jeho tvorbu charakterizuje najmä vysoký stupeň tolerancie⁵⁷, ktorá ako sám tvrdí, vychádza z demokratických princípov samotného Fínska⁵⁸.

Ahlfors režíroval asi osemdesiatku hier, napríklad diela od klasikov ako Molière, Shakespeare či Čechov, no od konca 70. rokov sa venuje výhradne vlastnej tvorbe. Jedinú výnimku tvorila opereta *Netopier* (*Die Fledermaus*) od Johanna Straussa mladšieho, ktorú Ahlfors premiéroval v roku 1995 v *Suomen Kansallisooppera* (Fínska národná opera). Od začiatku 80. rokov pracuje ako umelec v slobodnom povolání, pričom dokopy

⁵⁵ Informácia od Bengta Ahlforsa (BA)

⁵⁶ Napriek tomu, že divadlo je súčasťou *Helsingin kaupunginteatteri* (Mestského divadla Helsinky), prehlasuje sa za nezávislé profesionálne divadlo. (info od Bengta Ahlforsa, ďalej BA)

⁵⁷ KERLIK, 2005, s. 12

⁵⁸ Informácia od BA

zrežiroval šesťnásť svojich hier.⁵⁹ Jeho ďalšia tvorba je všestranná. Je autorom niekoľkých básnických zbierok, jedného románu, ale aj kníh a piesní pre deti, televíznych scenárov a rozhlasových hier. Napísal a zložil viac ako 300 piesní, pričom väčšinu z nich aj sám naspieval. Súčasťou jeho hudobnej tvorby sú aj dva muzikály.

S najväčším úspechom celosvetového meradla sa Bengt Ahlfors stretol vďaka dramatisácii románu *Jorden runt på 80 dagar* (*Cesta okolo sveta za 80 dní*) francúzskeho spisovateľa Julesa Verneho ktorú režiroval v roku 1970 a hra z roku 1986 *Finns det tigrar i Kongo?* (*Sú v Kongu tigre?*). Táto hra o dvoch spisovateľoch, ktorí sa snažia napísať dielo tematizujúce AIDS, bola preložená do viac ako 20 jazykov, napríklad do ruštiny, estónčiny či maďarčiny. Uvedená bola v mnohých európskych krajinách, v Južnej Amerike, Afrike i v Indii. Dielo je považované za prvú heterosexuálnu hru, kde je hlavnou témou obava z prenosnej choroby AIDS, ktorá najmä v 80. rokoch drasticky sužovala celú planétu.⁶⁰ Na konci 80. rokov Ahlfors absolvoval tvorivé dielne cez nadáciu *Derjassi foundation* v americkej Kalifornii.

Ahlforsové hry boli preložené do mnohých jazykov, pričom boli inscenované viac ako 470 krát na javiskách po celom svete. V Česku a na Slovensku patrí medzi obľúbených autorov. *Slovenské národné divadlo* (SND) ho uvádza ako viac-menej „domáceho autora“. Medzi rokmi 1993 až 2001 zahráli herci SND stodvadsaťtri úspešných repríz Ahlforsovej *En teaterkomedi* (*Divadelná komédia*)⁶¹. Hra z roku 1982 mala svoju divadelnú premiéru vo fínskom preklade v *Kuopion kaupunginteatteri* (Mestské divadlo v Kuopio) o rok neskôr. Pri príležitosti slovenskej premiéry *Divadelnej komédie* navštívil Bengt Ahlfors Bratislavu. Hra inscenovaná v slovenskom jazyku mu prirástla k srdcu a nezmeškal ani jej stú bratislavskú reprízu. V stredoeurópskom priestore (Česko, Maďarsko, Slovensko) patrí *Divadelná komédia* medzi najhranejšie diela z Ahlforsovej tvorby.

Ďalšou hrou potvrdzujúcou obľúbenosť Ahlforsa v našich krajinách je dielo *Aska och Akvavit* (*Ale, ale pani plukovníkova*) z roku 1998⁶². V pražskom *Divadle na Jezerce* bola táto komédia plná čierneho humoru reprízovaná trinásť sezón s réžiou slovenského režiséra Vladimíra Strniska.⁶³ Na Slovensku bolo dielo inscenované na *Malej scéne SND*.

⁵⁹ KERLIK, 2005, s. 7

⁶⁰ Tamtiež s. 8

⁶¹ SND, 2010

⁶² Originál názov diela je *Popol a akvavit* (fin. *Tuhkaa ja teräviä*, šved. *Aska och Akvavit*)

⁶³ SEDLÁKOVÁ, 2022

Pätnást' rokov po derniére sa komédia *Aska och kvavit* dočkala novej inscenácie tentokrát v divadle *L+S*⁶⁴. Ahlforsovým dvorným prekladateľom do slovenčiny bol bývalý veľvyslanec Slovenska vo Fínsku a prekladateľ Peter Kerlik (1946–2016).

Bengt Ahlfors je stále umelecky aktívny, pravidelne píše a režiruje nové hry. Spolupracuje aj so svojou manželkou, spisovateľkou a divadelnou režisérkou Ritvou Siikalou (*1941). Vytvorili spolu napríklad hru *Zambezi* o fínskej rodine, ktorá hľadá útočisko v Afrike či hraný dialóg o ich spoločnom živote s názvom *164 years* (164 rokov). Ahlforsove diela sa trvalo vyznačujú silnou politickou a spoločenskou angažovanosťou, na ktorú autor nahliada pomocou satiry a láskavého humoru.

3.2 O diele *Tjeckoslovakien*

Ako uvádza Bengt Ahlfors, Fínsko si po druhej svetovej vojne zachovalo nezávislosť, demokraciu a západné poňatie osobných slobôd⁶⁵. Napriek tomu však bolo závislé od ZSSR, no v menšej miere ako Československo. Ako bývalý študent politických vied so silne zakoreneným zmyslom pre toleranciu cítil Ahlfors potrebu vyjadriť spolupatričnosť s utláčanými (napríklad počas Maďarského povstania v roku 1956 či počas vojny vo Vietname, ktorá trvala medzi rokmi 1964–1975).

Podľa Ahlforsa v 60. rokoch vládol istý optimizmus a viera, že svet sa môže zmeniť a práve umenie si vie poradiť so spoločenskými problémami.⁶⁶ Prahu navštívil Ahlfors po prvýkrát počas roku 1967 spolu s jeho manželkou vďaka československej pobočke *Medzinárodného divadelného ústavu*. Mesto sa mu veľmi zapáčilo, navštevoval činohry a vydával sa po pražských stopách Franza Kafku.

Počas jeho pôsobenia v *Lilla Teatern* účinkovali v tomto divadle ľudia, ktorí boli podľa svojho názoru i názoru verejnosti ľavicovo orientovaní humanisti, nie však komunisti. S nadšením víтали Alexandra Dubčeka ako prvého tajomníka ÚV KSČ a podporovali jeho program socializmu s ľudskou tvárou⁶⁷. Okrem Dubčeka podporovali i významnú postavu československej absurdnej drámy a odporcu komunistického režimu Václava Havla⁶⁸, ktorému Ahlfors dáva prívlastok „*hrdina slobody slova, niečo ako dnes Navalnyj*

⁶⁴ SEDLÁKOVÁ, 2022

⁶⁵ Z rozhovoru s Bengtom Ahlforsom – „*On hyvä tietää että Suomi säilytti itsenäisyytensä, demokratioitansa ja läntisen vapautensa toisen maailmansodan jälkeen.*“

⁶⁶ Informácia od BA

⁶⁷ Podľa slov Ahlforsa tzv. „eurokomunizmus“ – „*Seurasimme ilolla Parahan kevättä 1968, olimme eurokommunistin, Dubcekin ja Havelin puolella.*“

⁶⁸ Informácia od BA

v Rusku.⁶⁹ Alexander Navalnyj (*1976) je ruským politickým väzňom, ktorý ostro vystupuje proti putinovskej vláde v Ruskej federácii tak, ako kedysi vystupoval Václav Havel v ČSSR proti nadvláde komunistov. Bengt Ahlfors sa s Havlom nikdy osobne nestretol, no dostal ponuku, aby režíroval jednu z jeho hier pre *Suomen kansallisteatteri* (Fínske národné divadlo). Ponuku však neprijal.

O udalostiach sa v *Lilla Teatern* dozvedali z novín, rádia a najmä vďaka pražskej korešpondentke Lieko Zachovalovej, ktorá prinášala správy aj v švédčine. Keď bol proces pražskej jari v Československu násilne potlačený, Ahlfors spolu s divadelným kolektívom cítil potrebu niečo konať a umelecky sa v dejinnej udalosti angažovať. „*V skutočnosti samotní herci naliehali: Teraz, keď neprichádza hrozba zo západu, ale naopak z východu, je česť protestovať.*“⁷⁰ Bengt Ahlfors, sýty revolučným duchom tej doby, vytvoril počas pár dní na prelome augusta a septembra 1968 dielo, ktoré dostalo názov *Tjeckoslovakien* (Československo).

Tjeckoslovakien je hra vo forme kabaretu, teda zábavného programu sprevádzaného hudbou a tancom. Mala premiéru štrnásť dní po tom, čo Československo obsadili cudzie vojská na malej scéne *Pikku-Lilla* v autorovom, vtedy už domácom, divadle *Lilla-teatern*. Ahlfors kabaret sám režíroval. Toto dielo, venujúce sa tak aktuálnemu daniu podobnou instantnou reakciou, nemalo vo Fínsku obdobu. Dočkalo sa pochvalných a emotívnych reakcií publika, ktoré odchádzalo z divadla pohnuté nešťastím stredoeurópskej krajiny. Napriek malej kapacite sály si hru pozrelo v dvadsiatich štyroch reprízach celkom 2473 divákov. Súdobá kritika sa o hre vyjadrovala rovnako pozitívne.

Bengt Ahlfors o hre hovorí, že napriek tragickej téme patrí táto produkcia jednej z najveselších v jeho kariére. Po roku 1968 nebol kabaret už viac inscenovaný. Časť textu bola preložená do fínčiny so zámerom uviesť ju v televízii, avšak vtedajšie politické pomery vo Fínsku to neumožnili.⁷¹

3.2 Štruktúra diela *Tjeckoslovakien*

Kabaret *Tjeckoslovakien* je rozdelený na dvadsať scén, pričom každá má vlastný názov. Samotný Bengt Ahlfors v kabarete vystúpil celkom v desiatich scénach. Okrem

⁶⁹ Z rozhovoru s BA: „*Pidin, niin kuin useimmat suomalaiset intellektuellit, Havelia sananvapauden sankarina, vähän niin kuin Navalnia Venäjällä tänään.*“

⁷⁰ Z rozhovoru s BA: „*Itse asiassa näyttelijät vaativat: Nyt uhka ei tule lännestä, vaan idästä, nyt on kunnia-asia protestoida.*“

⁷¹ Informácia od BA

Ahlforsa v diele vystupovali aj jeho kolegovia Bergström, Brandt, Hedlund, Pöysti, Salo, Sarkola, Ulfsson a Wiklund.⁷² Na piano ho doprevádzal hudobník Eero Ojanen (*1943).

Úvodná scéna nesie názov *Brinner huset?* (Horí dom?) a je priamo inšpirovaná československou kreslenou rozprávkou o hasičovi náruživý sa snažiacom uhasiť oheň, ktorý však v skutočnosti neexistuje. Je to priama narážka na nezmyselnosť okupácie Československa vojskami Varšavskej zmluvy. Druhá časť kabaretu sa volá *Hymn* (Hymna). V scéne mladá žena spievala národnú hymnu Sovietskeho zväzu, v ktorej sa príznačne tematizuje sloboda národov. Podľa Ahlforsa je takýto priamy citát často najlepšou satirou.⁷³ Nasleduje scéna *Om suveränitet* (O suverenite). Autor v nej využil citáty princípov marxizmu-leninizmu a výroky vtedajších politikov.

V štvrtej časti *Ballad om den 9 maj 1945* (Balada o 9. máji 1945) boli zahraté pesničky a recitované básne, ktoré napísal Ahlfors na základe balady o víťaznej Červenej armáde.⁷⁴ 9. mája je podľa sovietskej historiografie dňom konca 2. svetovej vojny. Zvolil tu látku z československej histórie, a teda oslobodenie Prahy na konci druhej svetovej vojny. Ústredným motívom scény je najmä historický paradox, keďže v roku 1945 boli sovietski vojaci vítaní a československým ľuďom oslavovaní, no v roku 1968 neprišli oslobodzovať a už neboli ani pozitívne prijímaní.

Konsten att svejka (Umenie švejkovat') je názov piatej scény. Odkazuje na jeden z najprekladanejších českých románov s protivojnovou tematikou *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války* od spisovateľa Jaroslava Haška (1883–1923). Haškov štvordielny román vychádzal v rokoch 1921 až 1923. Ahlfors sa zamerá najmä na Švejkov postoj voči autoritám, ktoré bral dobrý vojak smrteľne vážne a tým ich nepriamo zosmiešňoval.

Od šiestej scény kabaretu *General, din tank är en stark vagn* (Generál, váš tank je silný voz) až po jedenástu scénu s názvom *Sången om Moldau* (Pesnička o Vltave) použil Ahlfors básne a texty nemeckého spisovateľa a predstaviteľa epického a politického divadla Bertolta Brechta (1898–1956). Bert Brecht sa v roku 1933, po požiari budovy ríšskeho snemu v Berlíne založeného nacistickými jednotkami, uchýlil do exilu v Prahe a na prelome 40. rokov krátko pobudol vo Fínsku.⁷⁵ Na svojom letnom sídle ho hostila dramatická Hella Wuolijoki (1886–1954), ktorá sa spolupodieľala na Brechtovej hre *Herr Puntila und sein Knecht Matti* (Pan Puntila a jeho sluha Matti, 1963).⁷⁶

⁷² Informácia od BA

⁷³ Z rozhovoru s BA: „.....suora sitaatti on usein paras satiiri.“

⁷⁴ Informácia od BA

⁷⁵ LICZOVÁ, 2008

⁷⁶ PARENTE-ČAPKOVÁ, 2006, s. 410

V siedmej scéne *Kommentar till föregående dikt* (Komentár k predchádzajúcej básni) predstavil Ahlfors svoj komentár k básni uvedenej v predchádzajúcej časti. Ôsma scéna *Rozuzlenie* (švéd. *En lösning*) a deviata scéna *Pálenie kníh* (švéd. *Bokbålet*) predstavili básne Berta Brechta, v ktorých tematizoval začiatky nacistických praktík v Nemecku. Nasledujúca scéna s názvom *Några historier om herr Keuner* (Niekoľko historiek o pánovi Keunerovi) je inšpirovaná Brechtovým filozofickým poviedkovým dielom *Geschichten vom Herr Keuner* (Historiky o pánovi Keunerovi) z roku 1956. Autor sa v diele snažil vykresliť boj proti nehumánosti.

Časť venovanú dielu Bertolta Brechta zakončil Ahlfors scénou *Pesnička o Vltave*, ktorá mala byť pôvodne zakončením Brechtovej drámy *Schweyk im Zweiten Weltkrieg* (Švejek v druhej svetovej vojne). Brecht ju však nestihol dokončiť, keďže v roku 1956 zomrel.⁷⁷ V tejto pesničke je predpovedaný koniec nacizmu. Pieseň je sprevádzaná hudbou rakúskeho skladateľa Hansa Eislera, ktorá je voľne založená na symfonickej skladbe *Vltava* od českého skladateľa Bedřicha Smetany (1824–1884).⁷⁸

V dvanástej scéne *Vad ville Tjeckoslovakien?* (Čo chcelo Československo) použil Ahlfors citáty Alexandra Dubčeka z dôb procesu pražskej jari poukazujúc na to akou cestou sa Československo chcelo skutočne vydať, a ako to nakoniec dopadlo. Ďalšia scéna *Om uppdelning av världen* (O rozdelení sveta) pojednáva o rozdelení sveta na západný a východný blok počas prebiehajúcej studenej vojny.

Scéna štrnásť s názvom *På heta linjen* (Na horúcej linke) výsmešne paroduje telefónnu linku medzi vtedajšími najmocnejšími mužmi sveta, a to americkým prezidentom Lyndonom B. Johnsonom (1908–1973) a generálnym tajomníkom ÚV KSSZ Leonidom Brežnevom. Takzvaná horúca linka alebo červený telefón bola v období studenej vojny častým terčom vtipov rôznych umelcov i bežných ľudí. Ahlfors chcel poukázať na to, ako si veľmi navzájom rozumeli. Fiktívny príhovor amerického prezidenta Johnsona je súčasťou 15. scény s názvom *Ett tal* (Príhovor).

Nasledujúca scéna *Štyri komentáre* (švéd. *Fyra kommentarer*) obsahuje autentické komentáre predstaviteľov fínskej a švédskej komunistickej strany, ako aj fínskej a rumunskej vlády. Zámerom scény bolo poukázať na opatrný postoj fínskej vlády a postaviť ho do protikladu s vládami a politikmi, ktorí voči činom ZSSR vystupovali kritickejšie.⁷⁹

⁷⁷ LICZOVÁ, 2008

⁷⁸ Informácia od BA

⁷⁹ Z rozhovoru s BA: „*Tarkoitus oli näyttää että Suomen hallituksen kannanotto oli varovainen ja lievä, muut tuomitsivat Neuvostoliittoa paljon jyrkemmin.*“

Ako už bolo zmienené, rumunská armáda sa ako jediný člen Varšavského paktu na okupácii nepodieľala. Vtedajší prezident Rumunska Nicolae Ceaușescu (1918–1989) sa chcel vymaniť z vplyvu ZSSR a okupáciu dokonca krátko po jej začatí verejne odsúdil.⁸⁰

Scéna *En utrikeskommentar* (Zahraničný komentár) je paródiou na štýl vojnového a politického komentátora fínskeho rádia *Yle* Knuda Möllera (1919–1993). Komentár mal humornými prvkami odľahčiť napätú situáciu vyplývajúcu zo zahraničného diania.

V osemnástej scéne s názvom *Pät' demonštrantov* (švéd. *Fem demonstranter*) prebiehal rozhovor s piatimi demonštrantmi spred sovietskeho veľvyslanectva v Helsinkách. Interview ukáže, že každý z nich je na demonštrácii kvôli iným dôvodom. Jeden preto, lebo je komunista a operáciu vojsk Varšavskej zmluvy považuje za antikomunistickú. Druhý je podporovateľom Dubčeka a jeho socializmu s ľudskou tvárou. Tretí účastník protestuje vždy, keď je to proti ZSRR. Štvrtý demonštrant si želá pripojenie Československa k Západu, čím paradoxne vykresľuje celú situáciu v podobnom duchu ako generálny tajomník ÚV KSSZ Leonid Brežnev. Posledný prišiel len kvôli tomu, že demonštrácie sú zábavné a môže počas nich hádzať vajíčka.

Predposledná scéna celého kabaretu *En dikt om att vara Urho Kekkonen* (Báseň o tom byť Urhom Kekkonenom) komentuje dilemu vtedajšieho fínskeho prezidenta Urha Kekkonena. Prezident sa musel rozhodnúť, na ktorú stranu sa prikloní – či na stranu spravodlivosti alebo „*finlandizácie*“, teda politiky ústupkov menšej a slabšej krajiny voči väčšej a mocnejšej. Podľa Ahlforsa prezident Kekkonen bol a naďalej ostáva kontroverznou postavou fínskej histórie.⁸¹ V tejto kritickej básni však Ahlfors podáva aj porozumenie voči krokom, ktoré Kekkonen v tejto dobe podnikal v rámci zachovania fínskej neutrality.

Celý kabaret je zakončený pesničkou *Tänk på Tjeckoslovakien* (Myslite na Československo), ktorej text napísal Ahlfors. Je to satirický popevok o fínskej radikálnej pravicí, ktorá sa z augustových udalostí v ČSSR snažila vyťažiť čo najviac pre svoj vlastný prospech poukazovaním na chybné kroky sovietskych komunistov.

*

Dielo Bengta Ahlforsa *Tjeckoslovakien* vzniklo ako nezvyčajne rýchla reakcia na augustové udalosti v ČSSR. Jeho premiéra sa odohrala len pár dní po začatí okupácie. Divadlo sa vo Fínsku v 60. rokoch stáva ústredným dejiskom kultúrneho protestu⁸². Klú-

⁸⁰ PETRANSKÝ, 2015, s. 475

⁸¹ Z rozhovoru s BA: „*Urho Kekkonen oli (ja on vieläkin) kiistelty hahmo Suomessa, ihailtu ja vihattu.*“

⁸² PARENTE-ČAPKOVÁ, 2002, s. 430

čovým momentom fínskeho angažovaného divadla bola v roku 1966 inscenácia *Lapuaslaisooppera* (Lapuaská opera) spod pera autora Arva Sala (1932–2011).⁸³ Táto hra je silne inšpirovaná dielom nemeckého spisovateľa Bertolda Brechta. Literárny odkaz Brechta slúži ako ústredný motív jadra Ahlforsovho kabaretu.

Tjeckoslovakien zobrazuje nesúhlasný postoj od umelca s ľavicovou politickou orientáciou. Bengt Ahlfors v diele využíva mnoho odkazov na politikov, jeho kritika je však širšia a nevzťahuje sa v tomto prípade iba na ZSSR, ale zahŕňa aj USA. Dielo sa dá všeobecne považovať za kritiku svetových veľmocí na pozadí okupácie v ČSSR. Prítomné sú i zmienky o domácich politických a spoločenských pomeroch. Autor tiež využíva autentické i fiktívne výroky politikov. Veľa scén je založených na mediálnom obraze sveta. Autor využíva v kabarete interview a komentáre, formy typické práve pre médiá a rovnako paroduje domáce médiá. Ahlfors tiež spomína protest pred sovietskou ambasádou v Helsinkách a prináša rôzne dôvody účasti demonštrantov.

Dôležitú úlohu v kabarete zohrávajú odkazy na obdobie konca druhej svetovej vojny a oslobodzovanie Československa sovietskou armádou v protiklade s jej okupáciou ČSSR z roku 1968. Československé kultúrne milieum Ahlfors navodzuje výberom hudby inšpirovanej dielom Bedřicha Smetanu či animovanou českou rozprávkou, ale i odkazmi na Švejka, kultovú postavu českej literárnej histórie, ktorá svojiským spôsobom bojovala proti nadvláde mocných. Ahlfors okrem Dubčeka pokladá podľa svojich vyjadrení za dôležitú postavu pražskej jari Václava Havla, ktorý nesmel počas normalizácie, nasledujúcej po okupácii, v Československu vydávať svoje diela, ani pôsobiť v divadlách.

Dielo *Tjeckoslovakien* nebolo publikované a od roku 1968 ani inscenované v divadle. Nevšedná a rýchla reakcia na československé udalosti z augusta 1968 vo forme kabaretu aspoň na chvíľu uľahčila obdobie strachu, čo vo Fínsku vyvolala okupácia a zároveň humorne poukázala na neuhy imperiálnych ambícií svetových mocností.

⁸³ PARENTE-ČAPKOVÁ, 2002, s. 429

4. Obraz československého roku 1968 v zbierke *Jos suru savuaisi*

4.1 Eeva-Liisa Manner – o autorke

Poetka, dramatická a prekladateľka Eeva-Liisa Manner sa narodila 5. decembra 1921 v Helsinkách. Detstvo však strávila vo Vyborgu (fin. Viipuri), ktorý sa po moskovskom mieri v marci 1940 stal súčasťou Sovietskeho zväzu⁸⁴. Jej rodičmi boli Elsi Irene Kukkonen a Leo Johannes Manner, ktorý bol spisovateľ a prekladateľ. Matka zomrela deň po pôrode. S otcom, ktorý si založil novú rodinu, sa Manner spoznala až v dospelom veku.

Detský vek trávila u svojich prarodičov z matkinej strany. Avšak mladý život Eevy-Liisy Manner bol značne poznamenaný neprítomnosťou rodičov, generačnou priepasťou medzi ňou a jej starými rodičmi a udalosťami, ktoré počas druhej svetovej vojny zasiahli Fínsko.⁸⁵ Škola pre ňu bola náročná, a tak dokončila iba šesť tried základnej školy. V rámci evakuácie fínskeho obyvateľstva z okupovanej Karélie sa Manner presťahovala do Helsínk, kde si dorobila ako večerný študent stredoškolské vzdelanie.⁸⁶

Na literárnej scéne debutovala v roku 1944 zbierkou básní *Mustaa ja punaista* (Červená a čierna), v ktorej reflektovala svoje skúsenosti s vojnou a smútok za strateným karelským domovom.⁸⁷ V roku 1949 vydala druhú zbierku *Kuin tuuli tai pilvi* (Ako vietor či mrak) a o dva roky neskôr román *Tyttö taivaan laiturilla* (Dievča na nebeskom móle) s autobiografickými prvkami z jej vyborgského detstva.⁸⁸ V tomto diele sa objavuje kľúčová myšlienka celého autorkinho diela a to spojenie „magického poriadku“, spätým s hudbou, fantáziou a strateným detstvom a „logického neporiadku“, ktorý predstavoval dominanciu rúcia a odcudzený svet dospelých so všetkými svojimi obmedzeniami.⁸⁹

Na prelome 40. a 50. rokov začína do fínskej literatúry prenikať západoeurópska a stredoeurópska modernistická estetika prepojená s domácou tradíciou, pričom ťažiskom vyjadrenia je čo najkonkrétnejšie a najsvedomitejšie vystavaný obraz.⁹⁰ Samozrejmosťou

⁸⁴ JUTIKKALA; PIRINEN, 2001, s. 254

⁸⁵ ŠVEC, 2018, s. 207

⁸⁶ TUURNA, 2018, s. 44

⁸⁷ HÖKKÄ, 2022.

⁸⁸ LAITINEN, 1981, s. 507

⁸⁹ PARENTE-ČAPKOVÁ, 2006, s. 418

⁹⁰ Tamtiež, s. 415-416.

a normou sa v tomto novom prúde lyriky stáva voľný verš a v próze minimalizácia zápletky. Do stredu záujmu sa dostáva existencia jednotlivca a jeho morálna voľba inšpirovaná myšlienkami francúzskych existencialistov.⁹¹

Eeva-Liisa Manner sa ako modernistická autorka presadila svojou zbierkou *Tämä matka* (Táto cesta) z roku 1956. Toto dielo patrí dodnes medzi čitateľsky veľmi populárne a je považované za jeden z najvýznamnejších modernistických počinov vo fínsky písanej poézii.⁹² O rok neskôr vznikla ďalšia zbierka s názvom *Kävelymusiikkia pienille virtuellevoille* (Hudba do kroku pre malé hrochy). Obe diela, ktoré vznikli po autorkinom presťahovaní z Helsínk do Orivesi, vyjadrujú jej vlastnú filozofiu spätú s prírodou na pozadí kritiky civilizácie.⁹³

Básne Eevy-Liisy Manner sú koncipované ako hudobné útvary, vystavané na filozofickej látke prelínajúcej sa s mystikou a mágiou. Napriek tejto rovine jej textov, Manner neopomína ani politické témy hýbajúce vtedajšou spoločnosťou. Dokazuje to jej zbierka *Jos suru savuaisi* (Keby smútok dymil) priamo reagujúca na okupáciu Československa v roku 1968, básne inšpirované udalosťami v Poľsku z 80. rokov či próza *Varokaa, voittajat* (Pozor, víťazi).⁹⁴

V roku 1959 napísala Manner drámu *Eros ja Psykhe* (Eros a Psyché), smutný príbeh o láske a ľudskej neschopnosti poučiť sa z vlastných chýb. Počas 60. a 70. rokov trávila vždy niekoľko mesiacov v roku blízko španielskeho mesta Málaga. Tieto pobyty jej pomáhali nájsť inšpiráciu a pokoj, keďže vo Fínsku sa postupne stávala verejne známou osobnosťou.⁹⁵ Španielske prostredie vo veľkej miere ovplyvnilo jej tvorbu, napríklad básne zo zbierky *Kirjoitettu kivi* (Popísaný kameň), rozhlasové hry *Vuorilla sataa aina* (Na horách vždy prší) a *Tulva* (Záplava)⁹⁶. Najplodnejším obdobím v tvorbe Eevy-Liisy Manner je rok 1968, kedy okrem zbierky *Jos suru savuaisi* (Keby smútok dymil) vznikla aj jej ďalšia básnická zbierka *Fahrenheit 21* a dráma *Poltettu oranssi* (Spálený pomaranč).

Spisovateľka prispievala aj do novin svojimi esejami a kritikami. Medzi rokmi 1956 a 1962 pôsobila v tamperejských novinách *Kansan lehti* a od roku 1962 až do roku 1990 pôsobila vo večerníku *Aamulehti*.⁹⁷ Venovala sa tiež prekladateľskej činnosti. Do

⁹¹ LAITINEN, 1981, s. 507

⁹² PARENTE-ČAPKOVÁ, 2006, s. 418

⁹³ HÖKKÄ, 2002.

⁹⁴ PARENTE-ČAPKOVÁ, 2006, s. 419

⁹⁵ ŠVEC, 2018, s. 207

⁹⁶ HÖKKÄ, 2022

⁹⁷ Tamtiež.

fínčiny preložila diela od švajčiarskeho spisovateľa Hermana Hessa či českého dramatika Václava Havla. Manner, ktorá neovládala češtinu, prekladala Havlove diela pomocou už existujúcich nemeckých prekladov.⁹⁸ Jeho hra *Záhradná slávnosť* bola v preklade Manner ako *Puutarhajuhla* uvedená v roku 1966 v *Tampereen Työväen Teatteri* (Tamperské robotnícke divadlo). V apríli rovnakého roku pricestoval zo Štokholmu do Tampere sám Václav Havel, pričom si pri tejto príležitosti pozrel inscenáciu svojej hry vo fínčine. Stretnol sa aj s Eevou-Liisou Manner.⁹⁹

Ďalšia Havlova hra *Vyrozumenie* (fín. *Tiedotus*) bola uvedená nasledujúci rok v *Jyväskylän kaupunginteatteri* (Mestské divadlo v Jyväskylä). Táto hra však nezožala taký úspech, aký sa dostavil *Záhradnej slávnosti*. Manner sa snažila presadiť knižné vydanie Havlových hier vo vydavateľstve Tammi, no neúspešne.¹⁰⁰

Tvorba tejto modernistickej spisovateľky je široká. Za svoj život napísala spolu jedenásť básnických zbierok, štyri prozaické diela, šestnásť divadelných hier, stovky kritik a esejí a tiež niekoľko prekladov.¹⁰¹ Bola tiež držiteľkou mnohých literárnych cien.

Eeva-Liisa Manner zomrela po dlhej chorobe 7. júla 1995 v Tampere, kde je aj pochovaná. Od roku 1997 udeľuje *Suomen Kirjailijaliitto* (Zväz finských spisovateľov) cenu *Eeva-Liisa Manner –runopalkinto* (Cena Eevy-Liisy Manner) ako uznanie básnikom. Súčasná spisovateľka Helena Sinervo (*1961) napísala v roku 2004 biografický román o Eeve-Liise Manner pod názvom *Runoilijan talossa* (V dome poetky). V tom istom roku získala Sinervo za tento román významnú literárnu cenu *Finlandia* (fín. *Finlandiapalkinto*). Dielo bolo v roku 2018 uvedené do češtiny pod názvom *V dome básničky* prekladateľom Michalom Švecom.

Do češtiny boli básne Eevy-Liisy Manner preložené viackrát. V rokoch 1968 a 1969 bola poetka popularizovaná prekladmi jej básní od Jana Petra Velkoborského v časopisoch *Rovnost* a *Host do domu*. Ďalší výber jej lyrických diel bol uvedený v roku 1971 v časopise *Světová literatura* prekladateľmi Kirsti Mariou Siraste a Kristiánom Sudom.¹⁰² Niekoľko jej básní je súčasťou antológie fínskej lyriky *Bile přeludy na vlnách* z roku 2020, na ktorej sa podieľalo dvanásť prekladateľov pod taktovkou Michala Šveca.

⁹⁸ SKÁLOVÁ; ŠVEC, 2018

⁹⁹ Tamtiež.

¹⁰⁰ Tamtiež.

¹⁰¹ HÖKKÄ, 2022

¹⁰² ŠVEC, 2020, s. 312

4.2 O diele *Jos suru savuaisi*

Dielo *Jos suru savuaisi* (Keby smútok dymil) vzniklo na konci leta 1968 počas autorkinho pobytu v Španielsku. Napriek tomu, že Manner bola známa svojim častým prepisovaním diel, táto zbierka vznikla ako okamžitá reakcia na okupáciu Československa vojskami Varšavskej zmluvy 21. augusta 1968. Nakladateľovi ju poslala hotovú 8. októbra toho istého roku.¹⁰³

Zbierka má podtitul *Elokuun runot, ja muitakin* (Augustové básne a tiež iné). Básne sa netematizujú len samotnú okupáciu ČSSR. Súčasťou zbierky sú aj texty výrazne inšpirované gréckou a rímskou antikomou, a tiež obrazmi z *Nového zákona*. Do diela Manner zaradila tiež jej štyri preklady gréckeho básnika Konstantinosa Kavafisa (1863–1933), ktorý sa na prelome 19. a 20. storočia snažil o obrodu gréckej antickej poézie.¹⁰⁴

Na poslednej strane zbierky sa nachádza venovanie Václavovi Havlovi. Eeva-Liisa Manner si na základe nepravdivých informácií z telegramu od istých frankfurtských spisovateľov myslela, že jej český priateľ počas okupácie zahynul.¹⁰⁵ Zbierka *Jos suru savuaisi* je teda silne autentické dielo, založené na autorkiných bezprostredných pocitoch a dojmoch zo správ, ktoré sa k nej dostávali pomocou zahraničných novín dostupných sprostredkovane alebo zakúpených v Španielsku.

Každá báseň ma svoj názov spomenutý na začiatku zbierky v obsahu. Názov sa vo väčšine prípadov zhoduje s prvým alebo iným veršom básne. Texty obsahujú mnoho cudzojazyčných citácií, najmä z nemčiny a taliančiny. Sú to jazyky, cez ktoré pravdepodobne Manner čerpala najviac správ z Československa.

4.3 Analýza diela *Jos suru savuaisi*

Jos suru savuaisi (Keby smútok dymil)

Úvodná báseň dáva názov celej zbierke. Z veršov je cítiť melanchólia, ktorá je prítomná v celom diele *Jos suru savuaisi*. Manner tu prirovnáva okupáciu k temnému stredoveku, kedy sa mocenskými výbojmi dobývali nové územia. Text zahľadá do tmy, do tmavej dymovej clony.

¹⁰³ SKÁLOVÁ; ŠVEC, 2018

¹⁰⁴ Tamtiež.

¹⁰⁵ Tamtiež.

Vzhľadom na to, že Manner sa k básňam a procesu ich tvorby nevyjadřila, môžeme sa domnievať, že sú radené tak ako boli autorkou písané v čase. Potvrďoval by to aj krátky rozsah tejto prvej básne.

*Jos suru savuaisi (Keby smútok dymil)*¹⁰⁶

„Jos suru savuaisi, maa peittyisi savuun.
Kai peittyikin jo
ja palaa muinaiseen hahmoonsa, yön sydämelle.
Valloittajat tulevat, keskiaika on palannut
mutta ilman keskiajan valoa:
taivaskaan ei ole enää kirkas.”

*

*Keby smútok dymil, zem by sa zahalila do dymu.
Azda sa už i zahaluje
a vracia sa k svojej prastarej forme, do srdca noci.
Dobyvatelia prichádzajú, stredovek sa vrátil,
ale bez svetla stredoveku:
už ani nebo nie je jasné.*

Literárni listy

Druhá báseň má český názov *Literární listy* podľa československého kultúrno-politického mesačníka. Úvodné verše sú priamou citáciou z týchto novín z augusta roku 1968, avšak nie v úplne pôvodnom znení. K Manner sa dostali pravdepodobne preložené z iného jazyka. Keďže informáciu o Havlovej smrti získala od nemeckých priateľov, je možné, že československá tlač jej bola sprostredkovaná rovnako cez nemčinu.

Manner v tomto texte tematizuje vynútené obsadenie československých redakcií ako aj násilie páchané v uliciach Československa. Okupantov považuje za horších ako nemeckých nacistov, pričom siaha po nemeckých citáciách, ktoré sú v zbierke zachované v origináli. Zaujímavé je aj využitie nemeckej slovnej hračky, ktorú Manner v texte vytvorila. Slovná hračka je založená na všeobecne známom názve *Eine kleine Nachtmusik* (*Malá nočná hudba*) Mozartovej skladby *Serenáda č. 13*. V nemčine znamená die Macht moc, teda *Eine kleine Machtmusik* je prešmyčkou vytvorená Malá hudba moci, čo symbolicky poukazuje na veľmocenské pozadie udalostí v ČSSR.

Manner tu po prvýkrát explicitne spomína Václava Havla, ktorý publikoval práve v *Literárnych listoch* svoje výhrady voči KSČ. Autorka nemôže uveriť správam o jeho smrti, pokladá mu otázku „*kde si?*“. Explicitne zmieňuje aj Havlove dve hry *Záhradní slávnosť* a *Vyrozumienie*, ktoré preložila do finčiny. Vzhľadom k rozsahu ostatných básní

¹⁰⁶ MANNER, 1968, s. 9

v zbierke sú *Literární listy* jedny z najdlhších. Autorka poukazuje na zmätok, ktorý vyvolali nejasné informácie a rozmer samotnej tragickej udalosti.

Literární listy¹⁰⁷

„Literární Listy:
'Emme ole pyytäneet mitään muuta
kuin Dubcekin hallitusta.
Jatkamme taistelua sanan aseella,
vaikka nämä
voivat olla viimeiset hetkemme.'

Se oli viimeinen numero.
Sitten toimitus miehitettiin,
kirjailijat ja toimittajat hakattiin
ja välskäreiksi naamioidut poliisit
veivät tajuttomat paareilla ambulanssiin ja pois.

He ovat pahempia kuin natsit,
koska toimivat veljeyden varjolla, sanoo kansa.
'Hitler regiert heute in Moskau', sanoi vapaa
radio, ja 'Alles ist verloren',
ja pyysi sanomaan sen muillekin.
Ääniä. Äänimerkkejä. Piipitystä. Hiljaisuus.

Kuka kysyy miestään, kuka poikaansa.
Václav Havel, missä olet nyt?
Puutarhajuhla. Tiedoksianto. Keskitysleiri.
Eine kleine Machtmusik.
Jotkut sanovat että hän on kuollut.
Ainakin lehdet ovat tehneet muistokirjoituksia jo.”

*

*Literární Listy:
Nechceli sme nič iné
než Dubčekovu vládu.
Pokračujeme v boji so slovom ako zbraňou
hoc toto
môžu byť naše posledné momenty.*

*To bolo posledné vydanie.
Potom obsadili redakciu,
zbili spisovateľov a redaktorov
a policajti zamaskovaní za felčiarov
odnášali osoby v bezvedomí na nosidlách do sanitky a odviezli preč.*

*Sú horší než nacisti,
lebo konajú pod zámenkou bratstva, tvrdí národ.
'Hitler regiert heute in Moskau'¹⁰⁸, znelo zo slobodného
rádia a 'Alles ist verloren'¹⁰⁹
a žiadalo, nech to počujú aj ostatní.*

¹⁰⁷ MANNER, 1968, s. 17

¹⁰⁸ Hitler dnes vládne Moskve

¹⁰⁹ Všetko je stratené

Hlasy. Zvuky. Pípanie. Ticho.

*Nieko sa pýta na svojho muža, nieko na syna.
Václav Havel, kde si teraz?
Záhradná slávnosť. Vyrozumenie. Koncentračný tábor.
Eine kleine Machtmusik¹¹⁰.
Niektorí hovoria, že zomrel.
Prinajmenšom noviny už vydali nekrológy.*

Lehtikioskille ja takaisin (K novinovému stánku a naspät')

Báseň *Lehtikioskille ja takaisin (K novinovému stánku a naspät')* je postavená na ostrom kontraste medzi bezstarostným a farebným Španielskom plným života a násilne obsadeným Československom, ohlušeným zvukmi zo zbraní. Manner si na ceste po nové správy z ČSSR všíma, že napriek tragickým udalostiam v tejto stredoeurópskej krajine je v Španielsku všetko tak ako predtým. Život pokračuje aj napriek nespravodlivosti páchanej v inej časti sveta.

Autorka opäť odkazuje na Václava Havla pomocou jeho diela *Vyrozumenie*. Pravdepodobne si po dočítaní zakúpených novín v záverečných veršoch básne neisto odpovedá na otázku, ktorú si položila v predchádzajúcej básni *Literárni listy*. Zdá sa, že v novinách boli ďalšie informácie o Havlovi a jeho smrti zahalenej pod rúskom hmly udalostí.

***Lehtikioskille ja takaisin (K novinovému stánku a naspät')*¹¹¹**

„Kävelin lehtikioskille ja takaisin.
Kaikki oli muuttunut, hän on kuollut, tiedoksianto,
hän on toisissa juhliassa nyt,
ja kadut virtaavat yhtä koreina
kukkalavoina kuin aina ennenkin,
ruukkuihin on istutettu laakeripuita,
naiset nauravat ja juttelevat,
lapset mekastavat, riiputtavat nukkeja, puhaltavat pillejä;
sielläkin vihelletään, mutta hylsyillä. Niin. Ehkä hän on kuollut.”

*

*Kráčala som k novinovému stánku a naspät'.
Všetko sa zmenilo, je mŕtvy, vyrozumenie,
je teraz na inej slávnosti,
a ulice sa víria jasnými
kvetinovými záhonmi ako vždy predtým,
v kvetináčoch sú zasadené vavríny,
ženy sa smejú a zhovárajú sa,
deti pokrikujú, mávajú bábikami, piskajú na pišťalkách,
piskot počuť aj tam, ale z nábojov.
Tak. Asi je mŕtvy.*

¹¹⁰ *Malá hudba moci.*

¹¹¹ MANNER, 1968, s. 18

Toivoinkin melkein (Skoro si želám)// Silti pelkään joka kerta (Napriek tomu vždy trpnem)

Nasledujúce dve básne *Toivoinkin melkein* a *Silti pelkään joka kerta* sú rovnako spojené s údajnou smrťou Václava Havla. Napriek rozdeleniu na dve samostatné básne, už podľa nadväzujúcich názvov (*skoro si želám – napriek tomu vždy trpnem*), tvoria texty jeden celok.

Toivoinkin melkein (Skoro si želám)¹¹²

„Toivonkin että olisi.
Miten ne kiduttavat sitä toista
(löivät niin että hän sylki
kaksi päivää hampaita),
ja sitten jatkettiin,
kunnes hän vihdoin pääsi eroon viheliäisestä ruumistaan“

*

*Želám si, aby žil.
Ako mučili toho druhého
(bili tak, že vyplýval
dva dni zuby),
a potom pokračovali,
dokým sa konečne neoddelil od svojho biedneho tela.*

-

Silti pelkään joka kerta (A predsa vždy trpnem)¹¹³

„Silti pelkään joka kerta kun avaan lehden,
vaikka olet jo lähtenyt
(vihaamatta, pelkäämättä, ketään enää opettamatta)
syysillan hämärtyessä kuolemanvaltakuntaan takaisin,

astunut ulos ovesta, joka aina on auki
kuin vain käännyimme ympäri.“

*

A predsa trpnem vždy, keď otváram noviny,
hoc si už odišiel
(bez nenávisťi, strachu či aby si ešte niekoho niečo naučil)
padajúcim jesenným súmrakom naspät' do ríše smrti,

vykročil si von z dverí, ktoré sú vždy otvorené
stačí, keď sa len otočíme.

V prvej básni si Eeva-Liisa Manner želá, aby jej priateľ Havel bol ešte stále živý. Vykreslenie násilia je pravdepodobne založené na správach, ktoré sa k nej dostávali prostredníctvom zahraničných novín a známych.

¹¹² MANNER, 1968, s. 19

¹¹³ Tamtiež, s. 20

V druhej básni sa autorka priznáva k neprijemným pocitom, ktoré ju pri čítaní no-
vín premáhajú. V texte sa prelínajú antické motívy posmrtnej ríše s magickým abstrakt-
nom vlastným autorke. Báseň *Silti pelkään joka kerta* je poslednou v zbierke, v ktorej sa
Eeva-Liisa Manner explicitnejšie vyjadruje k údajnej smrti Václava Havla.

Miten vapaus kuolee (Ako umiera sloboda)

Ďalšiu báseň opäť otvárajú citácie z médií, konkrétne z talianskeho denníka
Corriere della sera a nemeckého *Die Welt*. Báseň dostala názov podľa druhého verša
písaného v taliančine *Miten vapaus kuolee* (Ako umiera sloboda). Názov poukazuje na
rýchle surové umieranie slobody pod pásmi tankov. Báseň dokladá to, odkiaľ Eeva-Liisa
Manner čerpala na konci leta 1968 informácie o udalostiach v ČSSR.

Okupantov vykresľuje Manner ako chladnokrvných vrahov, ktorí neváhajú strie-
ľať aj po malých deťoch. Nerozumie účelu okupácie a stavia sa do ostrej opozície voči
nezmyselnému krviprelievaniu. V závere básne umocňuje ťaživú atmosféru básnickou
otázkou. Autorka sa vracia z búrlivých ulíc okupovaného Československa späť do svojho
vnútra.

***Miten vapaus kuolee (Ako umiera sloboda)*¹¹⁴**

„Corriere della sera:
'Como muore la libertà'
ja Die Welt:
'Notruf aus Prag, wenn die Panzer kamen.
Wir weinen', ja yhteys katkesi.
Kadut lakaistiin taas kerran
ja kaatuneet peitettiin,
verisen lipun alla makasi nuori tyttö
ja panssarien pyörivistä torneista
ammuttiin myös lapsia.
Miksi kaikki nämä uhrit,
turha veri,
siksikö vain
että olisi vapaus kuolla,
koska vapaus on kuollut.”

*

„Corriere della sera:
'Como muore la libertà'¹¹⁵,
ja Die Welt:
'Notruf aus Prag, wenn die Panzer kamen.
Wir weinen'¹¹⁶, a spojenie sa prerušilo.
Ulice boli opäť raz pozametané
a padlí prikrytí,

¹¹⁴ MANNER, 1968, s. 21

¹¹⁵ *Corriere della sera: Ako umiera sloboda.*

¹¹⁶ *A Die Welt: Volanie o pomoc z Prahy došlo, keď prichádzali tanky. Plačeme.*

*pod zakrvavenou vlajkou ležalo mladé dievča
a z otočných veží tankov
strieľali tiež po deťoch.
Načo všetky tieto obeť,
zbytočná krv,
vari len preto,
aby bola sloboda zomrieť,
pretože sloboda umrela?*

Sitä ei ole (Žiadna neexistuje)

Prvý verš končí vetou, ktorá je rovnako názvom básne. Nadväzuje na nezodpovedanú otázku z konca prechádzajúcej básne *Miten vapaus kuolee*.

V básni nie sú žiadne priame narážky na udalosti v ČSSR, je to akási vnútorná reflexia autorky. Hlavným motívom je podstata existencie slobody. Vzhľadom na dejinné udalosti Manner uvažuje nad tým, že jediná skutočná sloboda jedinca je ukrytá v samotnej smrti.

***Sitä ei ole (Žiadna neexistuje)*¹¹⁷**

„Mutta vapaus on vain sana. Sitä ei ole.
Enintään se on työhypoteesi.
Vapaus, todellinen, on ehkä
vain kuolemassa: vapaus lakata
kuolemasta,
antaa ruumiinsa pois, ja kuolla.“
*

*No sloboda je len slovom. Žiadna neexistuje.
Nanajvýš je to pracovná hypotéza.
Sloboda, skutočná, je azda
len v smrti, sloboda prestať
umierať,
odovzdať svoje telo, a umrieť.*

Sanotaan vaikka Che (Například taký Che)

Vzhľadom na úvodný verš básne *Sanotaan vaikka Che* (Například taký Che) sa dá predpokladať, že je voľným pokračovaním básne predchádzajúcej. Verš sa začína slovom *například*, čo značí, že Manner odpovedala na svoj predchádzajúci text a pokračovala v toku myšlienok.

Je to opäť vnútorná reflexia autorky, ktorá neobsahuje zjavné narážky na okupáciu. Autorka odkazuje na významného juhoamerického marxistického revolucionára Che Guevaru (1928–1967). Poukazuje na to, že okupanti v ČSSR zradili ľavicové ideály, ktoré Guevara hlásal. V závere básne Manner ponúka obraz sveta, v ktorom sú hlavnými hýbateľmi pokrytectvo a faloš.

¹¹⁷ MANNER, 1968, s. 22

*Sanotaan vaikka Che (Například taký Che)*¹¹⁸

„Niin kuin nyt sanotaan vaikka Che
Guevara. Hänetkin he pettivät,
(Russi, a casa!)
Marxin ja petrolin lapsen,
tuon, jonka kädessä ase
kenties oli puhtaampi kuin risti:
kaikkihan on kuitenkin vain
hurskastelua ja tappamista.”

*

*Například taký Che
Guevara. Aj jeho zradili
(Russi, a casa!¹¹⁹)
dieťa Marxa a petroleja,
toho, v koho ruke zbraň
bola možno čistejšia než kríž.
A preda je koniec koncov všetko iba
pokrytectvo a zabijanie.*

Prahan nuoriso (Pražská mládež)

Ďalšia báseň dostala názov *Prahan nuoriso* (Pražská mládež). Od „tichej“ vnútornej reflexie sa Manner znovu vracia do hlučného okupovaného Československa. Báseň je tak autorkinou predstavou toho, čo sa v ČSSR odohrávalo krátko po vpáde cudzích vojsk. Popisuje odvahu československej mládeže, ktorá namiesto zbraní v boji proti nespravodlivosti využíva slovo. Staví tak do ostrej opozície surovosť okupantov a kultivovanosť okupovaných. Manner vytvára obraz modernej humanistickej spoločnosti, ktorá však bola dobytá „stredovekými dobyvateľmi“. Opätovne sa tak vracia k motívu z úvodnej básni zbierky *Jos suru savuaisi*.

Hudba je dôležitou súčasťou celého diela Eevy-Liisy Manner. Ako už bolo spomenuté, je súčasťou jej magického poriadku. Aj báseň pripomína akýsi popevok. Pesnička, spomenutá v druhej strofe, s názvom *Běž domů, Ivane!* je jednou z mnohých, dnes už kultových hymien, ktoré sprevádzali pohnuté augustové udalosti v ČSSR. Mnohí, ktorí si ju v osudných dňoch spievali, skončili často potrestaní.¹²⁰

*Prahan nuoriso (Pražská mládež)*¹²¹

„Jugend in Prag protestiert,
demonstriert, diskutiert,
und leidet, und stirbt.

¹¹⁸ MANNER, 1968, s. 23

¹¹⁹ (*Rusi, domov!*)

¹²⁰ BÁLIK, 2015

¹²¹ MANNER, 1968, s. 31

He myös laulavat, mitä laulavat, piirittäjille,
liimaavat seiniin kuvia ja julisteita
(‘CCCP on maailman kauhu’)
ja taittavat sotilaiden rautamoraalin niskat
Ivan pätkällä (Ivan go home!) tai:
Tule sotamies, sinulla on kivääri, minulla kitara,
kitarassani on pilkkaa ja tulta,
kiväärissä hylsyjä; vihelletään.

*
„Jugend in Prag protestiert,
demonstriert, diskutiert,
und leidet, und stirbt.“¹²²

Tiež spievajú, a ako spievajú okupantom!
Lepia na steny obrázky a plagáty
(„CCCP¹²³ je svetový postrach“)
a ohýbajú železnú morálku vojakov
popevkom o Ivanovi (Ivan go home!¹²⁴) alebo:
Pod', vojak, ty máš pušku, ja gitaru,
v mojej gitare výsmech a oheň,
v puške náboje, zapískajme si.

Aika murtaa haavat (Čas vylomí rany)

V ďalšej básni zbierky sa Manner vracia zo smutnej Prahy späť do Španielska. Aj tam prichádza jeseň, s ktorou prirodzene vládne melancholická nálada sprítomnená aj v samotnom texte básne.

Úvodné verše sú tvorené citáciou z nemenovaného talianskeho novinového média, z ktorého autorka pravdepodobne tiež čerpala informácie o okupácii. Novinová citácia neobsahuje explicitné vyjadrenie o okupácii či Československu. Hovorí však o bolesti, terore a stratenom mieri, čo môže byť odkaz na násilne ukončenú pražskú jar. V básni je opätovne topos novinového stánku ako v tretej analyzovanej básni *Lehtikioskille ja takaisin*, ktorý slúžil autorke ako jeden zo zdrojov získavania informácií.

Novinové titulky prinášajú Eeve-Liise Manner bolestivé pocity. Môžeme sa domnievať, že prostredný verš druhej strofy básne je nepriamym odkazom na údajnú smrť jej českého priateľa Václava Havla. Spomienka na smrť vyvoláva v autorke spomienku na vlastnú smrť, čím evokuje odkaz *memento mori*. Tragické udalosti človeku, ktorého sa priamo nedotýkajú, často prinášajú uvedomenie si vlastnej pomínutelnosti. Báseň *Aika murtaa haavat* je posledným priamejším odkazom zbierky na okupáciu ČSSR vojskami Varšavskej zmluvy.

¹²² *MLádež v Prahe protestuje, demonštruje, diskutuje a trpí, a umiera.*

¹²³ Skratka ZSSR v azbuke

¹²⁴ *Ivan, odíď domov!*

Aika murtaa haavat (Čas vylomí rany)¹²⁵

'Il grido di dolore',
'Ore di terrore',
'El pais perdido' etc.

Ja aina kun muistan nuo tylyt otsikot
sanomalehtikioskeissa pitkin syksyä,
aika murtaa auki haavat ja muistan myös oman kuolemani
niin pitkän, vähä vähältä tehdyn, turhan, joka jatkuu
Per un po' d'ironia si perde tutto."

*
'Il grido di dolore'¹²⁶,
'Ore di terrore'¹²⁷,
'El pais perdido'¹²⁸ etc.

*A vždy keď si spomeniem na tie strohé titulky
v novinových stánkoch počas jesene,
čas roztvorí rany a spomeniem si aj na vlastnú smrť
takú dlhú, pozvoľnú, márnú, pokračujúcu
Per un po' d'ironia si perde tutto.*¹²⁹

Nasledujúce básne evokujú vzťah či reakciu na okupáciu ČSSR nepriamo. Charakter textov však naberá rozmer vyzretého pohľadu na udalosti tej doby. Hnací motív všadeprítomnej smrti môže byť podčiarknutý autorkinou neistotou okolo Havlovho stavu, ale aj novinami, ktoré jej mohli prinášať rôzne tragické správy z okupovanej krajiny.

Básne sa tak dajú chápať ako symbolická rozlúčka a posledná rozprava Manner s domnelým zosnulým, ale aj so stratenou slobodou. Hlavným spoločným znakom nasledujúcich básní je zobrazenie smrti založené na motívoch inšpirovaných starovekou antickou literatúrou či biblickým *Novým zákonom*.

Mutta taivasta ei tulle (No nebo asi neprichádza)

V básni *Mutta taivasta ei tulle (No nebo asi neprichádza)* autorka vykresľuje jeden z najsurovejších obrazov celej zbierky, ktorým opätovne naznačuje aj odkaz *memento mori*. I keď sa smrť a násilie objavili aj v iných textoch zbierky, v tejto básni sa naskytuje obraz ženy, ktorá automaticky obhliada padnuté telá. Napriek vnútru, ktoré jej zmietajú bolestivé emócie, keďže cíti, že všetci padlí sú jej ako príbuzní, navonok nedáva nič poznať.

¹²⁵ MANNER, Eeva-Liisa, 1968, s. 32

¹²⁶ *Krik žiaľu*

¹²⁷ *Hodiny teroru*

¹²⁸ *Stratený mier, atď.*

¹²⁹ *Pre kúsok irónie všetko je stratené*

Je možné, že Eeva-Liisa Manner si práve takto predstavovala osudy československých matiek a manželiek, ktoré počas okupácie v jednej chvíli prišli o svojich blízkych.

Mutta taivasta ei tulle (No nebo asi neprichádza)¹³⁰

„Mutta sille, joka lukee ruumiita
kaikki on yhtä kadotusta,
hän kääntää ympäri kaksikymmentä kaatunutta
löytääkseen oman miehensä tai poikansa
ja tuntee että kaikki ne olivat hänen miehiään, poikiaan.

Hän ei edes itke, vain kääntää ympäri.
Häneltä menee ymmärrys,
hän alka uskoa, koska se on mahdotonta,
ja odottaa taivasta maan päälle,

mutta taivasta ei tule, sehän on jo tullut,
uutta maata vain ei tullut, se on liian vanha jo,
sama, ja pahempi, kuin ennen.“

*

Ale pre tú, ktorá obhliada telá
je všetko rovnako stratené
otáča dvadsiatku padlých,
aby našla svojho muža či syna
a cíti, že oni všetci boli jej mužmi, synmi.

Vôbec neplače, len otáča.
Opúšťa ju rozum,
začína veriť, lebo je to nemožné
a očakáva nebo na zemi,

ale nebo neprichádza, lebo už prišlo
nová zem však len neprišla, je už príliš stará,
rovnaká, a horšia než predtým.

Kuolemalla ei ole silmiä (Smrť nemá oči)

Z názvov nasledujúcich dvoch básní *Kuolemalla ei ole silmiä* (Smrť nemá oči) a *Kuolemalla ei ole mitään* (Smrť nemá nič) vzťahujúcich sa na otázku smrti sa dá opäť usúdiť, že sa jedná o básne priamo na seba nadväzujúce. Druhá báseň, ktorá začína spojku (*lebo*), akoby voľne pokračovala po poslednom verši z básni prvej.

Prvá z dvoch básní sa opäť vyznačuje silným motívom smrti. V predposlednom verši obsahuje zmienku o „*augustových bremenách*“, ktorá sa dá chápať ako celkom priama narážka na okupáciu ČSSR. S určitosťou sa nedá povedať, komu autorka v básni odkazuje, aby bol šťastný. Dá sa predpokladať, že myslela Václava Havla, ktorému je

¹³⁰ MANNER, 1968, s. 13

celá zbierka venovaná. Manner môže tiež odkazovať na Alexandra Dubčeka, ktorý v auguste 1968 videl vyhasínať svoju víziu socializmu s ľudskou tvárou. Osud Havla bol neznámy autorke a osud Dubčeka zas niekoľko prvých dní okupácie verejnosti všeobecne. Manner opätovne zahŕňa zem do dymovej clony, ako v úvodnej básni zbierky.

Kuolemalla ei ole silmiä (Smrt' nemá oči)¹³¹

„Kuolemalla on silmät aina auki
sillä kuolemalla ei ole lainkaan silmiä
joita sulkea
Sen takia hehku ja katso
ole iloinen siitäkin ajasta
jolloin näit auringon pimenevän
maan savuista,
maan kallistuvan ja painuvan varjoon
elokuun taakkojen alla. Kohta
niitäkään ei enää ole.“

*

*Smrt' má oči vždy otvorené,
lebo nemá vôbec žiadne oči,
ktoré by sa dali zavrieť.
Preto žiar a pohľad
raduj sa aj z tej doby,
keď si videl tmavnúť slnko
dymom zeme,
zem sa nakláňať a klesať do tieňa
pod augustovými bremenami. Zakrátko
nebudú už ani tie.*

Kuolemalla ei ole mitään (Smrt' nemá nič)

V druhej básni celku Manner porovnáva lásku a smrť a hodnotí ich podľa toho akú hlbokú osamelosť môžu človeku spôsobiť. Smrť jej príde menej osamelá ako láska. Nepriamo poukazuje na skutočnosť, že po smrti človek už nič necíti, no človek, čo miluje, prežíva každú emóciu ostro.

Text básne má výrazný existencialistický nádych a balansuje na hrane života a smrti. Je možné ho chápať ako nejakú autorkinu vnútornú snahu o povzbudenie trápeného československého národa či jej priateľa Václava Havla. Napriek tomu, že smrť je prázdna, má človek, ktorý pomaly umiera prakticky od narodenia, možnosť prežiť príjemný a naplnený život. Opäť sa dá predpokladať, že Manner tak narážala na naplnený život Havla, ktorý v jej očiach neumrel nadarmo a jeho odkaz bude aj naďalej živý.

¹³¹ MANNER, 1968, s. 29

Kuolemalla ei ole mitään (Smrt' nemá nič)¹³²

„Sillä rakkaus tekee yksinäiseksi,
yksinäisemmäksi kuin kuolema.
Kuolemalla ei ole mitään, mutta kuolevalla on kaikki
äänet, näyt, värit, kaiut
mitä on olemassa näiden ilmakehien edellytyksissä
ja myös ne toiset, joita ei ole.“

*

Lebo láska činí člověka osamelým,
osamelejším než smrt'.
Smrt' nemá nič, no umierajúci má všetky
zvuky, vize, farby, ozveny
ktoré existujú v podmienkach týchto atmosfér
a tiež tie ostatné, ktoré nie sú.

Puutarhuri palasi puutarhaan (Zahradník sa vrátil do záhrady)

Posledné tri analyzované básne sa znovu javia ako jeden na seba nadväzujúci celok. Spoločným motívom je symbol smrti vystavaný na obrazoch a citáciách z biblického *Nového zákona*. V textoch je tiež prítomný motív Ježišovho zmŕtvychvstania.

Pri prvej, najdlhšej, básni *Puutarhuri palasi puutarhaan* (Záhradník sa vrátil do záhrady) je možné už z názvu odvodiť, že Manner pravdepodobne odkazuje na Václava Havla cez jeho dielo *Záhradná slávnosť*. Cez alegóriu založenú na príbehu Ježišovho vzkriesenia môže narážať na Havlovu smrť. Tento skrytý symbol spojený s Havlom môžeme chápať ako obraz mučeníka svojej doby.

Báseň je syntézou dvoch biblických príbehov. Žena, ktorá zbadala Ježiša po zmŕtvychvstaní si myslela, že je to len akýsi záhradník.¹³³ Ďalší príbeh, ktorý sa stal námetom pre báseň je stretnutie Ježiša a emauzských učeníkov. Niektoré verše sú priamou citáciou z *Evanjelia podľa Lukáša* a tento vlastný preklad prihliada na ich slovenskú verziu.

Na konci neprichádza biblická apoteóza, ale antická metamorfóza v strom, ktorý sa postupne vytráca a ostáva po ňom už len odlesk. V modernistickej literatúre je bežné využívanie metatextových odkazov, a tak aj v tejto básni môžeme cítiť inšpiráciu od antických klasikov ako Ovídius po odkaz českého klasika literárneho modernizmu Franza Kafku. Inšpirácia Kafkom je citeľná najmä v ďalších častiach básnického celku.

***Puutarhuri palasi puutarhaan (Zahradník sa vrátil do záhrady)*¹³⁴**

Ylösnoussutta Kristusta
luulivat naiset puutarhuriksi.

¹³² MANNER, 1968, s. 30

¹³³ Ján, 20-15

¹³⁴ MANNER, 1968, s. 26

Kai hänessä oli vielä kukkien ja lahoavien ehtien tuoksu.
Matkalla maakylään hän ilmestyi myös muille,
yksi sanoi: se oli hän,
toinen: ei, puutarhuri se oli,
ja oppilas pyysi: 'Jää meidän luoksemme,
sillä ilta joutuu ja päivä on jo laskemassa.'
Ja hän jäi ja aterioi ja he tunsivat hänet.

Mutta puutarhuri palasi puutarhaan
ja muuttui puuksi,
puutakaan ei enää ole, vain jokin lämmin loiste
hyvin vanhaa, väsynyttä valoa.”

*

*Krista, ktorý vstal z mŕtvych
pokladali ženy za záhradníka.
Azda bol ešte cítiť kvetmi a rozkladajúcimi sa listami.
Po ceste do dediny sa zjavil aj iným
jeden povedal: bol to on
druhý: nie, bol to záhradník
a učeník naliehal: „Zostaň s nami,
lebo sa zvečerieva a deň sa už chýli.“¹³⁵
A on zostal a pojedol a oni ho poznali.*

*Ale záhradník sa vrátil do záhrady,
a stal sa stromom
ani ten strom už nie je, len akýsi hrejivý odlesk
veľmi starého, unaveného svetla.*

Ja liljat, joihin hän haavoittui (A ľalie, o ktoré sa zranil)

Básnický celok prinášajúci obraz záhrady pokračuje krátkym trojveršovým textom, ktorý môže poukazovať na autorkine neustále pochybnosti o Havlovej smrti. Dôležitým prvkom básne je symbol ľalie. Výklady tohto symbolu majú spoločný motív smrti. Táto krátka báseň ponúka rôzne interpretácie.

Ľalia môže odkazovať na *Nový zákon*. Ježiš počas kázne spomenul poľné ľalie, ktoré len tak pokojne rastú v svojej vznešenej prostote¹³⁶. Odkazoval na to, že človek má namiesto pozemských pomínutelných hodnôt hľadať tie nebeské. Svoju kázeň uzatvára Ježiš slovami: „*Preto nebud’te ustarostení o zajtrajšok; zajtrajší deň sa postará sám o seba. Každý deň má dosť svojho trápenia.*“¹³⁷ Záver tejto kázne môže vyjadrovať akúsi nádej, že spisovateľ ešte stále žije. Rovnako sa dá chápať ako prenesený odkaz pre Václava Havla, pokiaľ bude báseň Manner interpretovaná v rámci celého Ježišovho kázania.

¹³⁵ Lk, 24-29

¹³⁶ Mt, 6-28: „A čo sa tak staráte o svoj odev? Pozrite sa na poľné ľalie, ako rastú: nepracujú, nepradú;..“

¹³⁷ Mt, 6-34

Význam symbolu ľalie však môže byť ďaleko širší. Kvety ľalie sú tesané do náhrobných kameňov a často sa nosia na hroby v období Dušičiek. V kresťanskej symbolike kvet ľalie odzrkadľuje posmrtné očistenie duše.¹³⁸

Ja liljat, joihin hän haavoittui (A ľalie, o ktoré sa zranil)¹³⁹

„Ja liljat, joihin hän haavoittui,
kukkivat vielä, aivan kuin hän juuri
olisi kulkenut tästä ohi.“

*

*A ľalie, o ktoré sa zranil,
ešte stále kvitnú, úplne ako by práve
prešiel tu okolo.*

Kuin hyönteinen (Ako hmyz)

Posledné analyzované dvojveršie zbierky *Jos suru savuaisi* s názvom *Kuin hyönteinen (Ako hmyz)* vracia autorku späť do ťaživej reality, v ktorej je jej priateľ Václav Havel mŕtvy. Alegoricky cez hmyz ho autorka necháva tam, kde má podľa jej magického poriadku byť - späť s prírodou.

Vo veršoch je nepriamo prítomná už spomínaná metamorfóza. Obraz hmyzu môže evokovať odkaz na dielo *Premena* z roku 1915 od spisovateľa Franza Kafku. Hlavná postava tohto diela Gregor Samsa, ktorá sa premenila v švába, umiera opustená. Je možné, že Eeva-Liisa Manner sa domnievala, že Havel umieral rovnako opustený.

Kuin hyönteinen (Ako hmyz)¹⁴⁰

„Vaikka hän on sulkenut jo luomensa
kuin hyönteinen siipensä.“

*

I keď už zavrel viečka
ako hmyz svoje krídla

Ďalšie básne zbierky viac neoplývajú takým rázom ako tie vyššie prezentované. Ich hlavnou emóciou nie je pohnutie z okupácie a jej následkov, ale melanchólia podčiarknutá jesenným obdobím. Nepredstavujú tak reakciu na samotné československé udalosti, sú skôr autorkinou vlastnou výpoveďou a premietaním sveta, v ktorom žila.

¹³⁸ FIALOVÁ, 2010

¹³⁹ MANNER, 1968, s. 27

¹⁴⁰ MANNER, 1968, s. 28

Básne majú spoločnú výrazne citeľnú inšpiráciu antickou mytológiou. Antické prvky sú obsiahnuté v rozsiahlom používaní vlastných mien bájných mytologických postáv a miest, v ktorých sa odohrávali ich osudy. Keďže vzťah týchto básni s antickými námetmi k subjektu tejto práce ostáva nejasný, nie sú v analýze zaradené. Je možné len predpokladať, že ich uvedenie v zbierke *Jos suru savuaisi* nie je náhodné a v premyslených symboloch sa skrývajú odkazy na neznámy osud Václava Havla na pozadí tragických udalostí, ktoré v auguste 1968 zasiahli ČSSR.

*

Zbierka *Jos suru savuaisi* od Eevy-Liisy Manner patrí dodnes medzi najdôležitejšie diela fínskej poézie 20. storočia. Nachádza sa tu osobná výpoveď založená na vzťahu autorky k okupovanému Československu cez osobu Václava Havla, ale aj jej vlastný pohľad na súdobé dejiny.

V zbierke sú odkazy na marxistické hnutie a jeho sovietsmi pošliapané ideály. Spomína aj latinskoamerického marxistického revolucionára Che Guevaru. Odkazy na Latinskú Ameriku vo fínskej literatúre boli v 60. a 70. rokoch minulého storočia celkom časté. Manner sa tiež jasne vymedzuje proti násiliu a utláčaniu základných ľudských práv a slobôd.

Zbierka *Jos suru savuaisi* je obohatená o mnoho citácií v cudzích jazykoch. Táto viacjazyčnosť evokuje odkaz na československú a českú históriu. Najzastúpenejším cudzím jazykom je nemčina navodzujúca obdobie rokov 1938 až 1945. V roku 1938 muselo Československo na základe Mníchovskej dohody odstúpiť Nemecku svoje západe pohraničné územie. Na tejto dohode sa podieľalo aj Taliansko, pričom taliančina je v zbierke rovnako hojne zastúpená. Od roku 1939 až do roku 1945 boli Čechy a Morava súčasťou Nemeckej ríše. Slovensko bolo v tejto dobe nemeckým bábkovým štátom.¹⁴¹

Tlač slúžila Manner ako primárny zdroj informácií o dianí v Československu. V básňach sú často prítomné citácie rôznych svetových novín a motív novinového stánku. Počas okupácie ČSSR sa noviny preukázali ako dôležitý zdroj informácií. Nie je jasné aké všetky správy sa k Manner dostávali. Dedukcia ostáva založená na spomenutých priamych či prenesených citáciách.

Ústredným motívom zbierky je údajná smrť Václava Havla a autorkina priama reakcia na túto stratu priateľa, s ktorým ju spájal vzťah cez literatúru. V ČSSR správa o Havlovom úmrtí nekolovala, no v zahraničí sa šírila ako tzv. fake news alebo hoax. Tieto nástroje propagandy sú dobre známe aj v dnešnej dobe. S Havlovou smrťou prichádza

¹⁴¹ PETRANSKÝ, 2015, s. 362, 411

v očiach Eevy-Liisy Manner zánik ideálov, ktoré predstavoval *socializmus s ľudskou tvárou*. S potlačením pražskej jari rovnako zmizla aj nádej v spoločenský pokrok, ktorá bola hnacím motorom celých 60. rokov.

Ako bolo naznačené v úvode, Václav Havel pôsobil počas obdobia pražskej jari ako jedna z dôležitých postáv nekomunistického tábora podporovateľov reforiem. Patril k najznámejším tváram československej literatúry v zahraničí, čo dokazujú aj mnohé preklady a inscenácie v rôznych svetových divadlách. Výrazne na seba upozornil ako kritik režimu vystúpením na zjazde československých spisovateľov v roku 1967, kde odsúdil vtedajšiu politickú cenzúru. Stálo ho to miesto na kandidátke do vedenia *Zväzu československých spisovateľov*.¹⁴² V apríli 1968 uverejnil Havel v časopise *Literární listy*, ktorý v zbierke *Jos suru savuaisi* využíva ako námet aj Eeva-Liisa Manner, žiadosť o ukončenie vedúceho postavenia KSČ a pluralitu politických strán v ČSSR.¹⁴³ Deň po začatí okupácie, v noci 22. augusta, predniesol Václav Havel na slobodnom vysielacom Liberec krátke zamyslenie. Hovorí v ňom o stretnutí s Alexandrom Dubčekom, a pozitívne hodnotí jeho politickú osobnosť. Spomína tiež Dubčekovo odvlčenie a informačný šum ohľadom jeho zmiznutia.¹⁴⁴ Po potlačení reformnej pražskej jari nesmel Havel viac pôsobiť v divadle a publikovať svoje diela v ČSSR. V zahraničí však ostal naďalej populárnym autorom, čo mu vynieslo niekoľko prestížnych cien.

Zbierka *Jos suru savuaisi* sa dá pokladať za mnohovrstvovú. Je tu zastúpený veľký počet odkazov na antickú (autori Homér a Ovídius), biblickú (*Nový zákon*) či svetovú (francúzsky existencializmus) literatúru. Česká vrstva je prítomná v odkazoch na osobu a dielo Václava Havla a tiež na najznámejšie dielo *Premena* od Franza Kafku.

Dôležité pre atmosféru zbierky jej aj obdobie, v ktorom sa odohrali československé udalosti. Autorka odovzdala nakladateľstvu hotové dielo *Jos suru savuaisi* v októbri. Napísala ho teda na prelome leta a jesene, kedy sú prítomné aj prvé pocity melanchólie. Šedivá melanchólia konca leta sa vyskytuje vo všetkých básňach a symbolizuje násilný koniec leta plného nádejí, ktoré ukončili okupačné vojská. Významná je aj paralela medzi jesennou chmúrnosťou v Československu a farebnosťou Španielsku, kde sa Manner počas písania zbierky zdržovala.

Mocenské aspekty studenej vojny Manner skrýva za symbolmi stredovekých dobyvačných výprav, na ktoré nahliada rovnako ako na okupáciu. Ráznosť niektorých básní

¹⁴² PREČAN, 1990, s. 492

¹⁴³ Tamtiež.

¹⁴⁴ HAVEL, 1968

sa dá považovať za angažovanosť, čo by zbierku radilo do prúdu fínskej angažovanej poézie prelomu 60. a 70. rokov. Lyrika slúžila ako okamžitá odpoveď na domáce i svetové udalosti. Typickými znakmi pre takúto poéziu bol voľný verš či konkrétne a obozretne volené slová¹⁴⁵, ktoré sú prítomné aj v diele *Jos suru savuaisi*. Zbierka Eevy-Liisy Manner je svojim odkazom aktuálna aj dnes, v dobe kedy svet stráca dlhodobované istoty.

¹⁴⁵ PARENTE-ČAPKOVÁ, 2006, s. 416

5 Obraz československého roku 1968 v zbierke *Käännekohta*

5.1 Matti Rossi – o autorovi

Matti Mikael Rossi, vlastným menom Olavi Kokko, sa narodil v roku 1934 do rodiny kapitána fínskych poľovníkov (fin. *jääkärit*) Mikka Rossiho a jeho manželky Verry Salmes v karelskej Sortavale, ktorá dnes patrí rovnako ako spomínaný Vyborg k Ruskej federácii. Rossimu sa dostalo kozmopolitné vzdelanie. V roku 1956 študoval na univerzite v škótskom Edinburgu jazyky a literatúru a nasledujúce tri roky bol štipendistom vo *Fulbright Centre*. V roku 1959 získal titul magistra na univerzite v americkej Pensylvánii. Od roku 1961 do roku 1966 pracoval v Londýne ako redaktor pre fínskojazyčné oddelenie *Britskej vysielacej spoločnosti* (BBC)¹⁴⁶.

Do literárneho povedomia vstúpil v roku 1965 básnickým dielom *Näytelmän henkilöt* (Postavy drámy). Zbierka je výrazne inšpirovaná živelnosťou a farebnosťou literatúry Latinskej Ameriky. V 60. a 70. rokoch minulého storočia zaznamenala revolučná poézia z tejto oblasti vo Fínsku obrovský ohlas. Inšpirácia koncepciou „*nečistej estetiky*“ čilského spisovateľa Pabla Neruda (1904–1973) pomohla vo fínskej literatúre etablovať poéziu všedného dňa.¹⁴⁷ Keďže sa Rossi vďaka prekladaniu zo španielčiny výborne v tejto literatúre orientoval, prevzal z nej prvky pre svoj vlastný literárny prejav a vyjadrovanie.¹⁴⁸ Už vo svojej prvotine sa uvádza ako angažovaný spisovateľ a vystupuje proti vojne vo Vietname.

Druhou zbierkou s príznačným názvom *Leikkejä kahdelle* (Hry pre dvoch) načrel do osobnej a milostno-erotickej lyriky.¹⁴⁹ Skutočný zlom v autorovej literárnej tvorbe nastal v roku 1967 vydaním tretej lyrickej zbierky *Šanca* (fin. *Tilaisuus*). V básňach Rossi jasne odsudzuje nerovnosť vo svete a poukazuje na nerovný konflikt medzi bohatými a chudobnými. Ďalšia zbierka *Käännekohta* (Bod obratu), vydaná o rok neskôr, prináša Rossiho ako výrazne vykryštalizovaného politicky angažovaného básnika¹⁵⁰. Zbierka predstavuje autorov negatívny pohľad na okupáciu ČSSR ako aj jeho kritiku svetovej a domácej politickej scény.

¹⁴⁶ KALEMAA, 2006

¹⁴⁷ PARENTE-ČAPKOVÁ, 2006, s. 428

¹⁴⁸ Tamtiež.

¹⁴⁹ LAITINEN, 1981, s. 581

¹⁵⁰ KALEMAA, 2006

Reportáž z Rossiho cesty po Latinskej Amerike vyšla v roku 1970 pod názvom *Väkivallan vuosi* (Rok násilia). Ako už vyplýva z názvu, autor v tomto diele prirovnával zlé následky západného imperializmu a kolonializmu, ktoré v navštívených krajinách videl na vlastné oči, k vtedajšej politickej realite v jeho rodnom Fínsku.¹⁵¹

Matti Rossi sa v roku 1972 aktívne zapojil do politiky členstvom v *Suomen Kommunistinen Puolue* (Komunistická strana Fínska). Za stranu i kandidoval a bol jej členom až do svojej smrti. Na konci 70. rokov pôsobil ako hlavný redaktor ľavicového kultúrneho magazínu *Kulttuurivihkot*. Ako dvorný básnik ľavicového pesničkového hnutia spolupracoval so skladateľmi Kajom Chydeniusom (*1939) a Eerom Ojanenom, s ktorým spolupôsobil i dramatik Bengt Ahlfors. Texty o fínskej občianskej vojne z roku 1918, o vojenskom konflikte vo Vietname či o Pinochetovom puči v Čile z roku 1973 sa spievali nahlas so vztýčenou päťou.¹⁵²

V roku 1975 sa neslávne preslávil kvôli kauze s maďarským spisovateľom Dénesom Kissom (1936–2013). Rossi informoval *Zväz maďarských spisovateľov* o tom, že Kiss sa počas svojej návštevy vo Fínsku negatívne vyjadril na účet ZSSR. Prípud rozhorčil *Suomen Kirjailijaliitto* (Zväz fínskych spisovateľov), ktorý sa v liste maďarskému zväzu vyhradil voči obvineniam od Mattiho Rossiho. Členovia fínskeho zväzu dokonca žiadali Rossiho vylúčenie.¹⁵³

Autor sa opäť vracia k námetom z Latinskej Ameriky v roku 1974. V zbierke *Soi, kivinen lanka* (Zvoň, kamenná nitka) predstavuje „niečo z lesku a brutálnosti jej poézie“¹⁵⁴. Okrem exotickéj latinskoamerickej látky bádať v dielach Mattiho Rossiho ako zdroj inšpirácie aj prvky domácej kalevalsej poézie. Inšpirácia ľudovou slovesnosťou je citeľná v dielach jeho neskoršej tvorby *Rautalammin laulut* (Piesne z Rautalampi) z roku 1975 a *Laulu tummana tulevi* (Pieseň temne prichádza), ktorá vyšla o rok neskôr.¹⁵⁵ V zbierkach autor použil originálne kalevalse metrum.¹⁵⁶

V 80. rokoch sa začal Rossi venovať písaniu prózy. Niektoré diela vydal pod vlastným menom Olavi Kokko. Jeho romány, kritizujúce vtedajšiu modernú fínsku spoločnosť, napríklad *Ikkuna* (Okno) z roku 1986, však podľa kritikov nedosiahli takú úroveň, akou sa mohli pýšiť jeho básnické diela.¹⁵⁷

¹⁵¹ KALEMAA, 2006

¹⁵² Tamtiež.

¹⁵³ PETÄJÄ, 2017

¹⁵⁴ LAITINEN, 1981, s. 581: „... jotakin latinalaisen Amerikan runouden hehkusta ja brutaalisuudesta“

¹⁵⁵ KALEMAA, 2006

¹⁵⁶ Tamtiež.

¹⁵⁷ Tamtiež.

Rossiho tvorba je veľmi bohatá. Na literárnej scéne pôsobil ako všestranný autor dlhých päťdesiat rokov. Takmer s pravidelnosťou mu vychádzali nové diela. Jeho posledná zbierka *Raunioista nousee Donbass* (Z ruín povstáva Donbas) z roku 2015 pojednáva o vtedajšej situácii na Ukrajine a najmä jej dôsledku v podobe sankcií USA voči Rusku. Rossi sa kladne vyjadruje o boji proruských separatistov v Doneckej a Luhanskej republike, ktorý je uvádzaný ako hlavný zdroj konfliktu medzi Ukrajinou a Ruskom.

Za svoju tvorbu bol Matti Rossi niekoľkokrát ocenený. Rovnako jeho preklady diel anglického dramatika Williama Shakespeara získali v roku 2007 ocenenie *Kirjallisuuden valtionpalkinto* (Štátnu cenu za literatúru). Spisovateľ zomrel 3. júla 2017 po dlhej chorobe v Helsinkách.¹⁵⁸

5.2 O diele *Käännekohta*

Podtitul tejto zbierky je *Merkintöjä erään kriisin ajoilta* (Záznamy z časov jednej krízy). Rossi ním poukazuje na to, že v textoch zbierky nie je tematizovaný len československý august 1968, ale pracuje aj s tematikou vtedy prebiehajúcej studenej vojny a jej širokých následkov. Dielo bolo vydané vo vydavateľstve Tammi.

Zbierka *Käännekohta* sa skladá zo siedmich častí. Každá časť má vlastný názov. Prvá časť sa nazýva *Käännekohta* (Bod obratu) rovnako ako celá zbierka. Nasleduje časť *Manifesti* (Manifest), *Aika ja ikuisuus* (Čas a večnosť), *Matka kohti normaalia* (Cesta k normálu), *Elämän muodosta* (O spôsobe života), *Larissa* a zbierku uzatvára časť *Miten on* (Ako je). Rossi v básňach využíva citácie zo súdobých médií a obracia sa na politikov a komunistické strany. Texty mnohokrát nepôsobia ako básne, ale ako záznam voľného prúdu myšlienok. Medzi jednotlivými básňami a časťami sa nachádzajú motivické súvislosti. Rossi sa k okupácii vyjadruje explicitne s ironickým a satirickým podtónom.

Niektoré texty sú uvedené rôznymi citáciami z vtedajších svetových médií či politických prehlásení. Samotné básne nemajú vlastné názvy, sú označené číslom, pod ktorým sú v kapitole usporiadané. Úvodná časť *Käännekohta* (Bod obratu) obsahuje tri básne. Druhá časť *Manifesti* (Manifest) obsahuje dvanásť básni, pričom šesť z nich je rozdelených po troch dielach do dvoch podcelkov s vlastným názvom *Syiden anatomiaa* a *Imperialismin varjo*. Časť *Aika ja ikuisuus* zahrňuje štyri texty. Nasledujúca časť zbierky *Matka kohti normaalia* patrí so svojimi tromi básňami ku kratším. Sedem textov

¹⁵⁸ PETÄJÄ, 2017

obsahuje časť *Elämän muodoista*. Predposledná časť *Larissa* je jediná, ktorá neobsahuje viacero textov.

Zbierka predstavuje kolekciu politických pamfletov, v ktorých autor nepokladá priame a drsné otázky len samotným predstaviteľom vtedajšieho svetového komunistického hnutia, ale ostro sputuje i sám seba. Je to reakcia rozčarovaného komunistu, ktorý sa nebojí postaviť tvárou v tvár tým, ktorí ho sklamali a ostrou iróniou a uštipačnosťou komentuje ich nepochopiteľné postupy a činy.

Matti Rossi sa v zbierke nepohybuje na hrane reality a abstraktna, je pevne zasadený do dejinného diania, na ktorom sa účastní svojimi komentármi. Pokladá priame otázky a hľadá to správne odôvodnenie okupácie ČSSR. Autor ponúka pobúrený pohľad na udalosť, ktorá rozdelila svetových komunistov, sprostredkovaný priamo jedným z nich.

5.3 Analýza diela *Käännekohta*

Už prvá báseň zbierky jasne naznačuje ráz celého diela. Leitmotívom je kritika sovietskych postupov a priamo i nepriamo odsúdenie vpádu vojsk Varšavskej zmluvy do ČSSR. Ako alegória okorenená veľkou dávkou irónie sa dá rozumieť akt zabavovania kníh u kovorobotníka menom František. Toto meno patrí dodnes medzi typické české a slovenské mená a povolanie kovorobotník bolo počas socializmu veľmi časté. Voľba takéhoto mena a povolania poukazuje na autorovu znalosť vtedajších pomerov a reálií.

V obraze kovorobotníka Františka cítiť náhlu stratu slobody spôsobenú okupáciou. Samotné zhabanie kníh môže byť symbolom potlačenia slobody slova, ktoré bolo v Československu zaručené *Akčným programom*, no krátko po začiatku okupácie bolo opäť potlačené. Pomenovaním „*počestní bratia*“ naráža na paradox, že ČSSR so čtou okupujú vojská spriatelovaných zemí. V texte sa nachádza aj zmienka o Alexandrovi Dubčekovi a jeho domnelom červenom zápisníku. Rossi vykresľuje Dubčekovo chovanie poháňané podplácaním, vzhľadom na spomínanú menu pravdepodobne od Japonska. Naráža tak na absurdnosť sovietskej propagandy, ktorá sa Dubčekovo meno snažila rôznymi spôsobmi pošpiniť.

Rossi v diele nazerá aj na ekonomické dôsledkom okupácie. Z rastúcej ceny zlata ironicky obviňuje stereotypných nepriateľov socialistického režimu kulakov a Židov.

Nonsens celej situácie je podčiarknutý zmienkou o nočníku skrytom pod posteľou kovo-robotníka Františka. Jeho žena ho kúpila jednoducho len preto, že bol krásny. Aj okupácia vojskami Varšavského paktu mala rovnaký, neracionálny dôvod.

V tejto básni označuje Rossi prvýkrát okupáciu Československa za chybu, neskôr sa jeho názor stupňuje a rovnako sa u neho prehľbuje odsúdenie celého aktu. V závere básne je odkaz na Maďarské povstanie z roku 1956. Toto povstanie bolo rovnako ako pražská jar v ČSSR či ľudové povstanie v NDR v roku 1953 násilne potlačené vojskami Sovietskeho zväzu.¹⁵⁹

Käännekohta 1 (Bod obratu 1)¹⁶⁰

„Nyt, kun oikeamieliset veljet ovat puoluesihteerin Dubcekin
nimenomaisesta pyynnöstä saapuneet takavarikoimaan
kielletyt kirjat metallimies Frantisekin hyllystä
me kommunistiradikaalit menemme itseemme ja kysymme
TASSin Prahan kirjeenvaihtajalta

mihin joutui se pieni punakantinen muistikirja (muistikirja on tällaisissa
tapauksissa, kuten myös presidentinmurhissa ehdottoman välttämätön)
johon puoluesihteerin Dubcek oli tehnyt hämmästyttäviä tunnuksia
ilmoittaen saaneensa nimeltä mainitsemattomalta suurvallalta
7 miljoonaa jeniä ja turkislakin
palkkiona riistokapitalismin palauttamisesta
Tshekkoslovakiaan.

Kun muistikirja on löytynyt (joltain intellektuellilta, joltain
sosialismin viholliselta, kenties sionistilta)
me osoitamme metallimies Frantisekille vakavan moitteen
ja kehotamme häntä viemään kimpun ruiskaunokkeja
asevelvollinen Nikolai Vasiljevitch Kovalenkolle panssari-
vaunuun jonka 120 mm:n tykki osoittaa syyttävästi suoraan
metallimies Frantisekin aviovuoteen alla piilevään
kevytmieliseen wieniläiseen yöastiaan
jonka rouva Frantisek miehensä hurjista vastalauseista huolimatta osti
juopuneelta itävaltaiselta rajavartijalta
kun se oli niin kaunis

Mutta uni joka tulee yöllä ei anna meille rauhaa:
kriisin alkamisesta on kullin hinta noussut
12 dollaria unssilta päivässä
eikä kattohintaa näy.

Terävimmät meistä alkavat ounastella taloudellisen tekijöiden osuutta
metallimies Frantisekin kiellettyjen kirjojen takavarikossa
kunnes totuus valkenee koko hirveydessään:

Neuvostoliiton ja Etelä-Afrikan juutalaiset ja kulakit
ovat punoneet tämänkin sosialismin vastaisen konnanjuonen
saadakseen kullin hinnan nousemaan.

¹⁵⁹ JAŠEK, 2020, s. 15

¹⁶⁰ ROSSI, 1968, s. 9–10.

Tshekkoslovakian miehitys peruutetaan taktillisena erehdyksenä.

Mutta metallimies Frantisekin kielletyt kirjat
pidetään Unkarin tapausten toistumisen varalta
vapaaehtoisessa takavarikossa.”

*

*Teraz, keď spravodliví bratia na priamu žiadosť
prvého tajomníka strany Dubčeka prišli konfiškovať
zakázané knihy z knižnice kovorobotníka Františka
my, komunistickí radikáli, sme vstúpili do seba a pýtame sa
pražského korešpondenta TASSu*

*kam sa podel ten malý zápisník v červenej väzbe (zápisník je v takýchto
prípadoch, rovnako ako pri vražde prezidenta, úplne nevyhnutný)
v ktorom tajomník Dubček uviedol prekvapivé doznanie,
že dostal od nemenovanej supervel'moci
sedem miliónov jenov a ušianku
odmenou za návrat vykorisťovateľského kapitalizmu
do Československa.*

*Keď sa zápisník nájde (u nejakého intelektuála, nejakého
nepriateľa socializmu, možnože sionistu)
udelíme kovorobotníkovi Františkovi dôrazné napomenutie
a vyzveme ho, aby doniesol kyticu nevädzi
brancovi Nikolajovi Vasilievičovi Kovalenkovi priamo do tanku,
ktorého stodvadsať milimetrový kanón mieri vyčítavo na
frivolný viedenský nočník
skrytý pod manželskou posteľou kovorobotníka Františka,
ktorý pani Františková napriek zúrivým manželovým námietkam kúpila
od opitého rakúskeho pohraničníka,
lebo bol taký krásny.*

*Ale spánok, ktorý prichádza v noci, nám neprináša pokoj:
od počiatku krízy stúpa cena zlata
o 12 dolárov za uncu denne
a stropná cena v nedohľadne.*

*Najbystrejší z nás začínajú tušiť podiel ekonomických činiteľov
na konfiškácii zakázaných kníh kovorobotníka Františka
dokým pravda nevyjde na povrch v celej svojej hrôze:*

*Sovietski a juhoafrickí Židia a kulaci
zosnovali aj túto protisocialistickú naničhodnosť,
aby dosiahli rast ceny zlata.*

Okupácia Československa sa ruší ako taktická chyba.

*Ale zakázané knihy kovorobotníka Františka
zostávajú držané pre prípad opakovania maďarských udalostí
v dobrovoľnej konfiškácii.*

Manifesti 3 (Manifest 3)

V časti *Manifesti* sa autor snaží sám v sebe nájsť odôvodnenie okupácie, ktoré však v rámci celej zbierky neprichádza. Tretia báseň z tejto časti poukazuje na okupáciu v svetle celosvetových dejín. Rossi reflektuje jadrovú hrozbu, ktorá počas studenej vojny visela nad svetom ako Damoklov meč. V druhom verši spomína atol Bikini v Tichom oceáne, kde po vojne testovala armáda USA svoj jadrový arzenál.

Napriek lokálnosti okupácie upozorňuje autor na krátkodobosť a formovateľnosť ľudskej pamäti. Ľudia sa krátko po kubánskej kríze v roku 1962 nechali opäť „opiť rožkom“ a nepoučili sa z historických chýb. Nebezpečenstvo vo forme zahmlených spomienok ľudí a celých národov dáva priestor mocenským bojom.

***Manifesti 3 (Manifest 3)*¹⁶¹**

„On havaittu ettei rajoitettu operaatio välttämättä johda
ydinsotaan,
rotat Bikinin atollilla ovat lihavampia kuin koskaan ennen,
ihmisen muisti on lyhyt, ja oikaistavissa,
kansat voittavat vähin erin muistonsa, kenraalit estonsa,
ja niin alkaa uusi kansainvälisen gangsterismin kausi
joka liittyy aina imperialismiin ja maailman jakoon
voimasuhteita tasapainotettaessa.”

*

*Zistilo sa, že lokálna¹⁶² vojenská operácia nevedie nevyhnutne
k jadrovej vojne,
krysy na atole Bikini sú vypasenejšie než kedykoľvek predtým,
ľudská pamäť je krátka a napraviteľná,
národy postupne zdolávajú svoje spomienky, generáli prekážky,
a tak začína nová doba medzinárodného gangsterstva,
ktoré sa vždy spája s imperializmom a delbou sveta
pri vyvažovaní mocenských vzťahov.*

Manifesti 5 (Manifest 5)

. V úvode piatej básne časti *Manifesti* autor spomína nevyhnutnosť zákroku v ČSSR, ku ktorému sa dôvod však ešte stále hľadá. Podľa Rossiho je možné, že sa nájde až oveľa neskôr, no nateraz sa musí o skutočnosti mlčať. A to aj medzi komunistami, akými bol aj on sám. On však mlčať o nespravodlivosti v slobodnej krajine nedokázal, o čom nasvedčuje celá zbierka *Käännekohta*.

Hľadanie pravdy v spleti nepochopiteľných udalostí je pre Rossiho ťažké. Sám o sebe tvrdí, že sovietsky výklad udalostí z neho robí skeptika. V básni je okrem skepsy

¹⁶¹ Tamtiež, s. 19

¹⁶² Doslova – „obmedzená, ohraničená“

cítiť hlboké sklamanie a strach z udalostí, no najmä hlboký otras vo vlastnom politickom presvedčení autora.

Manifesti 5 (Manifest 5)¹⁶³

„Se oli välttämätöntä, sanot, ja tarkoitat:
sitä ei voinut väistää. Se erityinen syy,
ne etsivät sitä vielä, kenties se löytyy
kun arkistot jälleen avataan
viidenkymmenen vuoden kuluttua
Sillä välin meidän odotetaan vaikenevan,
kuinka voisimme puhua, tai arvostella
kun tilanne on vielä kesken
ja totuus kätkeyty tapahtumiin,
ja Neuvostoliiton koko arvovalta niiden tulkintaan,
ja pelko tekee tehtävänsä, takoo epäilijästä
uskomattoman realistin.”

*

*Bolo to nutné, hovoríš a myslíš tým:
nedalo sa tomu vyhnúť. Ten zvláštny dôvod,
ešte ho hľadájú, možno sa nájde,
keď o päťdesiat rokov archívy
znova otvoria
Dovtedy sa od nás očakáva, že budeme mlčať,
akoby sme vôbec mohli hovoriť či kritizovať
keď udalosti ešte prebiehajú
a pravda sa ukrýva v udalostiach
a celá autorita Sovietskeho zväzu v ich výklade,
a strach koná svoje, kuje zo skeptika
neuveriteľného realistu.*

Syiden anatomiaa 2 (Anatómia príčin 2)

V druhej strofe básne *Syiden anatomiaa 2* sa autor opäť odvoláva na sovietsku propagandu, ktorá tvrdo hájila vstup vojsk Varšavského paktu do ČSSR. Napriek sile sovietskej propagandy Rossi pripomína, že obhajcovia okupácie sa nájdu aj na Západe. „Najlepšie“ odôvodnenie zásahu podľa neho priniesol francúzsky korešpondent sovietskej agentúry *Novosti* Georges Dadiants. 20. septembra 1968 označil Dadiants vo francúzskom denníku *Le Monde* vojenskú intervenciu v suverénnej krajine ako morálne právo a povinnosť soviетov.¹⁶⁴ Podľa neho sovietska armáda len zakročila proti kontra-revolučným živlom v Československu.

¹⁶³ ROSSI, 1968, s. 21

¹⁶⁴ DADIANTS, 1968

Ironický ráz básne potvrdzuje Rossiho odmietavý postoj k vojenskej intervencii v ČSSR, pričom je zjavné, že mu stále akékoľvek odôvodnenie týchto činov zo strany Východu či Západu nestačilo.

*Syiden anatomia 2 (Anatómia príčin 2)*¹⁶⁵

„Välttämätöntä. Jokin erityinen syy.
Niin Neuvostoliiton lehdistö latasi kanuunansa ja puolustautui,
ja jo tässä vaiheessa voidaan sanoa että parhaiten ampui
tykkimies Dadiants, joka Le Monden kautta ilmoitti
että Neuvostoliitolla oli moraalinen oikeus ja velvollisuus
puuttua Tšekkoslovakian vastavallankumouksellisten hämäriin
myyräntöihin.”

*

*Nutné. Nejaký zvláštny dôvod.
Tak sovietska tlač nabila svoj kanón a bránila sa,
a už v teraz môžeme povedať, že najlepšie vystrelil
delostrelec Dadiants, ktorý prostredníctvom Le Monde vyhlásil,
že Sovietsky zväz mal morálne právo a povinnosť
intervenovať v temnej kontrarevolučnej záškodníckej činnosti
Československa.*

Syiden anatomia 3 (Anatómia príčin 3)

Posledná báseň z časti *Syiden anatoomia* má silný ekonomický nádych. Rossi vymenováva rôzne kauzality a ich činitele. Dôvody k okupácii ponúka s nádychom mocenských ambícií a rozťahovačnosti ZSSR. Okupácia nie je podľa neho aktom pomoci či bratstva, ale ekonomický kalkul zo strany silnejšej mocnosti, ktorý autor vníma kriticky.

Od druhej strofy Rossi túto kritiku vyjadruje priamočiaro. Počínanie Sovietov nazýva šovinizmom. Obviňuje ZSSR z toho, že takýmto veľmocenským počínaním ide proti základným myšlienkam marxizmu-leninizmu, na ktorých je sám postavaný. Imperializmus je podľa tejto teórie najvyšším stupňom kapitalizmu.¹⁶⁶ Autor sa nebojí vrhnúť ani do kritiky najvyššieho sovietskeho vedenia a explicitne menuje vtedajšieho hlavného predstaviteľa komunistického režimu v ZSSR generálneho tajomníka ÚV KSSZ Leonida Brežneva. Sovietske vedenie Rossi viní aj z toho, že nimi podniknuté kroky hlboko zasiahnu nie len samotný Zväz, ale aj dobré meno celosvetového komunistického hnutia. Už nenávratne bude spájané s okupáciou ČSSR.

*Syiden anatoomia 3 (Anatómia príčin 3)*¹⁶⁷

„Neuvostoliitto on maailman suurimpia raaka-aineiden tuottajia,

¹⁶⁵ ROSSI, 1968, s. 24 (iba druhá strofa)

¹⁶⁶ JAŠEK, 2020, s.

¹⁶⁷ ROSSI, 1968, s. 25-26

Tshekkoslovakia on Komekonin kehittynein teollisuusmaa,
 Neuvostoliitto vie raaka-aineitaan Tshekkoslovakiaan,
 raaka-aineiden maailmanhinnat ovat alhaiset,
 teollisuuden tuotantokustannukset korkeat,
 Neuvostoliitto häviää, Tshekkoslovakia voittaa,
 Neuvostoliitosta on tulossa Tshekkoslovakian siirtomaa,
 Neuvostoliitto korottaa raaka-aineiden hintoja,
 Tshekkoslovakia teollisuuden tukipalkkioita,
 Neuvostoliitto voittaa, Tshekkoslovakia häviää,
 Tshekkoslovakian tuotannon laatu kärsii,
 Neuvostoliitto esittää valituksen,
 Tshekkoslovakia päättää uusia teollisuutensa
 ja vaatii ruplaylijäämänsä muuttamista dollariluotoksi,
 Neuvostoliitto kieltäytyy,
 Tshekkoslovakia pyytää tarjouksia länsimaista,
 Neuvostoliitto miehittää Tshekkoslovakian.

[M]itä on isovenäläinen shovinismi jota on ase-in puolustettava
 Marxin ja Leninin oivalluksia vastaan,

Komekon maksaa neuvostomiehityksen kustannukset,
 ajan pitkään joku maksaa enemmän kuin toiset,
 jonkun on pakko maksaa Neuvostoliiton puoluejohdon munaukset,
 Tshekkoslovakia maksaa nyt kilpailukykynsä heikkenemisellä

mutta lasku jonka maailman kommunistit esittävät Brezhneville
 tilitetään joko Neuvostoliiton kansainvälisestä luotosta
 ja kommunistipuolueiden yhtenäisyyspyrkimyksistä
 tai maksetaan rahalla”

*

*Sovietsky zväz patrí k najväčším producentom surovín na svete
 Československo je najrozvinutejšou priemyselnou krajinou RVHP¹⁶⁸
 Sovietsky zväz vyváža suroviny do Československa
 svetové ceny surovín sú nízke
 výrobné náklady v priemysle vysoké
 Sovietsky zväz prehráva, Československo vyhráva,
 zo Sovietskeho zväzu sa stáva československá kolónia,
 Sovietsky zväz zvyšuje ceny surovín,
 Československo subvencie priemyslu
 Sovietsky zväz vyhráva, Československo prehráva,
 kvalita československej výroby trpí,
 Sovietsky zväz predkladá sťažnosť,
 Československo sa rozhoduje modernizovať svoj priemysel
 a nárokuje si prevedenie rubľových prebytkov na dolárové úvery,
 Sovietsky zväz to zamieta,
 Československo žiada západné krajiny o ponuky
 Sovietsky zväz obsadzuje Československo.*

*[Č]o je zač ten veľkoruský šovinizmus, ktorý treba hájiť zbraňami
 proti myšlienkam Marxa a Lenina*

RVHP vyplatí náklady za sovietsku okupáciu

¹⁶⁸ KOMEKON je pofinčená skratka *Rady vzájomnej hospodárskej pomoci* (RVHP), ktorá vychádza z anglickej mutácie tohto názvu *Comecon* (*Council for Mutual Economic Assistance*)

*nakoniec jedni zaplatia viac ako druhí
niekto musí splatiť hrubé chyby sovietskeho stranického vedenia
Československo teraz zaplatí oslabením svojej konkurencieschopnosti*

*ale účet, ktorý svetoví komunisti predložia Brežnevovi
sa vyrovná buď z medzinárodného kreditu Sovietskeho zväzu
a jednotného úsilia komunistických strán
alebo uhradí v hotovosti.*

Imperialismin varjo (Tieň imperializmu)

Už z názvu celého celku *Imperialismin varjo* (Tieň imperializmu) je zrejmé, že Rossi predtým spomínaný ruský šovinizmus nešetril. V úvodných veršoch prvej básne poukazuje na jednotný diskurz, ktorý musel ohľadom okupácie existovať v celej spoločnosti. Z textu je cítiť autorov súcitiť s okupovanou krajinou.

V obrazoch dymu sú pravdepodobne odkazy na udalosti z obdobia druhej svetovej vojny. Dym Varšavy pravdepodobne symbolizuje hlavné mesto Poľska zničené nemeckými vojskami. Parížsky dym zas môže značiť rýchlo obsadenú metropolu Francúzska, ktorá padla po necelom mesiaci bojov. I fínske mesto Rovaniemi bolo na konci *laponskej vojny* v roku 1944 takmer celé zrovnané so zemou.¹⁶⁹ Spolu s obrazom „dymiaceho Žida“ dotvárajú narážky na obdobie druhej svetovej vojny hrôzostrašnú atmosféru. Rossi opäť pripomína opakovanie histórie a zároveň porovnáva okupáciu ČSSR so širšími svetovými dejinami.

Verše básne poukazujú na jeden z oficiálnych výkladov okupácie, kedy Československo nebolo pripojené k ZSSR ani inej krajine Varšavského paktu, tým pádom nemohlo byť považované za okupované. Napriek prevládajúcej cenzúre, propagande a strachu Matti Rossi v závere básne verí, že pravda a neoblomné fakty sa raz dostanú na povrch a ukážu pravú tvár ničivého imperializmu a jeho následkov.

Tieň imperializmu (fín. *Imperialismin varjo I*)¹⁷⁰

„Meitä on kehotettu välttämään sanoja 'miehitys', ja 'miehittäjä',
kavaliala sanoja, särkevät korvat, neulovat suun kiinni,
nostavat kyynel silmiin, panevat tähyilemään taivaalle,
nouseeko suurista piipuista savua, Varsovan savua, Pariisin
savua, Rovaniemen savua, laihan juutalaisen ohutta savua,
savuisia sanoja, kalliita ja raskaita, painavat kirjat kiinni ja nimet unohduksiin,
ja tyhjän tilan siihen missä äsken oli sikermä köykäisempää tekstiä.

Neuvostoliiton virallisen tietosanakirjan mukaan miehityksen tavoitteena
on alueen fyysinen liitos, Tshekkoslovakiaa ei liitetty,

¹⁶⁹ JUTIKKALA; PIRINEN, 2001, s. 262

¹⁷⁰ ROSSI, 1968, s. 27

Tshekkoslovakiaa ei siis ole miehitetty,

mutta tosiasiat, ne itsepintaiset, miehittävät jo historiaa:
imperialismi ei kaipaa fyysisiä liitoksia, sille riittää
taloudellinen valta, eikä se hegemoniansa säilyttääkseen
kaihda taloudellisia pakotteita, eikä niiden epäonnistuessa
väkivaltaisia keinoja niillä alueilla jotka maailman jaossa
ovat langenneet sen etupiiriin.”

*

*Sme vyzývani k tomu, aby sme sa vyhýbali slovám „okupácia“ a „okupant“,
zákerne slová, pália uši, zošívajú ústa,
tisnú slzy do očí, nútia vzhliadať k nebu
či stúpa z veľkých komínov dym, dym Varšavy, dym
Paríža, dym Rovaniemi, tenký dym chudého Žida,
popolavé slová, drahé a ťažké, knihy zatvárajú a mená tlačia do zabudnutia
a prázdne miesto tam, kde pred chvíľou boli fragmenty ľahšieho textu*

*Podľa oficiálnej encyklopédie Sovietskeho zväzu je cieľom okupácie
fyzické pripojenie územia, Československo nebolo pripojené
Československo teda nie je okupované,*

*no fakty, tie neoblomné, už okupujú históriu
imperializmus netúži po fyzickom prepojení, postačuje mu
ekonomická moc, a na zachovanie hegemonie,
sa nevyhýba ekonomickým sankciám, a pri ich zlyhaní
ani násilným prostriedkom v tých oblastiach sveta
ktoré spadli pod jeho vplyv.*

Aika ja ikaisuus (Čas a večnosť)

V tejto časti Rossi naplno stupňuje svoju kritiku okupácie v Československu. V druhej básni prirovnáva obsadenie ČSSR k zbytočnému výletu Rusov. V ďalších veršoch prvej strofy opäť naráža na sovietsku propagandu, ktorá odvracala pozornosť od vlastnej viny domnelými nepriateľmi socializmu. Okrem sionistov a sociálnych demokratov, ktorých Rossi menoval ako nepriateľov v básňach už predtým, spomína i ďalšie nebezpečné antikomunistické živly: trockista je pomenovanie prívrženca Stalinovho kritika Leva Trockého (1879–1940) a nebezpečie predstavujú aj vojaci cudzieho kapitalistického štátu prezlečení za turistov navštevujúcich ČSSR.

Druhá strofa básne *Aika ja ikaisuus* má filozofický raz. Rossi sa zamýšľa nad medzinárodným právom, ktoré sa však vo svetle vtedajších udalostí javilo ako zlý vtíp. Šesťsto tisíc je počet vojakov Varšavského paktu, ktorí prišli Československo okupovať. V básni sú menovaní i politici. Prvým je komunistický predstaviteľ NDR Walter Ulbricht (1893–1973), ktorý podporil aktívnu účasť svojich vojsk na invázii. Avšak generálny tajomník ÚV KSSZ Leonid Brežnev nakoniec rozhodol, že vojsko NDR bude zohrávať počas intervencie druhoradú rolu. Panovala obava, že by účasť nemeckých vojsk mohla medzi českým obyvateľstvom vyvolať spomienky na nacistickú okupáciu z marca 1939

Na územie ČSSR vstúpilo teda iba asi 250 príslušníkov armády NDR.¹⁷¹ Další spomínaný politik, československý ekonomický reformátor Ota Šik (1919–2004) po potlačení pražskej jari emigroval z ČSSR, čo spomína v básni aj Matti Rossi.

V poslednej strofe sa autor ďalej zaoberá cenzúrou. Ironicky poznamenáva, že jej znovuzavedenie bolo jediným ušľachtilým činom celej okupácie. Tú otvorene nazýva cynickou fraškou.

Aika ja ikaisuus 2 (Čas a večnosť)¹⁷²

„Näin pelkistyy venäläisten Tshekkoslovakian retken maanalainen puoli:
sen turhuus. Huomio kääntyi ongelmista epäolennaiseen,
maa kuhisi äkkiä trotskilaisia, sionisteja, sosialidemokraatteja
ja länsisaksalaisia turisteja
joista suurin osa valepukuisia Bundeswehrein sotilaita,
jos nyt lakkaamme puhumasta metafysiikasta, kansainvälisestä oikeudesta,
kommunistien yksimielisyydestä, Itä-Euroopan puolueiden päätösvallasta
menetelmiä valittaessa,
itsenäisen valtion sisäisten asiain loukkaamattomuudesta
joka tällä hetkellä on eräänlainen sairas kansainvälinen vitsi,
kuusisatatuhatta miestä ja Ulbrichtin risat,
Ota Šik juoksi henkensä edestä, kaurat lensivät hatusta,
armeija lapsia kukitti väkivalloin vieraat,
laulujen laulu, joutilaille kenraaleille riimitetty, kyyninen farssi
jonka mieliinpainuvin ja ylevin tulos oli sensuurin palauttaminen
Tshekkoslovakiaan.”

*

*Takto sa oslabuje nelegálna stránka výletu Rusov do Československa:
jej zbytočnosť. Pozornosť sa obrátila z problémov na nepodstatné,
krajina sa náhle hemžila trockistami, sionistami, sociálnymi demokratmi
a západonemeckými turistami,
z ktorých väčšina sú prezlečení vojaci Bundeswehru*

*ak teraz prestaneme hovoriť o metafyzike, medzinárodnom práve,
komunistickej jednote, moci strán východnej Európy robiť rozhodnutia
so sťažnosťami na procedúry,
o nedotknuteľnosti vnútorných záležitosti samostatného štátu,
čo je v tejto chvíli akýsi chorý medzinárodný vtíp,*

*šesťstotísíc mužov a pár Ulbrichtových
Ota Šik bežal ako o život, ovos lietal z klobúka,
armáda detí násilím dekorovala kvetinami hostí,*

*pieseň piesní, rýmovaná nečinným generálom, cynická fraška,
ktorej nezabudnuteľný a najušľachtilejší výsledok bol návrat cenzúry
do Československa.*

¹⁷¹ JAŠEK, 2020, s. 186

¹⁷² ROSSI, 1968, s. 35

Matka kohti normaalia 1 (Cesta k normálu)

S prichádzajúcim koncom leta panuje pocit melanchólie, ktorý je v tejto časti zbierky všadeprítomný. Prvá báseň časti *Matka kohti normaalia* na príchod jesene do Prahy priamo odkazuje. Avšak prichádzajúca jeseň značí paradoxne aj to, že august ešte nekončí. Pod augustom môže Rossi myslieť celú okupáciu, ktorá sa augustom ešte len začínala.

V druhej strofe Rossi metaforicky naznačuje, že komunisti, medzi ktorých sám patril, musia prijať oficiálnu interpretáciu okupácie. Podľa nej má byť akt oficiálne bráný ako internacionálna pomoc.

Okupáciu vníma autor v tretej strofe ako čin, ktorý sa Sovietskemu zväzu už nedá prepáčiť ani pod zámienkou udržania socialistickej doktríny. Opäť sa odvoláva na to, že komunisti sú dobrí pre ZSSR iba ak mlčia. Tento fakt v Československu vykresľovala anekdota „správny komunista si musí každé ráno prečítať Rudé právo, aby zistil, čo má v ten deň hovoriť“¹⁷³, ktorá bola v krajine obľúbená už od 30. rokov.

V záverečnej strofe však Rossi uznáva, že takéto rozštiepenie svetového komunistického hnutia je lepšie, ako jednota vynucovaná mocou a zahmlievaním skutočnosti.

Matka kohti normaalia 1 (Cesta k normálu 1)¹⁷⁴

„Prahassa hiljenee, pian putoavat tämän syksyn lehdet,
sanaton kommunisti silittelee kirjoja joissa nimet himmenevät,
avaa ikkunan, vain liikenteen melua siellä, valot syttyvät,
kirjat ovat vaii.

Mutta elokuu jatkuu, silmin kantamattomana,
on aika valita, luopua, korjata talteen jotakin
arvokasta, laulu kansainvälisyydestä, se on kaunis,
kuun vaihduttua, joskus,
se saa uuden merkityksen.

Tiet eroavat Euroopassa, näin katkesi joiku oikeasta opista,
jolla kerran pehmustettiin venäläisten erehdykset.
Meitä ei tarvittu, tai tarvittiin vain
vaikenemaan, se oli ikävystyttävää,
ja siveetöntä.
On parempi jakautua
kuin mädätä,
asein taottu yksimielisyys vieraannuttaa kansallisista ongelmista,
parlamentin leikit ovat tärkeämpiä kuin vastavallankumousten keksiminen.

*

V Prahe to utícha, čoskoro opadajú listy tejto jesene,

¹⁷³ SEDMIDUBSKÝ, 2022: „Správny komunista si musí každé ráno prečítať Rudé právo, aby zistil, čo má ten deň říkat.“

¹⁷⁴ ROSSI, 1968, s. 41

*mĺkvy komunista uhladzuje knihy, v ktorých mená blednú
otvorí okno, vonku je iba lomoz dopravy, svetla sa rozsvetujú,
knihy mlčia.*

*Ale august pokračuje, až do nedohľadna,
je čas volit', vzdať sa, uchovať niečo
cenné, pieseň o internacionálnosti, je krásna,
s novým mesiacom niekedy
nadobudne nový význam.*

*Cesty v Európe sa rozchádzajú, tak sa pretrhol joik o pravej doktríne,
ktorou sa kedysi miernili ruské poklesky.
Nebolo nás treba, možno len na to,
aby sme mlčali, bolo to otravné
a nemravné.
Je lepšie sa rozdeliť
ako hniť,
zbraňami ukutá jednomysel'nosť odcudzuje od národných problémov
parlamentné hry sú podstatnejšie ako konštruovanie kontrarevolúcie.*

Larissa (Larisa)

Posledná báseň v zbierke Mattiho Rossiho *Käännekohta* odkazujúca na pražskú jar a jej dohru je *Larissa*. Celok, kam báseň ako jediná patrí, nesie rovnaký názov.

Rossi demonštruje augustové udalosti prostredníctvom druhej osoby, sovietskej disidentky a filologičky Larisy Iosifovny Bogorazovej (1929–2004). Bogorazova bola 25. augusta 1968 jedna z účastníčok demonštrácie na Červenom námestí v Moskve. Táto demonštrácia je známa pod názvom „*Protest ôsmich*“. Len osem demonštrantov sa nebálo vyjadriť svoj nesúhlas so vstupom okupačných vojsk do ČSSR. O 12 hodine rozložili svoje transparenty, ktoré niesli vyjadrenia ako „*Ruky preč od ČSSR!*“ či „*Hanba okupantom*“. V krátkom čase k skupine demonštrantov pribehli v civile oblečení agenti KGB.¹⁷⁵ Medzi 9. a 10. októbrom boli demonštranti za svoju účasť „v spolčovaní vedúcom k narušeniu verejného poriadku“ a „rozširovaní vedome lživých a očierňujúcich informácií proti sovietskému vedeniu“ odsúdení. Bogorazovej trest bol štyri roky vyhnanstva v Irkutskej oblasti na Sibíri, kde vykonávala rôzne ťažké povolania.¹⁷⁶

Rossi disidentku Bogorazovu v básni priamo oslovuje a vyjadruje jej hlbokú poklonu za odvahu a nebojácnosť bojovať s neduhmi systému. Tiež uznáva, že demonštrovať v krajine akou je ZSSR prináša obrovské nebezpečenstvo. Odkazuje pri tom na okupáciu Československa. Na konci tretej strofy autor kritizuje fínsku spoločnosť, ktorá po-

¹⁷⁵ HRADILEK, 2008, s. 62

¹⁷⁶ HRADILEK, 2008, s. 62

slušne počúva upokojujúce slová hlavných predstaviteľov štátu. Rossi naráža aj na výborné vzťahy, ktoré so Sovietmi udržoval vtedajší fínsky prezident Urho Kekkonen. Prezident často navštevoval dače sovietskych predstaviteľov na ruskom vidieku, kde spolu chodievali na poľovačky.

Meno Jurij je pravdepodobne odkaz na spisovateľa Jurija Galanskova (1939–1972), ktorého počiatkom roku 1968 súdili za protištátnu činnosť. Larisa Bogorazova, spolu s disidentom a fyzikom Pavlom Litvinovom (*1940), vydala na protest proti tomuto súdu *Prehlásenie svetú*. Vďaka zahraničnému rozhlasu sa ich prehlásenie dostalo k širokej verejnosti.¹⁷⁷ Toto meno tiež môže byť skomoleninou mena manžela Bogorazovej Julij, ktorý bol rovnako odsúdený za verejné vystupovanie proti politike ZSSR¹⁷⁸

Matti Rossi oslovuje Larisu Bogorazovu aj menom po jej prvom manželovi, spisovateľovi Julijovi Markovičovi Danielovi (1925-1988), ktorý bol rovnako aktívny v boji proti neslobodným praktikám socialistického režimu ZSSR.¹⁷⁹ Dokladá to tak Rossiho znalosť vtedajších pomerov sovietskeho disentu.

Rossi v básni priamočiaro kritizuje násilné umlčanie tých, ktorí v Sovietskom zväze volali po pravde. Chybné kroky komunistov označuje ako šancu pre kapitalistické Spojené štáty. Opäť sa odvoláva na dejinné udalosti, tentokrát na vojnu vo Vietname. Sovietsky zväz obviňoval USA, že popierali svoje bojové operácie v tejto juhoázijskej krajine. V súvislosti s okupáciou v Československu však konalo ZSSR úplne rovnako. Autor využíva aj odkaz na bitku o Stalingrad z rokov 1942 až 1943. Disidentku Larisu Bogorazovu prirovnáva k obrancovi mesta Jakovovi Fedotovičovi Pavlovovi (1917–1981). Toto prirovnanie sa pravdepodobne vzťahuje na jej prežívanie v ťažkých podmienkach chladného sibírskeho vyhnanstva.

Larissa¹⁸⁰

„Miten suojelemme poliiseja väkivaltaisilta intellektuaaleilta,
poliiseja, puolueita, presidenttejä, tyytyväisiä kansalaisia,
armeijoita, laitoksia, pyhiä vanhuksia,

Larissa, Larissa, miltä tuntuu olla kaukana Moskovasta, ystävistä,
lähempänä Juria, kenties olit hänelle velkaa jotakin,
kunnianosoituksen rohkeudelle
ja paljon rakkautta maalle jossa erehtyminen vaatii
suurta rohkeutta,

¹⁷⁷ HRADILEK, 2008, s. 64

¹⁷⁸ Tamtiež.

¹⁷⁹ Tamtiež, s. 63

¹⁸⁰ ROSSI, 1968, s. 61-62

siitä on todisteena Tšhekkoslovakian retki.

Elokuun 25. päivänä 1968 seitsemän kansalaista osoitti
Punaisella Torilla mieltään erehtymättömyyttä ja pelkoa vastaan,
lokakuun kymmenentenä heidät tuomittiin, kuka pitkään
maanpakoon,
kuka pitkään vankeuteen, Larissa Daniel karkotettiin
Moskovasta neljäksi vuodeksi viranomaisten määräämään
paikkaan. Ja täällä, missä mielen osoittaminen
on suhteellisen vaaratonta ja johtaa enintään
pahoinpitelyyn tai suojelupoliisin rekisteriin, tai molempiin,
uinahdettiin heti kun tasavallan presidentti oli luvannut
rauhaa & turvallisuutta, lukenut tavanomaisen lorun
asioista jotka ovat liian suolaisia proletaarien kuultaviksi
ja tarinoitunut tovin vanhoista ystävistään metsien tuolla puolen.

Larissan ja Jurin tragedia oli alku & osoitti mihin suuntaan muutokset
kulkevat, se rikkoi valheelle ja sensuurille rakennetun yksimielisyyden
ja merkitsi lähtemättömästi sosialismin väärän tien,
se ulotti merkillisen sillan niihin amerikkalaisiin
jotka tuomittiin Vietnamin sodasta kieltäytyjinä
tai kiihottajina sodasta kieltäytymiseen,
lakien henki puhalsi samasta pimeydestä,

Larissa, lumi peittää pian tasangot, yksin ollessasi et kenties tunne
itseäsi kovin suureksi sankariksi, ihmettelet
mitä oikein tapahtui, kuin kersantti Pavlov Stalingradissa, jotakin,
käsittämätöntä, silti kirkasta ja tavallista: olit rohkea,
ja rehellinen, enempään ei ihminen pysty,
vähempää ei ihmiseltä kannata vaatia.“

*

*Ako ochránime policajtov pred násilnými intelektuálmi
policajtov, strany, prezidentov, spokojných občanov
armády, inštitúcie, svätých starcov*

*Larisa, Larisa, aký je to pocit byť ďaleko od Moskvy, od priateľov,
blízko Jurija, možno si mu bola niečo dlžná,
hold statočnosti
a tolko lásky v krajine, v ktorej chybovať vyžaduje
značnú odvahu
dôkazom čoho je československá výprava.*

*25. augusta 1968 sedem občanov demonštrovalo
na Červenom námestí proti neomylnosti a strachu
desiateho októbra ich odsúdili, niekoho na dlhé
vyhnanstvo
niekoho na dlhú väzbu, Larisu Danielovú vyhostili
z Moskvy na štyri roky na úradmi určené
miesto. A tu, kde je demonštrácia názoru
relatívne bezpečná a vedie nanajvýš
k zmláteniu či do registra civilnej kontrarozviedky alebo k obom,
sa zaspalo hneď, keď prezident republiky slúbil
pokoj & bezpečie, prečítal tradičnú riekanku
o veciach, ktoré sú príliš náročné pre uši proletárov,
a rozprával chvíľu o svojich starých známych na druhej strane lesa.*

*Larisina a Jurijova tragédia bola začiatok & ukázala, ktorým smerom sa zmeny
uberajú, rozbila jednotu postavenú na lži a cenzúre
a nenávratne poznačila chybnú cestu socializmu,
predĺžila podivuhodný most k tým Američanom,
ktorých odsúdili ako odpieračov vojenskej služby vo Vietname
či podnecovateľov k zrieknutiu sa služby,*

*duch zákona vial z rovnakej temnoty.
Larisa, sneh zakrátko prikryje pláne, keď si sama, možno sa sama necítiš
ako neobyčajne veľká hrdinka, lámeš si hlavu tým
čo sa v skutočnosti stalo, ako seržant Pavlov v Stalingrade, niečo,
nepochopiteľné, no jednako priesračné a všedné: bola si statočná,
a čestná, viac už človek nie je schopný,
menej sa požadovať neoplatí.*

*

Matti Rossi v svojej zbierke *Käännekohta* explicitne a tvrdo kritizuje počínanie Sovietskeho zväzu, ale i domácej politickej scény, ktorú považuje za zbabelú. Augustové udalosti v ČSSR s ním, ako s verným komunistom, otriasli nevídaným spôsobom, čo do-svedčuje aj ostrosť analyzovaných básní. Rossi v nich ironicky vyjadruje svoj nesúhlas s postupom ZSSR a ohradzuje sa aj voči sovietskej propagande a utláčaniu slobody slova. Nedokáže sa vžiť so sovietskym výkladom okupácie, ktorý by mal ako ľavicovo oriento-vaný človek prijať za vlastný.

Autor stavia celé dielo okolo otázky „prečo?“, na ktorú však nikde v zbierke ne-prichádza jasná odpoveď. Rossimu sa celá okupácia javí ako zbytočný sovietsky výlet, ktorý však zanechal nenapraviteľnú škodu na mene celosvetového komunistického hnu-tia. Najväčší problém vidí v tom, že Sovietsi sledujú len svoje veľmocenské záujmy a ich kroky predstavujú sprofanizovanie marxisticko-leninských zásad.

Jeho negatívny pohľad na násilnú intervenciu vojsk Varšavskej zmluvy v ČSSR sa postupne v celej zbierke stupňuje. Rovnako si všíma ekonomický dopad celej situácie a viní ZSSR z toho, že sa správa ako kapitalistické USA. Upozorňuje tiež na to, že oku-pácia otvára možnosti pre zahraničnopolitické ambície Západu.

Rossiho dielo je plné odkazov na významné historické okamihy, ale aj na vtedajší politický život. Spomína hlavnú postavu pražskej jari Alexandra Dubčeka, ale aj Ota Šika, autora ekonomických reforiem roku 1968. Šikove hospodárske reformy boli pre Moskvu úplne neprijateľné, keďže neboli kompatibilné so socializmom sovietskeho typu.¹⁸¹ Po násilnom potlačení reformnej pražskej jari tak Šik musel emigrovať do zahra-ničia, čo v zbierke zmieňuje i Rossi.

¹⁸¹ JAŠEK, 2020, s. 179

Autor využíva mnoho historických paralel najmä z obdobia druhej svetovej vojny. Okupácia v ňom vyvoláva asociácie s obsadenými či rozbombardovanými mestami, ktoré počas vojny pocítili prítomnosť nemeckých vojsk. Je možné, že kroky podniknuté ZSSR v roku 1968 u Rossiho podnietili spomienky na rodnú Sortavalu, ktorá bola počas zimnej vojny rovnako obsadená Červenou armádou.

Vzťah Mattiho Rossiho k Československu nie je založený na osobnom vzťahu ku krajine ako je tomu u Eevy-Liisy Manner či Bengta Ahlforsa. Okupácia pre neho predstavuje zánik základných slobôd, ktoré sú občanom odopierané. Tematizuje nie len český, ale aj sovietsky dissent, a to cez osobu Larisy Bogorazovej. Filologička Bogorazova bola spolu s ďalšími siedmimi občanmi ZSSR za svoju pokojnú demonštráciu proti okupácii ČSSR násilne zatknutá a odsúdená na vyhnanstvo v Sibíri. Rossi vníma túto demonštráciu ako hrdinský čin a v závere zbierky vzdáva hold odvážnym demonštrantom, ktorí sa nebáli postaviť proti utláčaniu iných na úkor vlastnej bezpečnosti. V zbierke sa nachádzajú rovnako zmienky o domnelých nepriateľoch komunizmu, napríklad Židoch, kulkoch či sociálnych demokratov.

I v zbierke *Käännekohta* je dôležité obdobie konca jesene, ktoré však práve naopak značí ešte len začiatok skutočných rozmerov okupácie. Napriek tomu, že sa všetko vráti do normálu, už nič nebude ako predtým. Ostrá kritika ZSSR bola u Mattiho Rossiho, rovnako ako u mnohých komunistov, len chvíľkovou záležitosťou a okrem činov ZSSR neskôr obhajoval aj veľmocenské postupy moderného Ruska. V jeho poslednej zbierke *Raunioista nousee Donbass* z roku 2015 sa postavil na stranu proruských separatistov na východe Ukrajiny. Ostáva otázkou ako a či by sa v súčasnosti vyjadril na kroky podnikané Ruskou federáciou v rovnako slobodnej krajine, akou malo byť oficiálne aj ČSSR v roku 1968.

6. Obraz československého roku 1968 v románe *Jäätelökauppias*

6.1 Katri Lipson – o autorke

Katri Lipson sa narodila v roku 1965 v Helsinkách. V detstve, počas prázdnin, cestovala s rodičmi po Európe. Ku koncu 70. rokov sa rodina rozhodla vycestovať aj za vtedajšiu „železnú oponu“, teda do krajín strednej a východnej Európy (Bulharsko, Poľsko či ČSSR). Ako sama uviedla, kontroly na hraničných prechodoch ozbrojenými strážnikmi boli pre ňu ako malé dieťa strašidelný zážitok.¹⁸²

Už od mladosti si viedla denníky, kam si zaznamenávala rôzne básne.¹⁸³ Po strednej škole sa rozhodla pre štúdium medicíny, napriek tomu, že jej detským snom bolo stať sa spisovateľkou. Československo navštívila druhýkrát v roku 1990, kedy pôsobila počas výmenného študijného pobytu na internej klinike fakultnej nemocnici v Olomouci.¹⁸⁴ „Do písania prózy sa vraj v návale inšpirácie pustila až počas pobytu v Olomouci v lete roku 1990“¹⁸⁵. V roku 1993 dokončila štúdium na univerzite vo švédskej Uppsale, a odvtedy sa venuje lekárskej praxi. Okrem Fínska lekársky pôsobila tiež v Keni a vo Švédsku.¹⁸⁶

Na fínsku literárnu scénu vstúpila v roku 2008 s dielom *Kosmonautti* (Kozmonaut), kde svojším štýlom líči pomocou rozprávania iných postáv sen ruského chlapca Serjožu, ktorý sa túžil stať kozmonautom. Dej sa odohráva na pozadí 80. rokov minulého storočia v severozápadnom ruskom meste Murmansk. Katri Lipson už vo svojej prvotine ukázala výborne ovládnutý poetický jazyk, skrz ktorý dokáže balansovať na hranici sna a reality. Za svoj debut obdržala nomináciu na významné fínske literárne ocenenie *Finlandia-palkinto* (Literárna cena Finlandia) a vyhrala tiež *Helsingin Sanomain kirjallisuuspalkinto* (Literárne ocenenie Helsingin Sanomat) za najlepší debut.¹⁸⁷

Druhý literárny počín Katri Lipson *Jäätelökauppias* (Zmrzlinár) z roku 2012 zožal ohromný úspech nie len na domácej fínskej pôde, ale aj v zahraničí. Dielo odohrávajúce sa v Československu vynieslo autorke v roku 2013 *European Union Prize for Literature* (Cena Európskej únie za literatúru).

¹⁸² FÁROVÁ, 2014: „...do psaní prózy se prý v návale inspirace pustila až při pobytu v Olomouci v létě roku 1990.“

¹⁸³ Tamtiež.

¹⁸⁴ Tamtiež.

¹⁸⁵ Tamtiež.

¹⁸⁶ European Union Prize for Literature, 2013

¹⁸⁷ Tamtiež.

V roku 2016 vyšiel jej tretí román *Detroit*, napínavý príbeh o priateľstve a zrade. Je to akési voľné pokračovanie jej debutového diela *Kosmonautti*. Rovnako ako mnoho Fínov patrí spisovateľka k veľkým fanúšikom hokeja a hokej je aj hlavným motívom tohto diela. Zatiaľ posledná práca spisovateľky Katri Lipson je romantické dielo *Kaikkein haikkein leikki* (Najsmutnejšia hra) z roku 2019. Príbeh sa opäť odohráva v českom prostredí a reflektuje niekdajšiu slávu západočeských kúpeľov Mariánske Lázně.

Katri Lipson žije momentálne s rodinou vo Vante. Jej diela boli preložené do viacerých jazykov, napríklad do angličtiny, dánčiny, maďarčiny, poľštiny či chorvátčiny. V češtine sú dostupné jej diela *Jäätelökauppias* (*Zmrzlinár*) a *Kosmonautti* (*Kosmonaut*). Oba romány boli preložené prekladateľom Vladimírom Piskořom v roku 2014 a 2016. Pri príležitosti uvedenia románu *Jäätelökauppias* v Česku v roku 2014 sa Katri Lipson zúčastnila besedy a autogramiády v Prahe.

6.2 O diele *Jäätelökauppias*

Román *Jäätelökauppias* bol vydaný v auguste roku 2012 v nakladateľstve *Tammi*. V úvode je venovanie československému colníkovi, ktorý rodine Katri Lipson uľahčil kontrolu na hraniciach. Táto udalosť sa v jej živote zapísala ako prvý dojem z Československa a zostal v nej „ako predobraz toho, ako môžu slová preraziť stenu.“¹⁸⁸ Vďaka záľube v hokeji sa však Katri Lipson začala zaujímať o Československo ešte predtým, než ho s rodičmi navštívila. Imponovalo jej československé hokejové mužstvo tým, že dokázalo vyhrávať nad neporaziteľným tímom ZSSR.

Názov *Jäätelökauppias* (*Zmrzlinár*) v sebe skrýva niekoľko symbolov. Odkazuje na fotografiu autorkinho starého otca, ktorý bol v 20. rokoch minulého storočia predavačom zmrzliny. Keď Lipson v roku 1990 pobývala v Československu, prvé slovo, ktoré sa po česky naučila bola „zmrzlina“. V tomto období tiež navštívila v Prahe výstavu kresieb detí z koncentračného tábora. Najdojímavejším obrazom pre ňu bol zmrzlinový stánok symbolizujúci pokojnú dobu predvojnového života.¹⁸⁹ Tieto symbolické významy za názvom románu sú prítomné na každej jeho strane.

Dielo nie je rozdelené na kapitoly, ale na osem väčších celkov. Každý z celkov je pomenovaný podľa ťažiskovej témy, okolo ktorej je vystavaný dej. Dej je značne fragmentárny a pripomína zábery filmu. Občas je ťažké rozlíšiť, čo je skutočnosť a čo filmová

¹⁸⁸ FÁROVÁ, 2014: „... jako předobraz toho, jak mohou slova prorazit zed“

¹⁸⁹ FÁROVÁ, 2014

fikcia. Niektoré postavy úplne miznú a s meniacou sa dobou sa objavujú postavy nové. Ústredných protagonistov však spája rodová príslušnosť k menu Vorszda. Na začiatku je predstavený spleť príbeh Esther a Tomáša, neskôr ich syna Jana a v závere osud Janovej dcéry a vnučky Esther Gunilly.

Katri Lipson chronologicky sleduje dejiny Československa, respektíve jeho českej časti, od protektorátnej doby 40. rokov až po momenty krátko po Nežnej revolúcii. Historické udalosti nie sú ťažiskom diela, slúžia len na dolíčenie osudov hlavných postáv. Dôležité pre postavy je hľadanie vlastnej identity napriek nástrahám neľahkých dôb.

Prvý celok románu sa volá *Elämän kuvaaminen* (Filmovanie života), keďže príbeh sa začína natáčaním filmu *Zmrzlinár*. Film je leitmotívom celého diela, pričom postavy sú v nejakom vzťahu k nemu alebo naň v svojej dobe odkazujú. Postava Esther Zachovalovej, z prvej generácie rodiny Vorszda, má priezvisko po Lieko Zachovalovej, fínskej korešpondentke pôsojacej v Prahe počas dôležitých dejinných udalostí. Ako uvádza sama autorka¹⁹⁰, mená v diele nie sú náhodné, ale cielene odkazujú na československé reálie.

Druhá časť má metaforicky názov *Terezinin jäätelökauppias* (Terezinský zmrzlinár). Odkazuje na koncentračný tábor Terezín, ktorý sa nachádza v dnešnom Česku, vtedy v protektoráte Čiech a Moravy. Samotný tábor sa však v časti nevyskytuje. Jedna z postáv, Tomáš Vorszda, o sebe tvrdila, že je zmrzlinár, no v skutočnosti tomu tak nebolo. Nasledujúca tretia časť je pomenovaná *Nainen katsomossa* (Žena v hľadisku). Dej sa opäť vracia k natáčaniu filmu *Zmrzlinár*. V týchto častiach románu *Jäätelökauppias* sú prítomné priame odkazy na československý film a literatúru. Autorka explicitne spomína dielo *Babička*, pričom jedna z postáv je pomenovaná podľa Boženy Němcovej (1820–1862), autorky tohto úspešného českého diela.

Štvrtá časť *Soihitu numero Nolla* (Pochodeň číslo Nula) v sebe skrýva odkaz na Jána Palacha a jeho čin z roku 1969. Autorka sa v rozhovore s Lenkou Fárovou priznáva, že udalosti, ktoré poznačili začiatok normalizácie v Československu sa k nej dostali až veľmi neskoro počas jej pobytu v krajine v roku 1990.¹⁹¹ V ďalšej časti *Merreneidot* (Morské panny) sa dej presúva z Československa do Švédska. Dôležitý topos je znova zmrzlina. Je to jedno z prvých slov čo emigrant Jan Vorszda učí švédskych priateľov a tiež prvým slovom, ktoré od nich vie po švédsky. Aj nasledujúca časť *Nekrofilia* (Nekrofilia) sa odohráva vo Švédsku. Je tu vylíčená netradičná oslava v Göteborgu v byte,

¹⁹⁰ FÁROVA, 2014

¹⁹¹ Tamtiež.

ktorý Lipson dôverne poznala z vlastných skúseností.¹⁹² Postava Jan sa v spomienkach vracia do rodného Československa.

V posledných dvoch častiach románu sa dej vracia naspäť do Československa. Predposledná časť Huone Olomoucissa (Izba v Olomouci) začína cestou vlakom z Prahy do moravského Olomouca. Zmrzlina je opätovne prvé slovo, ktoré sa po česky naučí Janova dcéra Gunilla, posledná prezentovaná generácia rodu Vorszda. Postavy sa bavia anglicky, nemecky a česky. Román končí časťou Ulkomaalainen tyttö (Cudzokrajné dievča). Prítomný je odkaz na ruskú literatúru v osobe Leva Nikolajeviča Tolstého (1828–1910). Dielo uzatvára text, ktorý evokuje dojem filmového scenáru a tematicky sa tak vracia k počiatku románu.

Niektoré z častí sú doprevádzané úvodnými citáciami, pričom Lipson využíva citáty českého básnika a nositeľa Nobelovej ceny za literatúru Jaroslava Seiferta (1901–1986) či slová mladého klaviristu z filmu *Lásky jedné plavovlásky* od režiséra českej novej vlny Miloša Formana (1932–2018).

6.3 Analýza diela *Jäätelökauppias*

Predmetom analýzy v tejto práci sú časti Soihtu numero nolla, Merreneidot a Nekrofilia, ktoré sa odohrávajú v Česku a vo Švédsku. Zobrazujú osudy druhej a sčasti tretej generácie rodiny Vorszda na pozadí historických a spoločenských udalostí a politických zmien medzi 60. až 80. rokmi.

Koniec 60. rokov je reflektovaný cez postavu Jana Vorszdu, študenta elektrotechniky z Olomouca. Jeho príbeh začína v zime roku 1969, kedy si chce v obchode kúpiť kanistre. Tragické udalosti sa Československu nevyhýbali ani v tomto roku. Na Václavskom námestí v Prahe sa 16. januára 1969 na protest proti oslabujúcemu odporu voči znovuzavedeniu nedemokratických mechanizmov, ako napr. cenzúry, upálil iba dvadsaťročný Jan Palach, študent histórie a politickej ekonómie *Filozofickej fakulty Univerzity Karlovy*. Krátko po tomto skutku umiera na následky rozsiahlych popálenín.¹⁹³

Napriek snahe politických a kultúrnych špičiek ČSSR predísť podobným prípadom nasledovali príklad Jana Palacha aj ďalší ľudia. „Pochodňou číslo 2“ sa stal osemnásťročný študent Jan Zajíc, ktorý sa upálil v deň výročia februárového komunistického

¹⁹² FÁROVA, 2014

¹⁹³ ŠEMŠEJ, 2018, s. 68

prevratu.¹⁹⁴ Činy týchto mladých mužov prinášajú Janovi Vorszdovi problémy s kúpou kanistrou. Predavačka mu oznámi, že kanistre v obchode nemajú, no pre istotu zavolá ešte do skladu.

Po Jana prichádza neznámy muž, ktorý ho odvedie do kancelárie. Nepriamo ho vypočúva a snaží sa presvedčiť o tom, že Vorszda neprepadá malomysel'nosti. Muž vyzvedá o jeho štúdiu a rodine. Na koniec sa spýta aj na Janov názor na udalosti poslednej doby. Neznámy muž okľukou naráža na Janovho menovca, ktorý si raz tiež takto prišiel kúpiť kanister. Myslí tým práve Jana Palacha. Vorszda vie, aké udalosti má muž na mysli. Vo vnútornom monológu spomína na Palacha i Zajíca. Domnieva sa, že sa k ním určite čoskoro pridá aj niekto tretí, aby doplnil „trikolóru“ slobodu, rovnosť, bratstvo.

„– Mitä mieltä olet viime aikojen tapahtumista, Jan?

– Jostain erityisestäkö.

– No vaikka siitä kun yksi kaimasi tuli ostamaan meiltä muovikanisterin ja niin edespäin.

Kahdeksankymmenenviiden prosentin palovammoissa viruminen kolmen päivän ajan ja maansuru, kaduilla vellonut kansa, on se niin edespäin. Ja nyt he kuulustelevat kaikkia Jan-nimisiä opiskelijapoikia jotka tulevat ostamaan muovikanistereita. Kaksi itsensä polttanutta Jania jo oli, ja on varmasti vielä kolmas, että saadaan trikolori täyteen: vapaus, veljeys ja tasa-arvo.¹⁹⁵

*

„Co si myslíš o událostech poslední doby, Jene?“

„O které konkrétně?“

„No třeba o tom, že si k nám jeden tvůj jmenovec přišel koupit kanystr a tak dál.“

Tři dny v nemocnici s popáleninami na pětáosmdesáti procentech těla a státní smutek, zvlněné davy v ulicích, to je to a tak dál. A teď vyslychají všechny studenty jménem Jan, kteří si přijdou koupit kanystr. Dva Janové se už upálili, a určitě bude ještě třetí, na doplnění trikolory: svoboda, rovnost, bratrství.¹⁹⁶

Jan však nie je schopný podať mužovi nejaký konštruktívny názor. Cíti strach a tieseň zo vznikutej situácie. Spolu so strachom sa v ňom miesi aj akýsi druh vzrušenia, keďže sa neznámy muž domnieva, že by bol Jan takéhoto skutku schopný. Nakoniec nevyсловí žiaden názor, s čím je neznámy muž spokojný.

Neskôr po incidente v obchode navštíví Jana na internáte jeho matka Esther Vorszdova. Jej príbeh je ťažiskom prvých častí diela *Jäätelökauppias*. Idú spoločne do kantíny, kde sa k nim pridajú aj Janovi známi. Janova matka sa opije a začne byť prostoreká. Prezrádza, že Jan bol obrezaný, aby spoločensky zapadol. V sne počas tehotenstva totižto

¹⁹⁴ ŠEMŠEJ, 2018, s. 68

¹⁹⁵ LIPSON, 2012, s. 146

¹⁹⁶ LIPSON, 2014, s. 132

videla jeho budúcnosť v Amerike. Z úst podguráženej Esther padá prvá zmienka o okupácii ČSSR vojskami Varšavského paktu, keď sa v spomienkach vracia k augustu 1968.

„– Olette niin nuoria, ettehan te voi tietää. Sodan aikana venäläisupseerien kanssa saattoi vielä puhua ranskaakin! Entäs nyt? Näin minä sanoin niille päin naamaa viime elokuussa... ja äiti suipistaa suutaan, lähettää lentosuikon Milanin suuntaan hurmaavasti hymyillen ja sanoo jotain ranskaksi.“

*

„Jste tak mladí, že nemůžete nic znát. Za války se s ruskými důstojníky dalo ještě mluvit francouzsky! A dneska? Tohle jsem jim řekla přímo do očí loni v srpnu“ a matka našpúlí pusou, vyšle k Milanovi vzdušní polibek, opojně se usměje a řekne cosi francouzsky.“¹⁹⁷

Esther spoločnosti prezrádza, čo v tej dobe povedala francúzsky priamo do očí ruským vojakom. Bez servítky svoj neslušný výrok prekladá a dopĺňa ho o odpoveď vojaka. Ten jej evidentne vôbec nerozumel. Je možné, že jej to dopomohlo vyviaznuť zo situácie bez následkov. Reakcia baru je však vzhľadom na tlak v spoločnosti ostrážitá a ozýva sa iba priškrtený smiech.

„– Kyllä minä nyt sen tajusin.

– Tekisi mieli pyllistää ja pieraista teidät takaisin Siperiaan!
Se kuuluu naapuripöytiin saakka, ilman tyrskähtää pidätettyä naurua.“

*

„Jasně, to jsem pochopil.“

*Mám chuť na vás vystrčit holou prdel a šupem vás poslat zpátky na Sibirí!“
Je to slyšet až k vedlejším stolům, ve vzduchu zaprská přidušený smích.¹⁹⁸*

Katri Lipson tematizuje tiež Palachov pohreb. Na jeho počesť sa v celom ČSSR realizovali študentské hladovky, manifestácie či smútočné pochody. Najväčšia demonstrácia s niekoľkými tisíckami protestujúcich sa konala 20. januára v Prahe, pričom vláda toto dianie považovala za pokusy extrémistických síl narušiť pokojnú situáciu.¹⁹⁹

Palachov pohreb sa stal veľkou národnou udalosťou, ktorej sa zúčastnili desaťtisíccky občanov z celej krajiny. Zbor národnej bezpečnosti bol celý čas v pohotovosti, okrem iných zásahov bolo z ČSSR vypovedaných 16 západných novinárov. Predstavitelia československej vlády sa pohrebu študenta nezúčastnili.²⁰⁰ Hrdinský čin Jana Palacha neostal napriek tvrdej normalizácii zabudnutý. Pri 20. výročí jeho sebaupálenia v januári 1989 sa počas tzv. „Palachovho týždňa“ začal predznamenať dejinný proces, ktorý je dnes známy pod názvom Nežná revolúcia.

¹⁹⁷ LIPSON, 2014, s. 142

¹⁹⁸ Tamtiež, s. 143

¹⁹⁹ ŠEMŠEJ, 2018, s. 68

²⁰⁰ ŠEMŠEJ, 2018, s. 68

Jan je však voči daniu v krajine a hlavnom meste apatický. Ako jeden z mála sa pohrebu rovesníka nezúčastňuje a ostáva na internáte. Jeho kamarátka Pavlína sa vracia s opuchnutými očami od plaču. Jan ju nepriamo obviňuje z toho, že tam išla len preto, lebo tak učinili všetci. Vzhľadom na rozpačité vzťahy medzi Janom a Pavlínou nazýva Palacha jej cibuľou a seba utajeným prameňom jej slz.

„Kun Pavlina antoi periksi ja lähti, täytyi hänen vihdoin ymmärtää. Sinä päivänä minä sa-
nouduin lopullisesti irti kaikesta, myös hänestä. Sitä hän sai itkeä salaa, kuin sipulia kuoriessa.
Kuollut Jan oli hänen sipulinsa, elävä Jan oli hänen kyyneltensä salattu lähde. Se oli se hetki,
tarpeettomasti ja moukkamaisesti kansakunnan historialla paisuteltu, eikä yksikään niistä
toisista hetkistä jotka olivat olleet kahdenkeskisiä, vaivaantuneita, säälittäviä.“²⁰¹

*

„Ked' to Pavlína vzdala a odešla, musela konečně pochopit. Toho dne jsem se definitivně od
všeho oddělil, i od ní. Může si nad tím potají zaplakat, jako při loupaní cibule. Mrtvy Jan byl
její cibulí, živý Jan utajeným pramenem jejich slz. To byl ten moment, zbytečně a neurvale nafa-
uknutý dějinami národa, a žádný z těch jiných momentů, jež bývaly důverně, rozpačité, politová-
níhodné.“²⁰²

V ďalšej časti sa Jan pravdepodobne pod tlakom nastupujúcej normalizácie roz-
hodol emigrovať do Švédska. Do Švédska po okupácii v roku 1968 emigrovalo približne
4000 až 5000 Čechoslovákov, čo bol najväčší počet československých emigrantov vo
všetkých škandinávskych krajinách v tej dobe.²⁰³ V emigrácii spoznáva Jan dievča
Kerstin. Postava Kerstin je prezentovaná ako spoločensky angažovaná so záujmom vo
svetovom dani, teda i v tom československom. Kerstin je nadšená, že sa spozná s člove-
kom, ktorý pochádza priamo z miesta diania.

„Jan pidättää henkeään lattialla tuolinjalkojen ja Kerstinin kiiltonahkasaappaiden välissä, me
lasketaan kolmeen ja parahdetaan yhdestä suusta:

– Se tulee Prahasta!

Siitä Kerstinkin menee hiljaiseksi. Me ei olla koskaan nähty Kerstiniä niin äänettömänä. Se on
vaahdonnut viime elokuusta saakka Prahasta niin kuin se on vaahdonnut jo pitempään Vietna-
mista, ja yhtäkkiä Praha löytyy sen sängystä. Me ollaan järjestetty se sinne! Kerstinille ei
vähempi riitäkään. Kerstin ei ole koskaan suostunut syrjästäkatsojan rooliin, johon kotimaan
1900-luku on meidät pakottanut. Sen täytyy olla kaikissa paikoissa kaikkina aikoina, kaikkialla
muualla paitsi Ruotsissa.“²⁰⁴

*

„Jan na zemi medzi nohama židle a Kerstininými lesklými kozačkami zadržuje dech, my napočí-
tame do tří a jednohlasne vypálíme:

„On je z Prahy!“

To umlčí i Kerstin. Ještě nikdy jsem neviděla Kerstin takhle uzemněnou. Už od loňského roka
kvůli Praze vyšiluje stejně, jako už dlouho šli kvůli Vietnamu, a najednou Prahu objeví ve své
posteli. To jsme ji zařídily my! S ničím menším se Kerstin ani nespokojí. Nikdy se nesmířila

²⁰¹ LIPSON, 2012, s. 173

²⁰² LIPSON, 2014, s. 156

²⁰³ HINGAROVA, 2020, s. 16

²⁰⁴ LIPSON, 2012, s. 194

*s rolí nezúčastneného pozorovatele, k níž nás rodná zem ve 20. století nutí. Kerstin musí být vždycky všude, všude jinde kromě Švédska.*²⁰⁵

Kerstin a Jan vytvoria po vzájomnom iskrení pár, zoberú sa a narodí sa im dcéra Gunilla. Neskôr sa však rozvedú a Kerstin si nájde nového partnera Stefana. Jan volá bývalej manželke, aby jej povedal správy o ich dcére, ktorá odišla cestovať po Európe. Domnieva sa, že Gunilla nie je v Taliansku ako mu tvrdí, ale že sa nachádza v Československu, v Janovom rodnom meste Olomouci. Medzi bývalými manželmi vznikne vyhrotená situácia. Pre Jana je rodná krajina stelesnenie nepekných spomienok na roky 1968–1969, pred ktorými utiekol do emigrácie. Kerstin to však akoby nevie pochopiť, a tento dôvod zdá sa stál aj za ich rozvodom.

Po hádke Kerstin zavolá Janovi akoby sa nič nestalo, a pozve ho na večierok k ex-manželke Stefana. Večierok sa koná v byte v Göteborgu. Stefan vyjadruje voči Janovi veľké sympatie, založené najmä na súcite s historicky ťažko skúšaným Československom. Zmieňuje tiež to, ako v demokratickom Švédsku intenzívne prežívali udalosti roku 1968 v tejto stredoeurópskej krajine. Švédsko, ako aj iné severské krajiny, vrelo podporovalo počas celých 70. a 80. rokov československých emigrantov a disent.²⁰⁶

„– Hei kuule, älä nyt ymmärrä väärin... täytyy olla mahdollisuuksia,
en minä sitä tarkoita... minun sympatiani ovat
olleet aina itäblokin puolella, eihän teille annettu edes mahdollisuutta!
Ensiksi natsit ja sitten venäläiset, ehkä teillä oli
jotain traumoja ja sortajia aikaisemminkin mutta en minä
ole mikään historioitsija. Me olimme täällä kovasti hengessä
mukana silloin kuusikymmentäkahdeksan...“²⁰⁷

*

„Hele, ne abys mi špatně rozuměl.... člověk musí mít příležitosti, ne, to nechci říct... já jsem s lidmi z východního bloku vždycky soucítil, vždyť vy jste žádnou příležitost ani nedostali! Nejdřív nacisti a potom Rusové, možná jste mívali nějaká traumata a utiskovatele i dřív, ale já nejsem žádný historik. My jsme to tady s vámi hrozně prožívali, tehdy v osmašedesátém...“²⁰⁸

Stefan pokladá Janovi otázku. Od Kerstin sa dozvedel, že Jan poznal toho chlapca, čo sa v Prahe upálil, a chce počuť jeho výklad udalostí ako očitého svedka. Kerstin však uvádza veci na pravú mieru tvrdením, že Palacha videl Jan možno raz pred *Filozofickou fakultou* v Prahe.

„– Jan mikä?
– Palach.
– Jan Palach! Niin tietysti. Jan Palach...“

²⁰⁵ LIPSON, 2014, s. 173

²⁰⁶ HINGAROVÁ, 2020, s. 17

²⁰⁷ LIPSON, 2012, s. 220

²⁰⁸ LIPSON, 2014, s. 197

Haluan mennä pois parvekkeelta mutta Kerstin puristaa minua vieläkin tiukemmin. Stefan silmäilee meitä vähän levottomasti mutta ilmeisesti Kerstinin katse ensin tyynnyttää ja sitten kiihottaa ja kehottaa pysymään samassa puheenaiheessa.

– Sinä siis tunsit hänet?

– Kuka niin väittää? En tietenkään tuntenut.

– Kerstin sanoi että tunsit.

– Minä sanoin että Jan näki Janin, siis Palachin, Kerstin tarkentaa. – Kerran. Ehkä.²⁰⁹

*

„Jan co?“

„Palach.“

„Jan Palach! No jistě. Jan Palach ...“

Chci z balkonu odejít, ale Kerstin mě sevře ještě pevněji. Stefan na nás trochu znepokojeně hledí, ale Kerstinin pohled ho patrně nejprve uchváčí a pak vzruší a povzbudí setrvat u stejného tématu. „Takže ty jsi ho znal?“

„Kto to tvrdí? Jistěže neznal.“

„Kerstin mi tvrdila, že znal.“

„Já jsem řekla, že Jan toho Jana, tedy Palacha, viděl,“ upřesňuje Kerstin. „Jednou. Možná.“²¹⁰

Kerstin zároveň ironicky kritizuje vtedajšiu Janovu nezáujatosť voči Palachovmu pohrebu, ktorý v krajine spôsobil národný smútok a zišiel sa na ňom veľký počet občanov. Kerstin sa tiež vracia k epizóde z obchodu, v ktorom si Jan chcel kúpiť kanistre na benzín, no vzhľadom na okolnosti mu kúpa bola sťažená. Vysmieva sa mu, že sa z neho stala „Pochodeň číslo nula“, čím ho nepriamo nazýva zbabelcom.

„– Koko Praha oli hautajaisissa, mutta Jan ei pystynytmenemään, Kerstin jatkaa, kehää korvaani eikä läheisyytemme tunnu enää vaivaavan Stefania ollenkaan, hän tuntuu päinvastoin aavistavan ettei se ole häneltä pois.

– Miksi et mennyt? Sehän sai koko kansan liikkeelle, sehän oli historiallinen hetki!

– Jan oli niin surullinen, Kerstin kiirehtii selittämään.

– Jan oli paljon surullisempi kuin kukaan muu. Kuka olisi voinut olla surullisempi kuin kuolleen pojan äiti? Jan oli, Jan oli vieläkin surullisempi. Ne jotka olivat vähemmän surullisia pystyivät menemään hautajaisiin mutta Janilla ei ollut siihen voimia, suru oli murtanut hänet täysin.

Kaikkien muiden suru vajosi nopeasti samaan apatiaan mistä se oli noussut, mutta Janin suru vain jatkui, itse asiassa se vaan paheni kun sen olisi pitänyt jo kaiken järjen mukaan vähän hellellää... itse asiassa, Jan meni ostamaan bensakanisterin -²¹¹

*

„Celá Praha byla na pohřbu, ale Jan v sobě nenašel sílu jít,“ vrní mi Kerstin dál u ucha a Stefana už naše blízkost nikterak znepokojuje, naopak cítí, že mu žádná újma nehrozí.

„Proč jsi nešel? To přece dalo celý národ do pohybu, taková historická chvíle!“

„Jan prožíval hrozný smutek,“ pospíší si Kerstin s vysvětlením. „Jan prožíval větší smutek než kdokoliv jiný. Mohl snad být někdo smutnější než matka toho mrtvého kluka? Ano, Jan ano, ten byl ještě smutnější. Ti, kdo zažívali menší smutek, dokázali na pohřeb jít, ale Jan na to neměl sílu, ten smutek ho naprosto zlomil. Smutek všech ostatních brzy sklouzl do stejné apatie, z níž povstal, ale Janův smutek trval dál, dokonce narůstal, místo aby se dle všech zákonitostí rozumu zmírnil... vlastně, Jan si šel koupit kanystr na benzín -“²¹²

²⁰⁹ LIPSON, 2012, s. 221-222

²¹⁰ LIPSON, 2014, s. 198

²¹¹ LIPSON, 2012, s. 222-223

²¹² LIPSON, 2014, s. 199

Palachova smrť je neskôr témou celého večierku v göteborgskom byte. Bývala manželka Stefana o tejto udalosti nič nevie, dozvedela sa však, že Jan bol skutkom Palacha traumatizovaný. Po večierku skončia Jan a Kerstin spolu. Janovi zavolá priopitá Gunilla z Československa a vyčíta mu, že zanedbal to, aby ju naučil po česky. Ani u dcéry Jan nenachádza pochopenie bolesti, ktoré mu pripomienky domoviny prinášajú.

Janova dcéra sa do Československa dostáva tesne po Nežnej revolúcii v roku 1990. Aj v jej príbehu sú symbolické odkazy na upálenie Jana Palacha a následky okupácie. Gunilla sa vo vlaku z Prahy stretáva s vojakmi. V Olomouci nájde cudzie milostné listy. Táto korešpondencia nápadne pripomína tú, ktorú medzi sebou viedla Milena Jesenská (1896–1944) a spisovateľ Franz Kafka. Inšpirácia ich korešpondenciou je zosobnená ešte postavou, ktorej meno je Milena. Gunilla sa vžije do jej príbehu a vyspí sa s hocijakým vojakom, ktorý jej povie, že sa volá Peter ako autor listov pre Milenu. Medzi vojakmi sú aj tí ruskí, ktorí ostali v Československu až do roku 1991²¹³, a po roku 1968 zapríčnili životnú rezignáciu jej otca Jana, ktorá vyvrcholila jeho emigráciou a ťaživými spomienkami na domov, ku ktorému si už viac nevedel nájsť cestu. Gunillyn návrat do vlasti predkov uzatvára generačný kruh rodiny Vorszda, ktorá bola ťažko skúšaná nástrahami doby.

*

Okrem spomínaných odkazov na bohaté kultúrne a historické dedičstvo Československa, je dôležité spomenúť aj ladenie príbehu, ktorý výrazne pripomína dielo Milana Kunderu (*1929), jedného z najznámejších českých spisovateľov publikujúcich od druhej polovice 70. rokov v emigrácii. Kunderovo dielo *Nesnesitelná lehkost bytí* z roku 1984 zobrazuje život československej intelektuálnej vrstvy v 60. rokoch 20. storočia, a teda aj okupáciu ČSSR. Hlavnou postavou diela je lekár Tomáš. Postava menom Tomáš vystupuje aj v prvých častiach románu Katri Lipson *Jäätelökauppias*. Ďalšou postavou, ktorá by mohla odkazovať priamo na Kunderu je Janov spolubývajúci Milan, ktorý práve študuje za lekára.

Leitmotívom oboch týchto románov je hľadanie zmyslu života a hľadanie skutočného ja v pohnutých dobách. Podobná je i forma diel, kde sú spletené osudy vystavané tak, že vyžadujú obozretnosť čitateľa. Časti textov sú zjednotené spoločnými motívmi a postavami, ktoré medzi sebou majú nejaký vzťah. Ďalším výrazným spoločným znakom s dielom *Nesnesitelná lehkost bytí* je aj jedno z vyústení románu *Jäätelökauppias*, kedy

²¹³ ŠTEFANSKÝ, 2018, s. 57

postava Jan emigruje do zahraničia rovnako ako postava Tomáša v Kunderovom diele. Lipson prezentuje rôzne dôsledky okupácie, pričom v diele je vykreslená československá imigrácia do Švédska. Milan Kundera ako svoju inšpiráciu uvádza Franza Kafku. Odkaz osobného života Kafku je dôležitý aj v diele Katri Lipson, najmä v časti sledujúcej československý príbeh Janovej dcéry Gunilly.

Román *Jäätelökauppias* sa môže na povrchu javiť ako neuchopiteľný. Prináša však možnosť utvorenia vlastného obrazu historických udalostí. Lipson dejiny nijako nehodnotí, sú len akousi kulisou spleťtých osudov troch generácii rodu Vorszda. Náznaky vo výpovediach protagonistov líčia neľahké momenty československej spoločnosti od prelomu druhej polovici 20. storočia.

Postavy českej Židovky Esther a Švédky Kerstin sa voči prítomnosti cudzích vojsk v krajine vyjadrujú negatívne. Švéd Stefan, priateľ Kerstin, predstavuje súcitiť západných krajín s osudom ČSSR. V postave Jana Vorszdu je naopak stelesnená pasivita, ktorá počas nastupujúcej normalizácie postupne prevládala aj v československej spoločnosti. Napriek tejto povrchnej nezaujatosti k pohrebu Jana Palacha či všeobecnej protioкупаčnej nálade obyvateľstva si Jan volí útek z ČSSR. Postupne vyplýva, že ho smrť rovesníka hlboko zasiahla a spôsobila mu životnú traumu. Odpor československej spoločnosti voči prítomnosti cudzích vojsk v krajine je zosobnený v skutku Jana Palacha a vyskytuje sa naprieč všetkými analyzovanými časťami románu.

Napriek tomu, že dielo nevzniklo ako bezprostredná či primárna reakcia na okupáciu Československa, Lipson ponúka neutrelý pohľad na život v Československu minulého storočia očami človeka, ktorý vtedajšie dejinné udalosti nezažil na vlastnej koži. Charakteristické je aj tajomno okolo celého deja, ktoré pripomína cenzúru. Tá vo väčšej či menšej miere fungovala v Československu až do roku 1989.

Dielo spisovateľky Katri Lipson potvrdzuje ešte dnes neutíchajúci záujem fínskej spoločnosti o udalosti v strednej Európe. V období vzniku románu *Jäätelökauppias* bola každá druhá kniha vydaná na fínskom literárnom trhu zasadená do nejakého historického obdobia, najmä do obdobia udalostí druhej svetovej vojny.²¹⁴ Lipson z tohto prúdu vybočuje a prináša novú historickú látku zo stredoeurópskeho priestoru.

²¹⁴ ROPPONEN, 2013

Záver

Reformný proces socialistického režimu, známy tiež ako pražská jar, priniesol Československu nádej, ktorú 21. augusta 1968 nenávratne pošlapal vpád vojsk Varšavskej zmluvy. Výsledkom tejto práce je analýza podoby reakcie na tieto udalosti vo fínskej literatúre. V krátkom čase po ich vypuknutí, ešte v tom istom roku, na ne reagovali autori Bengt Ahlfors a Matti Rossi spolu s autorkou Eevou-Liisou Manner. V práci je analyzovaný aj román od súčasnej fínskej spisovateľky Katri Lipson, ktorá tematizuje široký záber československých dejín aj pred rokom 1968 a viaceré časti svojho diela venuje následkom okupácie. Napriek tomu, že Lipson vo svojom románe dejiny nijako nehodnotí, všetky analyzované diela prinášajú negatívny pohľad na okupáciu ČSSR a jej širokosiahle dôsledky.

Ahlfors, Manner aj Lipson viaže k Československu osobný vzťah. Fínskošvédsky dramatik Československo pred okupáciou krajiny navštívil. Na reformnú pražskú jar, rovnako ako na jej predstaviteľov, nahliadal pozitívne. Poetka Eeva-Liisa Manner cez nemečinu prekladala diela Václava Havla, s ktorým sa tiež osobne stretla. Na základe falošnej informácie sa domnievala, že Havel počas augustových udalostí stratil život. Lipson v 90. rokoch minulého storočia stážovala v Československu, ktoré prežívalo prvé roky slobody a demokracie po páde komunistického režimu v roku 1989. Dielo spisovateľa Mattiho Rossiho je naopak výpoveďou sklamaného komunistu, ktorý okúsil svet a videl následky zhubného imperializmu na tej strane, kde ho nečakal, keďže sa komunizmus vždy staval do opozície s imperializmom kapitalistických západných krajín.

Všetci predstavení autori tematizujú aj negatívne reakcie nie len vtedajšej spoločnosti v okupujúcej či okupovanej zemi, ale aj doma. Ahlfors a Rossi odkazujú na demonštrantov vo Fínsku a v ZSSR. Autorky Lipson a Manner reflektujú odpor československej spoločnosti. V dielach je vyzdvihnutá odvaha československého národa, ale aj iných národov, ktoré sa rozhodli proti nespravodlivosti páchanej ZSSR vystúpiť, a to i za cenu ohrozenia vlastného bezpečia.

Dôležitú úlohu v dielach zohrávajú odkazy na vtedajšiu tlač a obecne médiá. Najväčší priestor dostávajú v dielach, ktoré na okupáciu reagovali bezprostredne po jej vypuknutí. Autori využívajú priame i sprostredkované citácie a odkazy na nemeckú, taliansku, československú, ale aj francúzsku či domácu fínsku tlač a médiá. Noviny a rozhlas boli, napriek nejasným informáciám o situácii a zámernému šíreniu hoaxov zo strany ZSSR, najčastejším zdrojom informácií o dianí v Československu.

Diela majú mnoho spoločných znakov. Prvým z nich je hojné zastúpenie priamych a symbolických odkazov na československú históriu. Autori prvých troch analyzovaných diel *Tjeckoslovakien*, *Jos suru savuaisi* a *Käännekohta* využívajú obrazy a odkazy na druhú svetovú vojnu. Je dôležité podotknúť, že Eeva-Liisa Manner a Matti Rossi pochádzali z oblastí Fínska, ktoré sa po druhej svetovej vojne stali súčasťou ZSSR. Obaja autori vo svojich dielach porovnávajú sovietske praktiky s nacistickými. Okupácia ČSSR mohla v oboch autoroch vyvolať spomienky na tento konflikt, ktoré viedli k napísaniu diel. *Jos suru savuaisi* a *Käännekohta* tak vyjadrujú ich nesúhlas s opakovaním takýchto tragických udalostí. Bengt Ahlfors ironicky nahliada na oslobodzovanie východnej Európy Červenou armádou a stavia ho do kontrastu s augustovou okupáciou roku 1968. Spisovateľka Katri Lipson prostredníctvom postáv v diele *Jäätelökauppias* priamo líči vojnové obdobie v Československu.

Druhým spoločným znakom diel je vykreslenie československého prostredia cez odkazy na kultúru a reálie. Tie sú priamo české, prípadne všeobecne stredoeurópske. Ahlfors vo svojom kabarete symbolicky využíva Švejka, kultovú postavu českého autora Jaroslava Haška. Tento rakúsko-uhorský vojak nevidel zmysel v mocenských hrách, čo vytvára paralelu s podstatou československej okupácie. Eeva-Liisa Manner odkazuje najmä na diela Václava Havla, ktoré do fínčiny preložila. Súčasná autorka Katri Lipson využíva mnohé odkazy na československú filmovú *novú vlnu*. Priamo cituje diela českých umelcov, pričom mená jej niektorých postáv sú inšpirované dielami a osudmi významných českých spisovateľov Milana Kunderu, Franza Kafku či Boženu Němcovú.

Okrem odkazov na československé prostredie sú u Bengta Ahlforsa, Eevy-Liisy Manner a Mattiho Rossiho badať inšpiračné zdroje aj zo svetovej literatúry. V niekoľkých scénach kabaretu *Tjeckoslovakien* autor využíva literárny odkaz nemeckého autora Berta Brechta, ktorý bol dôležitý pre zrod fínskej angažovanej literatúry. Manner vo svojej zbierke využíva symboly a paralely z biblického *Nového zákona*, ale aj z diel veľkých antických klasikov. V jej diele je rovnako prítomná vrstva pripomínajúca riešenia diel francúzskych existencionalistov. Matti Rossi čerpal námet pre svoje dielo z poézie čilského spisovateľa Pabla Nerudu a jeho „*nečistej poetiky*“, ktorá vo Fínsku dala vzniknúť poetike všedného dňa.

Ďalším styčným bodom diel sú tiež narážky na vtedajších svetových politických predstaviteľov a spoločenský systém. Široký záber odkazov a otázok na domácu a svetovú politickú špičku je silne prítomný v diele Bengta Ahlforsa a Mattiho Rossiho, ktorí priamo oslovujú predstaviteľov ZSSR, Československa ale aj kapitalistického Západu.

Eeva-Liisa Manner odkazuje vo svojom diele tiež na Alexandra Dubčeka či marxistického revolucionára Che Guevaru. V diele Katri Lipson je tlak systému tematizovaný cez vypočúvanie postavy Jana Vorzsdu, a tiež cez tragédiu študenta Jana Palacha a jeho nasledovníka Jana Zajíce.

Interpretácia diel priniesla zrovnanie štyroch rôznych pohľadov na udalosti spojené s pražskou jarou a jej následkami. Diela *Tjeckoslovakien*, *Jos suru savuaisi* a *Käännekohta* sú neoceniteľnými svedectvami svojej doby. Ich odkaz je stále silný aj v súčasnosti. Spisovateľka Katri Lipson zapadá svojim dielom *Jäätelökauppias* z roku 2012 do trendu súčasnej fínskej literatúry, v ktorej dominujú romány s historickými námietmi. Príbeh je síce fabuláciou autorky, no prináša zaujímavý pohľad na kľúčové udalosti, ktoré otriasli Českom a Slovenskom počas ich spoločných dejín.

Rozbor diel rovnako dokladá stále trvajúce literárne vzťahy medzi Českom a Fínskom. V tematickej rovine sa dá pripojiť i Slovensko, ktoré v roku 1968 tvorilo spolu s Českom jeden spoločný štát. Všetky tri krajiny spájal v roku 1968 spoločný pocit strachu z budúcnosti v značnej časti spoločnosti, ale aj silné odhodlanie postaviť sa voči sovietskemu utláčateľovi. Oba tieto rysy sú prítomné aj vo všetkých analyzovaných dielach.

Najdôležitejším odkazom vyplývajúcim z predstavených diel je neustále pripomínanie hesla „*historia magistra vitae est*“, v preklade „história je učiteľkou života“. V svetle udalostí, ktoré otriasajú súčasnou svetovou spoločnosťou, je tento výrok aj vzhľadom na pražskú jar a jej dôsledky aktuálnejší ako kedykoľvek predtým. Diela fínskych autorov sú teda akýmsi mementom, že istota pokojného zajtrajška nie je trvalo zaručená a osudy obyčajných ľudí ostávajú v rukách hŕstky mocných a ich ambícií.

Zoznam použitých zdrojov

Primárna literatúra:

AHLFORS, Bengt, 1968. *Tjeckoslovakien*. Helsinki: nepublikované.

LIPSON, Katri a Vladimír PISKORŤ (prekl.), 2014. *Zmrzlinár*. Praha: Argo. Současná světová próza (Argo). ISBN 978-80-257-1070-8.

LIPSON, Katri, 2012. *Jäätelökauppias*. Helsinki: Tammi. ISBN 978-951-31-6868-1.

MANNER, Eeva-Liisa, 1968. *Jos suru savuaisi*. Helsinki: Tammi. ISBN 978-951-30-0437-8.

ROSSI, Matti, 1968. *Käännekohta: Merkintöjä erään kriisin ajoilta*. Helsinki: Tammi.

Sekundárna literatúra:

ČERNÁK, Tomáš, 2018. Príbeh jednej krátkej jari. *Historická revue: 1968. Nádej a tragédia: príbeh československej jari*. Bratislava: SAHI, 14(8), 6-11. ISSN 1335-6550.

HÖKKÄ, Tuula, 2006. *Kirjoittamisen aika. Eeva-Liisa Mannerin kirjeitä 1963–1969*. 1. vydání. Helsinki: Tammi. ISBN 951-31-3023-1.

HRADILEK, Adam, 2008. *Osm statečných. Paměť a dějiny*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů České republiky, 2(2), s. 62–75. ISSN 1802-8241.

JAKOBSON, Max, 2011. *20. vuosisadan tilinpäätös: Pelon ja toivon aika*. 1. Helsinki: Otava, 496 s. ISBN 951-1-16581-X.

JAŠEK, Peter, ed., 2020. *August 1968: Fakta, osobnosti, udalosti*. Bratislava: Ústav pamäti národa. ISBN 978-80-89335-91-6.

JUTIKKALA, Eino, Kauko PIRINEN a Lenka FÁROVÁ (prekl.), 2001. *Dějiny Finska*. Praha: Lidové noviny. Dějiny států. ISBN 80-710-6406-8.

KERLIK, Peter, 2005. *Bengt Ahlfors. Posledná cigara*. Bratislava: BTB.

LAITINEN, Kai, 1981. *Suomen kirjallisuuden historia*. 1. vydání. Helsinki: Otava. ISBN 951-10-6187-9.

PARENTE-ČAPKOVÁ, Viola, 2006. Finská literatúra. In: *Moderní skandinávské literatury 1870-2000*. Praha: Karolinum, s. 367-452. ISBN 80-246-1174-0.

PETRANSKÝ, Ivan A., 2015. Slovensko v Československu (1918-1939); Prvý slovenský štát (1939-1945); Hra na demokraciu (1945-1948); Stalinizmus a roky po ňom (1948-1960); Podoby socializmu (1960-1989). In: HABAJ, Michal, Ján LUKAČKA, Vladimír SEGEŠ, Ivan MRVA, Ivan A. PETRANSKÝ a Anton HRNKO. *Slovenské dejiny od úsvitu po súčasnosť*. 1. Bratislava: Perfekt, s. 334-487. ISBN 978-80-8046-730-2.

PODOLEC, Ondrej, 2019. Komunistický režim na Slovensku. In: JAŠEK, Peter, Ondrej PODOLEC, Beáta KATREBOVÁ a Jerguš SIVOŠ. *Od totality k slobode. Nežná revolúcia 1989.: From a totalitarian regime to freedom. The Gentle Revolution 1989*. Bratislava: Ústav pamäti národa, s. 30-48. ISBN 978-80-89335-89-3.

PREČAN, Vilém, 1990. Chronologický přehled hlavních údajů o životě, literárním díle, kulturní a společenské aktivitě Václava Havla (1936–srpen 1989). In: HAVEL, Václav. *Do různých stran: eseje a články z let 1983-1989*. 1: Lidové noviny, s. 490-530. ISBN 80-7106-000-3.

SKÁLOVÁ, Barbora. *Na čí straně stojíš? Radikální levice v poválečném Finsku - fenomén marxismu-leninismu v zemi mimo východní blok*. Praha, 2021. Dizertační práce. Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Katedra ruských a východoevropských studií. Vedoucí práce Švec, Luboš.

Sväté písmo: Nový zákon, 2020. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 780 s. ISBN 978-80-8161-434-7.

ŠEMŠEJ, Matej, 2018. Od augusta po august: Potlačenie Pražskej jari a začiatok normalizácie. *Historická revue*. Bratislava: SAHI, 8(18), 66-69.

ŠTEFANSKÝ, Michal, 2018. "My sme vás prišli zachrániť a vy nám nadávate". *Historická revue: 1968. Nádej a tragédia: príbeh československej jari*. Bratislava: SAHI, 14(8), 48-50. ISSN 1335-6550.

ŠTEFANSKÝ, Michal, 2018. Operácia Dunaj: Vojenská intervencia vojsk Varšavskej zmluvy v Československu. *Historická revue: 1968. Nádej a tragédia: príbeh československej jari*. Bratislava: SAHI, 14(8), 54-57. ISSN 1335-6550.

ŠVEC, Luboš, 2001. Ohlas roku 1968 ve Finsku; Normalizační přátelství. In: JUTIKKALA, Eino, Kauko PIRINEN a Lenka FÁROVÁ. *Dějiny Finska*. Praha: Lidové noviny, s. 334-337. Dějiny států. ISBN 80-7106-406-8.

ŠVEC, Michal, 2018. Básnička očima básničky. In: SINERVO, Helena. *V domě básničky*. 1. vydání. Praha: dybbuk, s. 205–208. ISBN 978-80-7438-190-4.

TUURNA, Marja-Leena, 2018. "Sisälle sataa nietos lunta". In: Parnasso 2/2018, s. 44-46. Helsinki: Otavamedia.

Internetové zdroje:

BÁLIK, Peter, 2015. Běž domů, Ivane!. In: *Tyzden.sk* [online]. 21.8.2015 [cit. 2022-07-3]. Dostupné z: <https://www.tyzden.sk/kultura/26081/bez-domu-ivane/>

DADIANTS, Georges. *Point de vue d'un journaliste soviétique* [online]. 20.9.1968 [cit. 2022-07-31]. Dostupné z: https://www.lemonde.fr/archives/article/1968/10/23/le-point-de-vue-d-un-citoyen-tchecoslovaque_2493314_1819218.html

FÁROVÁ, Lenka. Lipson, Katri Zmrzlinář. In: *Iliteratura.cz* [online]. 29.4.2014 [cit. 2022-07-12]. Dostupné z: <https://www.iliteratura.cz/Clanek/33103/lipson-katri-zmrzlinar>

FIALOVÁ, Zuzana. *Kolik tváří má lilie?* [online]. 24.9.2010 [cit. 2022-07-18]. Dostupné z: <https://plus.rozhlas.cz/kolik-tvari-ma-lilie-6646673>

HAVEL, Václav, 2021. *Václav Havel v srpnu 1968* [online]. 22.8.1968 [cit. 2022-07-18]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=zYliwPuf34U>

HINGAROVÁ, Vendula V., 2020. Československý exil ve Skandinávii 1948-1989: Výběrový kurz: Česko-skandinávské vztahy ve 20. století. In: *d11.cuni.cz* [online]. Praha: Karlova Univerzita, 2020 [cit. 2022-07-12]. Dostupné z: <https://d11.cuni.cz/mod/resource/view.php?id=478057>

HÖKKÄ, Tuula, 2001. *Manner, Eeva-Liisa*. In: Kansallisbiografia.fi. [online]. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 28. 2. 2001. 2. 8. 2016 [cit. 2022-07-12]. Dostupné z: <https://kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilo/4827>

KALEMAA, Kalevi, 2006. *Rossi, Matti*. In: Kansallisbiografia.fi. [online]. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 9. 10. 2006. 17. 8. 2020 [cit. 2022-07-12]. Dostupné z: <https://kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilo/4916>

LICZOVÁ, Zuzana. Bertolt Brecht: 110 let velkého dramatika a věčného provokátéra. *Divadlo.cz* [online]. 08.02.2008 [cit. 2022-07-18]. Dostupné z: <https://www.divadlo.cz/?clanky=bertolt-brecht-110-let-velkeho-dramatika-a-vecneho-provokatera>

Katri Lipson. In: *The European Union Prize for Literature* [online]. 2013 [cit. 2022-07-18]. Dostupné z: <https://www.euprizeliterature.eu/author/katri-lipson>

PESONEN, Mikko. Laajasalon mittausasemalla tiedettiin, että Neuvostoliitto valehteli Kekkoselle – asemalla oli suora yhteys miehitettyyn Tšekkoslovakiaan. In: *Yle.fi* [online]. 21.8.2020 [cit. 2022-07-19]. Dostupné z: https://yle.fi/uutiset/3-11502533?fbclid=IwAR2Vl6dtoz1dGB1zAd3CLs0mYmfUfrgyvby4xd81RZ_ftXI6rsi-QgcA7JY

PETÄJÄ, Jukka, 2017. *Matti Rossi 1934-2017*. In: Helsinginsanomat.fi [online]. Helsinki: Helsingin Sanomat, 7.7.2017 [cit. 2022-07-13]. Dostupné z: https://www.hs.fi/muistot/art-2000005281294.html?fbclid=IwAR3FrFf_IlgWIB1QxktEpEW1XgaDVU7B6vZx-HjoZ9IMbY9ohFTKomOCZfYU

Posledná cigara. *snd.sk* [online]. [cit. 2022-07-18]. Dostupné z: <https://snd.sk/inscencia/1676/posledna-cigara#>

ROPPONEN, Ville. Jäätelökauppias: Tšekkiläisiä mysteerejä ja identiteetin irtonumeroita. In: *Kiiltomato.net* [online]. 9.2.2013 [cit. 2022-07-18]. Dostupné z: <https://kiiltomato.net/critic/katri-lipson-jaatelokauppias/>

SEDLÁKOVÁ, Katarína, 2022. V štúdiu L+S má baviť svojrázna Pani plukovníková. *Kultúra.pravda.sk* [online]. 08.03.2022 [cit. 2022-07-13]. Dostupné z: <https://kultura.pravda.sk/divadlo/clanok/619245-v-studiu-l-s-ma-bavit-svojrAZna-pani-plukovnikova/>

SEDMIDUBSKÝ, Jan, 2022. Od podpory Beneše po kroucení krkem a zpět.: Jak KSČ změnila ve 30. letech svůj postoj ke státu. In: *plus.rozhlas.cz* [online]. 9.7.2022 [cit. 2022-07-18]. Dostupné z: <https://plus.rozhlas.cz/od-podpory-benese-po-krouceni-krkem-a-zpet-jak-ksc-menila-ve-30-letech-svuj-8455077>

SHEFTALOVICH, Zoya, 2022. Battles flare across Ukraine after Putin declares war. In: *Politico.eu* [online]. 24.2.2022 [cit. 2022-07-18]. Dostupné z: <https://www.politico.eu/article/putin-announces-special-military-operation-in-ukraine/>

SKÁLOVÁ, Barbora a ŠVEC, Michal, 2018. *Okupace Československa očima finské básnířky Eeva-Liisy Mannerové*. In: Youtube. [online]. 19. 11. 2018. [cit. 2022-06-3]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=hcqPlx47rm>

Iné zdroje:

Séria emailových rozhovorov s Bengtom Ahlforsom (30.4.2022-29.6.2022)

Prílohy

Príloha 1

Lilla Teatern 1968

"TJECKOSLOVAKIEN "

kabaré på pikku-lillan

1. BRINNER HUSET ? (Ahlfors)
2. HYMN (Michailov-Registan-Parland)
3. OM SUVERÄNITET (Ur Marxism-leninismens grunder)
4. BALLAD OM DEN 9 MAJ 1945 (Ahlfors, musik: Ojanen)
5. KONSTEN ATT SVEJKA (Ahlfors)
6. GENERAL, DIN TANK ÄR EN STARK VAGN (Brecht)
7. KOMMENTAR TILL FÖREGÅENDE DIKT (Ahlfors)
8. EN LÖSNING (Brecht)
9. BOKBÅLET (Brecht)
10. NÅGRA HISTORIER OM HERR KEUNER (Brecht)
11. SÅNGEN OM MOLDAU (Brecht, musik: Eisler)
12. VAD VILLE TJECKOSLOVAKIEN ? (Dubcek)
13. OM UPPDELNING AV VÄRLDEN (Ahlfors)
14. PÅ HETA LINJEN (Ahlfors)
15. ETT TAL (Johnson)
16. FYRA KOMMENTARER (dokument)
17. EN UTRIKESKOMMENTAR (Ahlfors)
18. FEM DEMONSTRANTER (Ahlfors)
19. EN DIKT OM ATT VARA URHO KEKKONEN (Ahlfors)
20. TÄNK PÅ TJECKOSLOVAKIEN ! (Ahlfors, musik: Ojanen)

Förändringar i programmet är fullt möjliga

Medverkande: Bergström, Brandt, Hedlund, Pöysti, Salo, Sarkola,
Ulfsson, Wiklund. Piano: Ojanen. Regi: Ahlfors

Scenár k hre *Tjeckoslovakien* od Bengta Ahlforsa z roku 1968

(so súhlasom autora)